

רישומי המסורה בסופי פרשות התורה וספרי התנ"ך

0234567

מאת
מררכי ליב קצנלנבוגן

אוצר החכמה

מוקדש לזכר אבי מורי ז"ל
שחינכני וגידלני לתורה ולמצוות,
הורני דרכי לימוד
והדריכני נתיבי חקר.
בחכמה ובדעת ובכשרון
ליווני בעצה ובתושיה
והיה לי לעזר רב.

מלאכתם של חכמי המסורה הקיפה תחומים שונים. אחד מהם הוא רישום מספרי הפסוקים של ספרי התנ"ך. רישומים כאלה מופיעים הן בכתבי יד של התנ"ך והן בספרי תנ"ך נרפסים, ואולם במשך הדורות נפלו בהם שיבושים רבים וידים זרות נגעו בהם ועשו בהם כבשלהם, שינו, מחקו והוסיפו. במאמר שלפנינו נסקור רישומים אלו לפי שלוש קטיגוריות: א. פרשות התורה; ב. חומשי התורה; ג. נביאים וכתובים. לבסוף, נציע נוסח נכון ומתוקן לרישומים אלו.

א. פרשות התורה

בסופה של כמעט כל פרשה ופרשה מפרשות התורה נרשם בחומשים הנרפסים הנפוצים מספר הפסוקים שבה, ולצידו: סימן — מלה או שתיים ולעיתים שלוש שערכן המספרי שווה למספר הפסוקים. במרבית הפרשות נרשם סימן אחד, אך יש פרשות שנרשמו בהן שני סימנים¹ ובפרשות אחדות שלושה². בדרך כלל הסימנים הם מלים מוכרות, אך יש מהם שהם לכאורה חסרי משמעות, כמו למשל: מכנדי"ב (פר' לך לך), מעד"י (פר' שמות), סנא"ה (פר' בשלח), חטי"ל (פר' בהר), ואל"י פלה"ו (פר' פינחס), יעל"א (פר' עקב).

1. בראשית, נח, לך לך, ויצא, שמות, וארא, בשלח, משפטים, תרומה, ויקרא, אחרי מות, קדושים, בהר. נשא, פינחס, עקב, וזאת הברכה.
2. מקץ, חוקת ומסות.

הסימנים הללו הם כפי שנרפסו בפעם הראשונה (במהדורה השנייה של ה"מקראות גרולות" שנרפסה בוונציה בשנים רפ"ה-רפ"ו) והועתקו ממהדורה למהדורה עם שינויים מסויימים.³

גם בהרבה כתבי יד של התורה מתקופות שונות נרשמו סימנים כאלה. חלק מהסימנים זהים לסימנים שב"מקראות גרולות" וחלק מהם שונים, ואף בין כ"י אחד למשנהו ישנם שינויים.⁴ כמו כן נרשמו סימנים ב"ספר החילופים" מאת מישאל בן עזריאל שנכתב לפני כאלף שנה⁵ ובחלקו השני של ספר "קרית ספר" מאת רבינו מנחם בן שלמה המאירי שנכתב לפני כשבע מאות שנה.⁶

מקורם של הסימנים ברשימות של בעלי המסורה כמו שכתב רב נטרונאי גאון:⁷ "חכמי סבריא מזיאי"אחר חתימת התלמוד ספרו ומנו תיבות פסוקים ופרשות שבכל כ"ד ספרים ומסרו לנו סימנים", ובספר "מסורת המסורת" כתב:⁸ "אך המעשה אשר עשו בעלי המסורת הוא שהשתדלו בכל מאמצי כוחם ולא נחו ולא שקטו עד שמנו כל הפסוקים והתיבות והאותיות מכל ספר וספר וכו', וכן מנו מספר לפסוקים לתיבות ולאותיות שבכל פרשה ופרשה שבתורה ונתנו בהם סימנים".

אופיים של הסימנים בחומשים הנרפסים נחלק לשנים¹⁰: 1. שמות אנשים מן התנ"ך. כמעט בכל פרשה¹¹ ניתן סימן למספר הפסוקים שבה – שם אדם מן התנ"ך

3. ואלו הם: לפרשות: תולדות והאזינו אין במהדורה זו ציון מספר הפסוקים וסימנים ובמהדורות הנפוצות יש; הסימן למספר הפסוקים בפרשות: ויחי, ויקרא ואמור במהדורות הנפוצות שונה מן הסימן שבמהדורה הנזכרת; לפרשות: קרח, חוקת, בלק, ואתחנן ועקב נרשם במהדורה הנזכרת גם מגיין התיבות ובמהדורות הנפוצות הושמט.

4. ראה אהרן ארנז, "הסימנים של מגיני הפסוקים שבפרשות התורה", ספר היובל לברויאר, עמ' 157-171. ארנז חקר ביסודיות את השתלשלות נתינת הסימנים במשך הדורות למן "ספר החילופים" ועד ימינו.

5. יצא לאור ע"פ מקורות שונים ע"י אליעזר ליפשיץ בתוך: TEXTUS כרך שני, ירושלים תשכ"ב, ובפני עצמו, שם, תשכ"ה. וראה ארנז שם שספר זה הוא כפי הנראה העדות הראשונה להופעת הסימנים.

6. נרפס לראשונה באומיר תרמ"א.

7. מובא בספר "מסורת התורה והנביאים" (מאת הרב פסח פינפער, וילנא תרס"ו) עמ' 13.

8. כינוי לסבריה. ראה א. דותן, ספר "דקדוקי הסעמים", ירושלים תשכ"ז, עמ' 149.

9. לר' אליוזר בחור, הקדמה שלישית, (מהר"ר זולצבאך תקל"א יב, א).

10. יוצאים מן הכלל הסימנים הבאים שאינם לא שם ולא מלה מאותה פרשה: פה אל פה (ויחי); יקב (ממזות); איק (עקב); אלי (וזאת הברכה). הראשון הוספה מאוחרת, והיתר מופיעים למן הפעם הראשונה.

11. פרט לאלה: תולדות (שנשמט בפעם הראשונה והושלם במהדורות מאוחרות במלה מן הפרשה), ויחי (היה בפעם הראשונה ונשמט מאוחר יותר), וכן: צו, כי תבוא ונצבים שכבר בפעם הראשונה לא ניתן להם שם לסימן.

שערך אותיותיו כמספר הפסוקים, וכאלה הם הסימנים הנזכרים לעיל כמלים חסרי משמעות לכאורה; 2. מלים מאותה פרשה. סימנים כאלה ניתנו לתשע עשרה פרשות¹². מעיון במקורות קדומים נראה שהשיטה המקובלת היתה שמות של אנשים. כך כתב בפירוש רב נטרונאי הנ"ל: "ומסרו לנו סימנים שם אדם שהוא בגימטריא", וכן ב"ספר החילופים" הנ"ל¹³: "ואעשה לכל פרשה ופרשה שם איש ידוע", ועוד שם בהמשך: "ונתחיל במניין כל פרשה ופרשה ונשים לפסוקי כל פרשה שם איש שישמר בו המניין ולא תשגה בו". גם המאירי בסוף כל פרשה כתב: "וסימן להם בשם אדם" וכו', ובספר "מסורת המסורת" הנ"ל: "וכן מנו מספר לפסוקים לתיבות ולאותיות שבכל פרשה שבתורה ונתנו בהם סימנים, כמו: בראשית פסוקו קמ"ו סימן אמציה, וכן בכל פרשה נתנו שם אדם לסימן".

גם מעיון בכתבי היד נראה שזו היתה השיטה הנקוטה בדרך כלל. ואולם באחד מכתבי היד¹⁴ שברקתי שנכתב בתחילת האלף השישי¹⁵ לא נרשמו שמות אנשים¹⁶ אלא מלים הקשורות לפרשה, בדרך כלל לסופה. חלק מהמלים ערכן המספרי מתאים בדיוק למספר הפסוקים בפרשה, אך כאשר לא נמצאו בפרשה מלים כאלה היה צורך לעוות מלים או להוסיף להן אותיות שונות וכך נוצרו סימנים מוזרים¹⁷. לא ידוע מי מחברם של סימנים אלה, ונראה שלא היה נמנה על חכמי המסורה.

השוואת הסימנים שב"מקראות גדולות" עם הסימנים הללו מצביעה על רמיון רב. כמעט כל הסימנים שב"מקראות גדולות" שאופיים הוא מלה מאותה פרשה נמצאים בכ"י הנ"ל¹⁸. נראה שלפני המהדיר של ה"מקראות גדולות" היה בנוסף לכתבי יד שהסימנים בו הם שמות אנשים גם כתב היד הנ"ל או דומה לו, והוא העתיק ממנו את הסימנים שמצאו חן בעיניו¹⁹.

ברשימה רלהלן יובאו הרישומים כפי שהם בכמה מקורות עיקריים. יצויין כי מרבית השמות רשומים בהרבה כ"י של התנ"ך וכמו כן יש בכתבי היד סימנים נוספים, אך אי אפשר לפורטם כי רבים הם.

12. ואלו הן: נח, לך, לך, תולדות, ויצא, מקץ, שמות, וארא, בשלח, תרומה, צו, אחרי, בהר, נשא, חוקת, פינחס, מסות, מסעי, כי תבוא, נצבים.
13. לפי התרגום העברי שהובא ב"מחברת התיגאן" (ירושלים תשכ"א, עמ' קיא).
14. תנ"ך כ"י פריס 2.
15. כתיבתו נסתיימה לפי הקולופון ביום כ"ד באלול ה' אלפים מ"ו.
16. למעט שמות אחדים שמקורם באותה פרשה, כמו: עמינדב (פר' נשא), ליחצאל (פר' פינחס) ומחלה (פר' מסעי).
17. כמו למשל: מהיטבאל אבמוהב, יאהלום, האמואאבים.
18. פרט לסימן בפרשות: נח, פינחס ומסות.
19. ראה להלן הע' 81.

ספר בראשית

אוצר החכמה
מחילת 1587

בראשית

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קמ"ז. נגר המניין שם: **אמציה** (מ"ב יב, כב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קמ"ז. סימן להם בשם אדם: **אמציה** או **יחזקיהו** (שם כ, י).

תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מקראות גדולות וונציה רפ"ח — קמ"ז. **אמציה** (שם אדם) סימן. **יחזקיהו** (שם אדם) סימן.

גח

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קנ"ג. נגר המניין שם: **בצלאל** (שמות לא, ב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קנ"ג. סימן להם בשם אדם: **בצלאל** או **חלקיה** (מ"ב כב, ח).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **מלכה אבי לוט** (ע"פ מלים מסוף הפרשה: "אבי מלכה" — יא, כט; "לוט" — שם לא).
מק"ג וונציה רפ"ח — קנ"ג. **בצלאל** (שם אדם) סימן. **אבי יסכה לוט** (מלים מסוף הפרשה: "אבי יסכה" — יא, כט; לוט — שם לא) סימן.

לך לך

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"ו. נגר המניין שם: **מְכַנְדְּבִי** (עזרא י, מ²⁰).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ו. סימן להם בשם אדם: **מְכַנְדְּבִי**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **נְמַלּוּ** (מלה מסוף הפרשה).
מק"ג וונציה רפ"ח — קכ"ו. **נְמַלּוּ** (מלה מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן. מכנרב²¹ (צ"ל: **מְכַנְדְּבִי**, שם אדם) סימן.

וירא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קמ"ז. נגר המניין שם: **כונניהו**²² (רברי הימים ב לא, יב)²³.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קמ"ז. סימן להם בשם אדם: **אמנון** (ש"ב ג, ב) או **כונניהו**.

20. ראה מנותת שי שם שיש נוסחאות: מכנרבי, אך בספרים מדויקים: מכנרבי, וראה גדולה לדבר שהרי היא סימן לפסוקי לך לך שהם קכ"ו.

21. בדפ"ר מאחרים תיקנו: מכנרבי, וזה וזה שיבוש.

22. ע"פ הכתיב. הקרי: כנניהו.

23. ב"מחברת התיגאן" (הג"ל בהע' 13): מניין הפסוקים: קמ"ז, נגר המניין: יחזקיהו (מ"ב כ, י). וצ"ע שזה סותר לסיכום הכללי של ספר בראשית.

תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.

מק"ג וונציה רפ"ח — קמ"ו. אמנון (שם אדם) סימן.

חיי שרה

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"ה. נגר המניין שם: יחידע (ש"ב ח, יח).

מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ה. סימן להם בשם אדם: מלפניה (ירמיה כא, א) או יחידע.

תנ"ך כ"י פריס 2 — ואדבאל ודומה (שתי מלים מן הפרשה: "וארבאל" — כה, יג; "ורומה" — שם יד).

מק"ג וונציה רפ"ח — ק"ה. יחידע (שם אדם) סימן.

תולדות

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"ו. נגר המניין שם: יתלאל (דה"א ד, טו).

מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ו. סימן להם בשם אדם: יתלאל.

תנ"ך כ"י פריס 2 — לבן אחיה (שתי מלים מן הפרשה בתוספת ה"א — כת, ב).

מק"ג וונציה רפ"ח — חסר.

חמישה חומשי תורה אמשטרדם ת"מ²⁴ ועור²⁵ — ק"ז. עלו (מלה מן הפרשה — כז, מ) סימן.

חמישה חומשי תורה אמשטרדם תצ"ח²⁶ ועור²⁷ — ק"ו. ויבא לו יין (שתי מלים מן הפרשה — כז, כה) סימן.

ויצא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קמ"ח. נגר המניין שם: חלקי (נחמיה יב, טו).

מאירי — מספר הפסוקים שבה: קמ"ח. סימן להם בשם אדם: חלקי.

תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.

מק"ג וונציה רפ"ח — קמ"ח. חלקי (שם אדם) סימן. מתנים (מלה אחרונה בפרשה) סימן.

וישלח

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קנ"ד²⁸. נגר המניין שם: אביאסף (שמות ו, כד)²⁹.

מאירי — מספר הפסוקים שבה: קנ"ד. סימן להם בשם אדם: אביאסף.

24. מבין עשרות החומשים וספרי התנ"ך שברקתי נמצא סימן זה לראשונה במהדורה זו, ואינו משל חכמי המסורה.

25. וכ"ה ברוב החומשים הנפוצים.

26. כנ"ל בהע' הקודמת.

27. וכ"ה במהדורות ה"מקראות גדולות" הנפוצה.

28. כן הוא לפי הסעם התחתון בפסוק "ויהי בשכון ישראל" (לה, כב) שלפיו המלים "ויהיו בני יעקב

תנ"ך כ"י פריס 2 — **מחיתבאל אבמזחב** (ע"פ מלים מסוף הפרשה: "מהיטבאל בת מסרד בת מי זהב" — לו, לט).
מק"ג וונציה רפ"ח — **קנ"ד**. **קליטח** (שם אדם — עזרא י, כג³⁰) סימן.

רישב

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קי"ב. נגד המניין שם: גָּקִי (במרבר לר, כב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"ב. סימן להם בשם אדם: גָּקִי.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **כוס בידי** (ע"פ מלים מסוף הפרשה: "זכוס פרעה בידי" — מ, יא).
מק"ג וונציה רפ"ח — **קי"ב**. **גָּקִי**³¹ (שם מקום — בראשית לב, כג) סימן.

מקץ

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קמ"ו. נגד המניין שם: **יחזקיתו** (מ"ב כ, י).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קמ"ו. סימן להם בשם אדם: **יחזקיתו** או **אמצית** (שם יב, כב).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **יחיה לי עבד** (מלים מסוף הפרשה).
מק"ג וונציה רפ"ח — **קמ"ו**. **יחזקיתו** (שם אדם) סימן. **אמצית** (שם אדם) סימן.
יחיה לי עבד (מלים מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן. ותיבות³²; אלפיים כ"ה³³.

אוצר החכמה

ויגש

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"ו. נגד המניין שם: **יחללאל** (רה"א ר, טז).

- שנים עשר" הם פסוק בפני עצמו (ולפי זה אין שם כלל פיסקא באמצע פסוק, וזו הסיבה שהמאירי לא ציין זאת כמו שציין בפרשות דברים ופינחס). לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים בחומש עצמו יזיה בשכון ישראל" וזיהיו בני יעקב" הם פסוק אחר ע"פ הטעם העליון ולפי זה ישנם רק קנ"ג פסוקים. ראה ספר "הכתב והקבלה" סוף דברים שביאר כך, והוסיף שאין לומר שגם לפי הטעם העליון יש קנ"ד פסוקים מפני הפיסקא שבאמצע הפסוק הנזכר שהרי גם בפרשת פינחס יש פיסקא באמצע פסוק ולא מנאוהו כשני פסוקים. וראה גם ירחון "אור תורה" חוברת קיג (תמוז תשל"ז) עמ' **סא-סב** ובספר "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" (ירושלים תשל"ו) עמ' 289-292.
29. גר"א (מובאת בהערות ל"ספר החילופים" הנ"ל בהע' 5): עָלָמִי (בראשית לח, א). ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): קליטה (עזרא י, כג).
30. כנוסחת הספרים שהביא במנחת שי שם. לפנינו: קליטא, אך זה אינו תואם למספר הפסוקים.
31. אפשר שהוא שיבוש מ"בקי" כמו שהוא ב"ספר החילופים" ובמאירי, וכפי שהוא להלן בפר' מטות.
32. ראה ספר "בני יששכר" לחנוכה מאמר י"ג שכתב שלפיכך רשם כאן בעל המסורה את מניין התיבות בניגוד לשאר הפרשות משום שיש בו רמז לחנוכה שחל בדרך כלל בפר' מקץ, כי 'אלפיים' הוא שמונה פעמים 'נר', וכ"ה הוא רמז לכ"ה בכסלו.
33. לפנינו מספר המלים: אלפיים וכ"ב.

מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ו. סימן להם בשם אדם: **יחלאל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **ללבדם** (מלה מסוף הפרשה בתוספת למ"ד: "דק ארמת הכהנים לברם" — מז, כו).
מק"ג וונציה רפ"ח — ק"ו. יהלאל (צ"ל: **יחלאל**³⁴, שם אדם) סימן.

ויחי

ספר החילופים — מניין הפסוקים: פ"ה. נגד המניין שם: **ימלח** (מ"א כב, ח).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: פ"ה. סימן להם בשם אדם: **ימלח**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **יחנטו**³⁵ (מלה מסוף הפרשה בהשמטת וא"ו).
מק"ג וונציה רפ"ח — פ"ה. **ימלח** (שם אדם) סימן³⁶.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם ת"מ³⁷ **ועוד** — פ"ה. **פח אל פה** (במדבר יב, ח) סימן.

דמ"ה

ספר שמות

שמות

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"ד. נגד המניין שם: **מעזי** (עזרא י, לד)³⁸.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ד. סימן להם בשם אדם: **מעזי**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מק"ג וונציה רפ"ח — קכ"ד. **ויקח** (מלה מן הפרשה — ב, א; ד, כ) סימן. **מעזי** (שם אדם) סימן.

וארא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"א. נגד המניין שם: **יעיאל** (עזרא ח, יג; י, מג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"א. סימן להם בשם אדם: **יעיאל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **גיבעול** (מלה מסוף הפרשה בכתוב מלא — ט, לא).
מק"ג וונציה רפ"ח — קכ"א. **גיבעול** (מלה מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן. **יעיאל** (שם אדם) סימן.

34. וכן תוקן במהדורות מאוחרות.

35. לפי זה מספר הפסוקים: פ"ג. וצ"ע.

36. הסימן מופיע במהדורה זו ובעוד מספר מהדורות (למשל: אמשטרדם תל"א, תל"ג ועוד) אחרי הרישומים לספר בראשית. במהדורות ה"מקראות גדולות" הבאה (וונציה ש"ז) לא הבינו כנראה משמעותו של סימן זה ומחקוהו, ולפיכך בהרבה מהדורות אין שום סימן לפ"ו.

37. מבין עשרות התומשים וספרי התנ"ך שבדקתי נמצא סימן זה לראשונה במהדורה זו, והוא שונה באופיו מכל הסימנים, לא שם ולא מלה מן הפרשה. הוא גם לא נמצא במקורות קדומים ובודאי אינו משל חכמי המסורה.

38. נ"א (מובאת בהערות ל"ספר החילופים" הנ"ל בהע' 5): ענר, וצ"ע פשרו.

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"ו. נגד המניין שם: **יחללאל** (דה"א ד, טז).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ז. סימן להם בשם אדם: **יחללאל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **יאמימה** (מלה מסוף הפרשה בתוספת אל"ף: "מימים ימימה" — יג, י)
מק"ג וונציה רפ"ח — ק"ה³⁹. **ימנח** (שם אדם — בראשית מז, יז) סימן.

בשלח

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קט"ז. נגד המניין שם: **סנאה** (או: **סנאח** — עזרא ב, לה. או: **סנאח** — דה"א ט, ז⁴⁰).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קט"ז. סימן להם בשם אדם: **סנאה**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **יד אמונה** (ע"פ מלים מסוף הפרשה: "ויהי ידיו אמונה" — יז, יב).
מק"ג וונציה רפ"ח — קט"ז. **יד אמונה** (ע"פ מלים מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן.
סנאה (שם אדם) סימן.

יתרו

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ע"ב⁴¹. נגד המניין שם: **אליאל** (דה"א ה, כד).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ע"ב. סימן להם בשם אדם: **אליאל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **גב מזבחי** (מלה מסוף הפרשה — "על מזבחי", בתוספת המלה 'גב' ע"פ יחזקאל מג, יג — "יזה גב המזבח").
מק"ג וונציה רפ"ח — ע"ב. **יונדב** (שם אדם — ש"ב יג, ג) סימן.

39. צ"ע כי באמת יש ק"ו פסוקים, וכ"ה לפי הסימנים האחרים. בספר "הנוסריקון. הסימנים והכינויים" עמ' 119 העתיק: "ימנח", ותמה ששם זה לא נמצא ושמספר הפסוקים 106, ותיקן שצ"ל: ימנו.

40. וראה גם תענית כו, א: בני סנאה בן בנימין.

41. כ"ה לפי הסעם העליון שכל דיברה ב"עשרת הדיברות" הוא פסוק בפני עצמו ולפי השיטות שגם שני הדיברות הראשונים הם שני פסוקים נפרדים ולא כפי החלוקה המקובלת לפי הסעם העליון (ראה ר' וולף הידנהיים בחומשו "מאור עיניים" ו"עין הסופר" ו"מורע לבינה" רעדלהיים תקע"ח סוף ספר שמות ובספר "הכתב והקבלה" סוף ספר דברים ובירחון "אור תורה" הנ"ל (בהע' 28) עמ' סב ובספר "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" הנ"ל (בהע' הנ"ל) עמ' 160), או שהפסוק "לא תחמוד" שמחולק לשתי פרשות נחשב כשני פסוקים (ראה חומש "העמק דבר" בסוף פר' יתרו) וא"כ ב"עשרת הדיברות" עשרה פסוקים. לפי הסעם התחתון יש ב"עשרת הדיברות" 12 פסוקים (כמו שיוצא לפי מרבית רישומי המסורה בסיכום הכללי לספר שמות, ראה להלן הע' 104) וסכום פסוקי הפרשה: ע"ד, או 13 (כפי שהוא לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים בחומש עצמו) וסכום פסוקי הפרשה: ע"ה. והשווה להלן פר' ואתחנן.

משפטים

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קי"ח. נגד המניין שם: עזיאל (שמות ו, יח).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"ח. סימן להם בשם אדם: עזיאל.
תנ"ך כ"י פריס 2 — בעליו (מלה שנזכרת חמש פעמים בתורה וכולם בפרשתינו — כא, כט; לו, כב, י; יג; יד).
מק"ג וונציה רפ"ח — קי"ח. עזיאל (שם אדם) סימן. חנני (שם אדם — מ"א טז, א) סימן.

תרומה

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"ו. נגד המניין שם: סלו (נחמיה יב, ז)⁴².
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"ו. סימן להם בשם אדם: מלוך (עזרא י, כט).
תנ"ך כ"י פריס 2 — יעיו (מלה מן הפרשה בהשמטת וא"ו החיבור — כז, ג).
מק"ג וונציה רפ"ח — צ"ו. יעיו (מלה מן הפרשה בכ"י פריס) סימן. סלו (שם אדם) סימן.

תצוה

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"א. נגד המניין שם: מיכאל (במדבר יג, יג)⁴³.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"א. סימן להם בשם אדם: מיכאל.
תנ"ך כ"י פריס 2 — אחלאמה בזחב (ע"פ מלים מן הפרשה: "אחלמה" — כח, יט; זהב — פעמים רבות).
מק"ג וונציה רפ"ח — ק"א. מיכאל (שם אדם) סימן.

כי תשא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קל"ט. נגד המניין שם: חננאל (ירמיה לא, לח)⁴⁴.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קל"ט. סימן להם בשם אדם: חננאל.
תנ"ך כ"י פריס 2 — (ב)זיו המסות (ע"פ סוף הפרשה: "כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה", ובתרגום אונקלוס: "ארי סגי זיו יקרא דאפי משה").
מק"ג וונציה רפ"ח — קל"ט. חננאל סימן.

42. גו"א (מובאת בהערות ל"ספר החילופים" הג"ל בהע' 5): יפו (שם מקום — יהושע יט, מז).

43. בספר "מגלה עמוקות" (אופן גז) וכן בספר "חנוכת התורה" ביארו עניין הסימן הזה ע"פ המבואר בחר"ל (שמר"ל לב, ג) שמשח רבינו דחה את ביאתו של המלאך מיכאל עד ימי יהושע, נמצא שבמקום שהיה משה לא היתה תקומה למלאך מיכאל, ולכן בפרשת תצוה שלא נזכר בה שמו של משה יש מקום למיכאל להיות, והוא נרמז בה על ידי מספר הפסוקים שהוא כמנין "מיכאל".

44. לסנינו שם הוא שם מקום: "מגדל חננאל". ואולי המגדל קרוי על שם אדם ששמו "חננאל", או שהכוונה לשם אדם שלא מן התנ"ך.

45. ראה הע' הקודמת.

ויקהל

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"ב. נגד המניין שם: **שְׁנוֹאֶת** (נחמיה יא, ט)⁴⁶.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ב. סימן להם בשם אדם: **מִלְכָּנִי** (דה"א יב, יג) או **שְׁנוֹאֶת**.

תנ"ך כ"י פריס 2 — **כלי המזבח** (מלים מן הפרשה — לח, ג).
מק"ג וונציה רפ"ה — קכ"ב. **שְׁנוֹאֶת** (שם אדם) סימן.

פקודי

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"ב. נגד המניין שם: **עֲזִיָּה** (מ"ב טו, יג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"ב. סימן להם בשם אדם: **עֲזִיָּה**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **יאהלום** (מלה מן הפרשה בתוספת אל"ף — לט, יא).
מק"ג וונציה רפ"ה ואילך — חסר⁴⁷.
תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — צ"ב. **אצא** סימן⁴⁸.

ספר ויקרא

ויקרא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קי"א. נגד המניין שם: **דְּעוֹאֵל** (במדבר א, יד).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"א. סימן להם בשם אדם: **דְּעוֹאֵל** או **מִלְכָּנִי** (ירמיה לח, ו).

תנ"ך כ"י פריס 2 — **עולח** (מלה מן הפרשה בכתוב מלא: "אם עלה קרבנו" — א, ג).
מק"ג וונציה רפ"ה — צ"ו סימן⁴⁹.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א⁵⁰ **ואילך** — קי"א. **דְּעוֹאֵל** (שם אדם) סימן. **ציוה**⁵¹ סימן.

46. גר"א (מובאת בהערות ל"ספר החילופים" הנ"ל בהע' 5): מכבני.

47. כמעט בכל החומשים הנרפסים (למעט תנ"ך עם פירוש המלבי"ם) נשמט מנין הפסוקים וסימנו לפרשה זו. יש מיישבים (ראה "שמעתין" שנה י"ח גליון 66-65 עמ' 6 וספר 'תפוחי חיים' (ירושלים תשנ"ד, עמ' קעב) בשם האדמו"ר מגור) שבחומשים ישנים היה כתוב: "פרשת פקודי בלי כל סימן", והמדפיסים הבינו שהכוונה שאין כל סימן לפרשה, אבל באמת הכוונה שהסימן הוא: 'בלי כל' שמספרו צ"ב. כמובן שהסבר זה אינו אלא פרפראת שכן סימן זה אינו שם ולא מלה מן הפרשה והוא אינו מופיע כלל בחומשים ישנים. בכ"י רבים מופיע הסימן "עזיה" כמו שהוא ב"ספר החילופים" ובמאירי.

48. סימן זה אינו משל חכמי המסורה. 49. נראה שנשתרבב בסעות מהסימן של פר' צו.

50. מבין עשרות החומשים וספרי התנ"ך שבדקתי נמצאים סימנים אלה לראשונה במהדורה זו. הסימן "דעואל" מופיע גם בכ"י רבים ומקורו מחכמי המסורה, אך הסימן "ציוה" אינו משלהם, וראה הע' הבאה.

51. מלה זו (בכתוב חסר: צוה) מופיעה פעמים רבות בתורה, אבל לא בפרשת ויקרא. ואולי ניתנה לסימן כתיקון לסימן המוסעה 'צו' שבמהדורות הראשונות.

צו

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"ז. נגר המניין שם: **עֹבְדֵי־יְהוָה** (בכתיב מלא — עובדיה א, א)⁵².

מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"ז. סימן להם בשם אדם: **עֹבְדֵי־יְהוָה** (מ"א יח, ג).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **חלב וחאלית** (ע"פ מלים מן הפרשה: "ויקח את החלב ואת האליה" — ח, כה).
מק"ג וונציה רפ"ח — צ"י⁵³. צו (שם הפרשה) סימן.

שמיני

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"א. נגר המניין שם: **מִי־כִּי־יָחַד** (מ"א כב, ח).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"א. סימן להם בשם אדם: **מִי־כִּי־יָחַד**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **החית והבהמה** (ע"פ פסוק מסוף הפרשה: "וזאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה" — יא, מו).
מק"ג וונציה רפ"ח — צ"א. **עֹבְדֵי־יְהוָה** (שם אדם — עבדיה א, א) סימן.

תזריע

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ס"ז. נגר המניין שם: **בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל** (עזרא י, ל).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ס"ז. סימן להם בשם אדם: **בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **או כלי** (ע"פ מלים מסוף הפרשה: "או כל כלי עור" — יג, נט).
מק"ג וונציה רפ"ח — ס"ז. **בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל** (שם אדם) סימן.

מצורע

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ'. נגר המניין שם: **יָעִדֹּו**⁵⁴ (רה"ב ט, כט).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ'. סימן להם בשם אדם: **יָעִדֹּו**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **בזבח יחית דם** (ע"פ פסוק מן הפרשה: "ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה" — טו, יט).
מק"ג וונציה רפ"ח — צ'. **עִידֹו** (שם אדם בכתיב מלא⁵⁵ — זכריה א, א) סימן.

52. ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): עבדיהו (שם אדם — מ"א יח, ג).

53. צ"ע כי באמת יש צ"ז פסוקים וכמו שהוא בשאר המקורות. וראה ירחון "אור תורה" (הנ"ל בהע' 28) עמ' סג שאולי בעל המסורה הזו מונה את הפסוקים כ"ב וכ"ג בפרק ז (וידבר ה' אל משה לאמר רבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וגו') כפסוק אחד, שהרי "וידבר" זה שונה מכל "וידבר" שבתורה שאין כאן לא פתוחה ולא סתומה. ואולם הרישום של הסכום הכללי בחומש ויקרא כפי שנרשם בסוף החומש מתאים רק אם מספר הפסוקים ב"צו" הוא צ"ז.

54. ע"פ הקרי. הכתיב הוא: יעדי.

55. ואולי הוא שיבוש מיעדו, כמו שנרשם ב"ספר החילופים" ובמאירי.

אחרי מות

ספר החילופים — מניין הפסוקים: פ'. נגר המניין שם: עֲדָו (זכריה א, א).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: פ'. סימן להם בשם אדם: עֲדָו.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **כי כל** (מלים מסוף הפרשה: "כי כל אשר יעשה" — יח, כט).
מק"ג וונציה רפ"ה — פ'. **כי כל** (מלים מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן. עֲדָו (שם אדם) סימן.

קדושים

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ס"ד. נגר המניין שם: **החווילה** (שם אדם בתוספת ה"א הידיעה — בראשית י, כט, וראה שם ב, יא: "את כל ארץ החווילה")⁵⁶.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ס"ד. סימן להם בשם אדם: **ויזאל**⁵⁷ (כפי שהוא מופיע בכתוב בתוספת וא"ו החיבור — דה"א יב, ג).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **כל דוח**⁵⁸ (מלה מהפרשה בתוספת המלה "כל": "אשר ישכב את אשה דוח" — כ, יח).
מק"ג וונציה רפ"ה — ס"ד. **ונגח** (שם אדם וכפי שהוא מופיע בכתוב בתוספת וא"ו החיבור — דה"א ג, ז) סימן. **מי זהב** (שם אדם — בראשית לו, לט) סימן.

אמור

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"ד. נגר המניין שם: **מעזי** (עזרא י, לר).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ד. סימן להם בשם אדם: **מעזי**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **לבונה זכה**⁵⁹ (מלים מהפרשה בכתוב מלא: "ונתת על המערכת לבנה זכה" — כר, ז).
מק"ג וונציה רפ"ה — קכ"ד. **אלעוזי**⁶⁰ (שם אדם — דה"א יב, ז) סימן.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — קכ"ד. **עוזיאל** (שם אדם בכתוב מלא — שמות ו, יח) סימן⁶¹.

בהר

ספר החילופים — מניין הפסוקים: נ"ז. נגר המניין שם: **חטיל** (עזרא ב, גז).

56. נוסחאות אחרות (מובאות בהערות ל"ספר החילופים" הנ"ל בהע' 5): מי זהב (שם אדם — בראשית לו, לט); ויואל (שם אדם — דה"א יב, ג); ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): נודר, וצ"ע פשרו של סימן זה.

57. ע"פ הקרי. הכתיב: ויואל.

58. לפי זה מספר הפסוקים: ס"ה. וצ"ע.

59. לפי זה מספר הפסוקים: קכ"ה. וצ"ע.

60. מה שלא נתנו לסימן את השם עוזיאל הנפוץ יותר נראה משום שהוא כתוב בתנ"ך בלי וא"ו.

61. נראה שהמרפיסים לא הבינו את משמעות המלה "אלעוזי" ולא ידעו שהוא שם, ותיקנו ל"עוזיאל".

מאירי — מספר הפסוקים שבה: נ"ז. סימן להם בשם אדם: **חטיל** או **און** (במדבר טז, א).

תנ"ך כ"י פריס 2 — **לאחוזת** (מלה מהפרשה בכתוב מלא — כה, מה).
מק"ג וונציה רפ"ח — נ"ז. **חטיל** (שם אדם) סימן. **לאחוזת** (מלה מהפרשה בבכ"י פריס) סימן.

אוצר החכמה

בחוקותי

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ע"ח. נגד המניין שם: **עזא** (ש"ב ו, ג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ע"ח. סימן להם בשם אדם: **עזא**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **גאל יגאל** (מלים מסוף הפרשה: "ואם גאל יגאל איש ממעשרו" — בז, לא).
מק"ג וונציה רפ"ח — ע"ח. עזה (צ"ל: **עזא**⁶², שם אדם) סימן.

אוצר החכמה

ספר במדבר

אוצר החכמה

במדבר

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קנ"ט. נגד המניין שם: **חלקיתו** (מ"ב יח, יח).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קנ"ט. סימן להם בשם אדם: **חלקיתו**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **על המוט**⁶³ (שתי מלים מסוף הפרשה: "ונתנו על המוט" — ד, י).
מק"ג וונציה רפ"ח — קנ"ט. **חלקיתו** (שם אדם) סימן.

נשא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קע"ו. נגד המניין שם: **עמוס** (עמוס א, א).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קע"ו. סימן להם בשם אדם: **עמוס**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **עמינדב** (מלה מן הפרשה שהיא גם שם אדם — ז, יב).
מק"ג וונציה רפ"ח — קע"ו. **עמוס** (שם אדם) סימן. **עמינדב** (מלה מן הפרשה שהיא גם שם אדם בבכ"י פריס) סימן.

בהעלותך

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קל"ו. נגד המניין שם: **מתללאל** (בראשית ה, יב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קל"ו. סימן להם בשם אדם: **מתללאל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **עניו** (מלה מסוף הפרשה בכתוב מלא: "והאיש משה ענו מאד" — יב, ג).
מק"ג וונציה רפ"ח — קל"ו. **מתללאל** (שם אדם) סימן.

62. וכן תוקן במהדורות מאוחרות.

63. לפי זה מספר הפסוקים: ק"ס, וצ"ע.

שלח

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קי"ט. נגד המניין שם: פֶּלֶט (דה"א ב, מז).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"ט. סימן להם בשם אדם: פֶּלֶט.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **חוקה** (מלה מן הפרשה בכתוב מלא: "חקה אחת יהיה לכם" — טו, טו).
מק"ג וונציה רפ"ה — קי"ט. פֶּלֶט (שם אדם) סימן.

קרח

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"ה. נגד המניין שם: דְּנִיָּאל (דניאל א, ו).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"ד. סימן להם בשם אדם: סָלָד (דה"א ב, ל) ⁶⁴.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **פיה** (מלה מן הפרשה: "ופצתה האדמה את פיה" — טז, ל).
מק"ג וונציה רפ"ה — צ"ה. דְּנִיָּאל (שם אדם) סימן. ותיבות: אלף תס"ב ⁶⁵.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — כנ"ל בהשמטת מניין התיבות.

חוקת

ספר החילופים — מניין הפסוקים: פ"ז. נגד המניין שם: עָזִי (עזרא ז, ד).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: פ"ז. סימן להם בשם אדם: עָזִי.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **למידבא** (מלה מסוף הפרשה בתוספת למ"ד — כא, ל).
מק"ג וונציה רפ"ה — פ"ז. **למידבא** (מלה מן הפרשה כבכ"י פריס) סימן. יְמוֹאֵל (שם אדם — בראשית מז, י) סימן. עָזִי (שם אדם) סימן. ותיבות: אלף תג"ד ⁶⁶.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — כנ"ל בהשמטת מניין התיבות.

בלק

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"ד. נגד המניין שם: מְנוּחַ (שופטים יג, ב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ד. סימן להם בשם אדם: מְנוּחַ.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **מדין** (ע"פ מלה מסוף הפרשה: "את המדינית" — כה, ו).
מק"ג וונציה רפ"ה — ק"ד. מְנוּחַ (שם אדם) סימן. ותיבות: אלף תנ"ג ⁶⁷.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — כנ"ל בהשמטת מניין התיבות.

פינחס

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קס"ח. נגד המניין שם: פֶּסְלָחִים (בראשית י, יד).

⁶⁴ בסוגריים נוסף: בס' דפוס מוגה: צ"ה ויהיב סימנא דניאל, וכן הוא מניין הפסוקים צ"ה, וצ"ע. ובסוף

הספר כתב סכום כל הפסוקים אלף ורפ"ח וזה מוכיח שפסוקים של סדר קרח הם צ"ה.

⁶⁵ לפנינו מספר המלים: אלף ת"ט.

⁶⁶ לפנינו מספר המלים: אלף רמ"ה.

⁶⁷ לפנינו מספר המלים: אלף תנ"ד.

מאירי — מספר הפסוקים שבה: קס"ח. סימן להם בשם אדם: **לחלק** (כפי שרוא מופיע בכתוב (בפרשתנו) בתוספת למ"ד — כו, ל).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **לִיחָצֵאל**⁶⁸ (מלה מן הפרשה שהיא גם שם וכפי שהוא מופיע בכתוב בתוספת למ"ד — כו, מח).
מק"ג וונציה רפ"ה — קס"ח. **לחלק** (מלה מן הפרשה) סימן. **וְאֵלֶּיפֶלֶחֻי**⁶⁹ (שם אדם וכפי שהוא מופיע בכתוב בתוספת וא"ו — דה"א טו, יח) סימן.

מטות

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: קי"ב. נגר המניין שם: **עִיבָל** (בראשית לו, כג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"ב. סימן להם בשם אדם: **בְּקִי** (במדבר לד, כב).
תנ"ך כ"י פריס 2 — **גלעדה** (מלה מסוף הפרשה — לב, לט).
מק"ג וונציה רפ"ה — קי"ב. **בְּקִי** (שם אדם) סימן. **יִקְבִּי**⁷⁰ סימן. **עִיבָל** (שם אדם) סימן.

מסעי

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: קל"ב. נגר המניין שם: **בִּלְק** (במדבר כב, ב).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קל"ב. סימן להם בשם אדם: **בִּלְק**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **מחלת חולה** (מלה מסוף הפרשה — לו, יא, בתוספת המלה "חולה" כ"לשון נופל על לשון").
מק"ג וונציה רפ"ה — קל"ב. **מחלת חולה** (שם אשה מסוף הפרשה בתוספת המלה "חולה" כבכ"י פריס) סימן.

ספר דברים

דברים

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: ק"ה. נגר המניין שם: **מִלְפִּיָּת** (ירמיה כא, א).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"ה. סימן להם בשם אדם: **מִלְפִּיָּת**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **תאמואבים** (מלה מן הפרשה בהשמטת וא"ו החיבור ובתוספת כמה אותיות אל"ף: "והמואבים היושבים בער" — ב, כט).
מק"ג וונציה רפ"ה — ק"ה. **מִלְפִּיָּת** (שם אדם) סימן.

ואתחנן

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: קי"ט⁷¹. נגר המניין שם: **פֶּלֶט** (דה"א ב, מז).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"ט. סימן להם בשם אדם: **פֶּלֶט**.
 68. לפי זה מספר הפסוקים: קס"ט. וצ"ע.
 69. בהרבה דפוסים נשתבש לשתי מלים: ואל"י פלה"ו.
 70. סימן זה אינו שם ולא מלה מן הפרשה, וצ"ע פשרו. וראה לעיל פר' וישב.
 71. כ"ה לפי הטעם העליון שכל דיברה ב"עשרת הדיברות" הוא פסוק בפני עצמו ולפי השיטות שגם שני

תנ"ך כ"י פריס 2 — הכל לבבין (ע"פ מלים מן הפרשה: "בכל לבבך" — ו, ה).
מק"ג וונציה רפ"ח — קי"ח⁷². גזיאל (שם אדם — שמות ו, יח) סימן. ותיבות: אלף
 תת"ע⁷³.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — כנ"ל בהשמטת מניין התיבות.

עקב

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: קי"א. נגר המניין שם: **יעלא** (נחמיה ז, נח)⁷⁴.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קי"א. סימן להם בשם אדם: **דעואל** (במדבר א, יד) או:
יעלא.
תנ"ך כ"י פריס 2 — והגויס האלה (שתי מלים מסוף הפרשה בתוספת וא"ו: "והוריש
 ה' את כל הגוים האלה" — יא, כג).
מק"ג וונציה רפ"ח — קי"א. איק⁷⁵ סימן. **יעלא** (שם אדם) סימן. ותיבות: אלף
 תשמ"ז.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א ואילך — כנ"ל בהשמטת מניין התיבות.

ראה

ספר תחילופים — מניין הפסוקים: קכ"ז. נגר המניין שם: **מכנזבי** (עזרא י, מ)⁷⁶.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ז. סימן להם בשם אדם: **פלאת** (נחמיה ח, ז).
תנ"ך כ"י פריס 2 — אביב הוציא⁷⁷ (ע"פ מלים קרובות לסוף הפרשה: "כי בחורש
 האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה" — טז, א).
מק"ג וונציה רפ"ח — קכ"ז. פלאת (שם אדם) סימן.

הדיברות הראשונים הם שני פסוקים נפרדים ולא כפי החלוקה המקובלת לפי הסעם העליון (כמו
 שכתב ר' וולף היידנהיים בתומשיו "מאור עיניים" ו"עין הסופר" ו"מורע לבינה" רעדלהיים תקע"ח
 סוף ספר שמות לגבי פר' יתרו וראה גם בספר "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" (הנ"ל
 בהע' 28) עמ' 60, או שהפסוק "לא תחמוד" שמחולק לשתי פרשות נחשב כשני פסוקים (ראה חומש
 "העמק דבר" בסוף פר' יתרו) וא"כ ב"עשרת הדיברות" עשרה פסוקים. לפי הסעם התחתון יש
 ב"עשרת הדיברות" 12 פסוקים (כפי שיוצא מרישומי המסורה בסיכום הכללי לספר דברים, ראה
 להלן הע' 116) וסכום פסוקי הפרשה: קכ"א, או 13 (כפי שהוא לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים
 בחומש עצמו) וסכום פסוקי הפרשה: קכ"ב.

72. ראה הע' הקודמת, וכן צ"ל שהרישום שלפנינו הוא לפי הסעם העליון, אלא שהוא לפי החלוקה
 המקובלת ששני הדיברות הראשונים הם פסוק אחד (ויש ב"עשרת הדיברות" רק תשעה פסוקים),
 ובשונה משני הדיברות הראשונים בפר' יתרו שנמנים במהורה זו כשני פסוקים (ראה ספר "הכתב
 והקבלה" סוף ספר דברים ובירחון "אור תורה" (הנ"ל בהע' 28) עמ' סד). והשווה לעיל פר' יתרו.
 73. לפנינו מספר המלים: אלף תתמ"ס. 74. ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): דעואל.

75. סימן זה אינו שם ולא מלה מן הפרשה.

76. ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): פלאיה.

77. לפי זה מספר הפסוקים: קכ"ז. וצ"ע.

שׁוֹמְטִים

ספר החילופים — מניין הפסוקים: צ"ז. נגר המניין שם: **סְלוּא** (במדבר כה, יד)⁷⁸.
מאירי — מספר הפסוקים שבה: צ"ז. סימן להם בשם אדם: **סְלוּא**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **כי כל תחוא** (צירוף מלים מסוף הפרשה: "כי במ בחר ה', וכל זקני העיר ההוא" — כא ה-ו).
מק"ג וונציה רפ"ה — צ"ז. **סְלוּא** (שם אדם) סימן.

כי תצא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ק"י. נגר המניין שם: **עְלִי** (ש"א א, ג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ק"י. סימן להם בשם אדם: **עְלִי**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מק"ג וונציה רפ"ה — ק"י. **עְלִי** (שם אדם) סימן.

כי תבוא

ספר החילופים — מניין הפסוקים: קכ"ב. נגר המניין שם: **מִכְבְּנִי** (דה"א יב, יג).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: קכ"ב. סימן להם בשם אדם: **מִכְבְּנִי**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — **לעבדיו** (ע"פ מלה מסוף הפרשה: "לעבדים ולשפחות" — כח, סח. או: "ולכל עבדיו ולכל ארצו" — כט, א).
מק"ג וונציה רפ"ח — קכ"ב. **לעבדיו** (ע"פ מלה מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן.

נצבים

ספר החילופים — אין⁷⁹.

מאירי — "הכל סדר אחר אע"פ שנחלק לפעמים⁸⁰, ונכתוב שניהם ביחד בע"ה".
תנ"ך כ"י פריס 2 — **לבבו** (ע"פ מלה מסוף הפרשה: "ואם יפנה לבבך" — ל, יז).
מק"ג וונציה רפ"ח — מ'⁸¹. **לבבו** (ע"פ מלה מסוף הפרשה כבכ"י פריס) סימן.

78. ב"מחברת התיגאן" (הנ"ל בהע' 13): עבדיהו (שם אדם — מ"א יח, ג).

79. פסוקיו נמנים ביחד עם "וילך".

80. השווה "קריית ספר" למאירי ח"א מאמר חמישי ח"א עמ' פג, וכן משמע בסידור רס"ג עמ' שסג וברמב"ם ברשימת ההפסדות ב"סדר תפילות כל השנה" בסוף ספר "אהבה" ובספר החינוך ריש פר' נצבים. וראה עוד על זה בספר "האורה" עמ' 79 ובעמ' 80 הע' ג ובספר "דבש לפי" להחיד"א מערכת פ אות ג ובהערות ל"פסיקתא זוטרות" ריש פר' וילך (עמ' נב) ולמדרש תנחומא (בובר) ריש פרשת האוינו (עמ' 50).

81. ראה בסמוך שבמהדורה זו נרשם בסוף פר' "וילך" הסכום הכולל של שתי הפרשות ולהלן ברישום לסוף ספר דברים נרשם שבספר זה עשר פרשות (כנ"ל ש"נצבים" ו"וילך" הם פרשה אחת). לאור זה לא היה מקום לרשום כאן את הסכום של פר' "נצבים" בנפרד. ומכאן ראייה להנחתנו בראש המאמר שהמהדיר של ה"מקראות גדולות" העתיק את רישומיו מכמה כ"י, ולכן כשהגיע לפר' נצבים ולא מצא

וילך

ספר החילופים — מניין הפסוקים: ע'82. נגד המניין שם: **אֲדָנִיָּה** (ש"ב ג, ד).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: ע'82. סימן להם בשם אדם: **אֲדָנִיָּה**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מק"ג וונציה רפ"ה — ע'83. **אֲדָנִיָּה** (שם אדם) סימן.

האזינו

ספר החילופים — מניין הפסוקים: נ"ב. נגד המניין שם: **פֶּלֶב** (במדבר יג, ו).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: נ"ב. סימן להם בשם אדם: **פֶּלֶב**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מק"ג וונציה רפ"ה — חסר.
חמישה חומשי תורה אמשטרדם תל"א⁸⁴ **ואילך** — **פֶּלֶב** (שם אדם) סימן.

וזאת הברכה

ספר החילופים — מניין הפסוקים: מ"א. נגד המניין שם: **גְּאוּאֵל** (במדבר יג, טו).
מאירי — מספר הפסוקים שבה: מ"א. סימן להם בשם אדם: **גְּאוּאֵל**.
תנ"ך כ"י פריס 2 — חסר.
מק"ג וונציה רפ"ה — מ"א. **גְּאוּאֵל** (שם אדם) סימן. **אלי**⁸⁵ סימן.

ב. חומשי התורה

כמו בפרשות גם בסוף כל חומש נרשם ברוב המהדורות הנפוצות מספר הפסוקים ולצידו סימן. ואולם הסימנים הללו אינם לא שם אדם ואף לא מלה מסויימת מאותו חומש⁸⁶, אלא צירוף אותיות בצורה המצומצמת ביותר⁸⁷ שערכן הכולל כמספר הפסוקים

סימן בכ"י שממנו העתיק את הסימנים שאפיים הוא "שם אדם" ומצא סימן בכ"י השני שממנו העתיק את הסימנים שאפיים הוא מלה מן הפרשה העתיקו בלא ששם לב שכ"י זה מחשיבן כשתי פרשות וכתה"י השני מחשיבן כפרשה אחת.

82. מניין זה כולל את פסוקי "נצבים" כנ"ל ש"נצבים" ו"וילך" נחשבים כפרשה אחת.

83. גם במהדורה זו נרשם בסוף פר' "וילך" מניין שכולל גם את פסוקי "נצבים" אף שפסוקי "נצבים" נמנו בה בנפרד. ראה לעיל הע' 81.

84. מבין עשרות החומשים וספרי התנ"ך שבדקתי נמצא סימן זה לראשונה במהדורה זו. מקורו מחכמי המסורה.

85. סימן זה אינו שם ולא מלה מן הפרשה.

86. הסיבה לכך נעוצה כנראה בשאיפתם של בעלי המסורה לצמצם את הסימנים עד למינימום, ומספרם הרב של הפסוקים בכל חומש הקשה למצוא מלה אחת שערכה יהיה כמספר זה.

87. אות אחת בלבד ליחידות (לדוגמה: 9 ירשם רק כאות ט' ולא: ח"א או: ר"ה וכדומה), וכן לעשרות וכן למאות (900 ירשם רק כאות ק' ולא: תת"ק), וכן לאלפים (1000 ירשם כאות א' ולא: תת"ר), ראה להל' הע' 96.

באותו חומש, יש והצירוף יצר מלה בעלת משמעות⁸⁸, ויש שלא⁸⁹. גם הסימנים הללו הם כפי שנרפסו בפעם הראשונה (במהדורת ה"מקראות גדולות" של וונציה רפ"ה), וגם הם מקורם ברשימות חכמי המסורה כפי שנראה מכתבי יד.

בנוסף, נרשם במהדורות הנפוצות ציון מחצית הספר, וכן נרשמו בהם מספרי הפרשות, הסדרים⁹⁰, הפרקים והפרשיות הפתוחות והסתומות שבכל ספר ולצידם סימן, אך שלא כסימנים למספרי הפסוקים הסימנים האלה הם מלים מתוך חלקי פסוקים מן התנ"ך. ציון מקום מחצית הספר וכן מספרי הפרשות והסדרים מופיעים גם במהדורת ה"מקראות גדולות" הנ"ל, אך יתר הרישומים לא.

כידוע, ה"פרקים" הם החלוקה של ספרי התנ"ך לקטעים שנעשתה על ידי נוצרים בראשית האלף השישי, ולא היתה בשימוש אצל חכמי המסורה⁹¹, וכמובן שאין לייחס להם את רישום מספרי הפרקים וסימניהם. רבי וולף היידנהיים כבר צווח על שילוב מספרי הפרקים וסימניהם בתוך רישומי המסורה. וכך הוא כותב בהערותו לרישום המסורה בסוף חומש בראשית⁹²: "כבר כתב המדקדק ר' אליה הלוי בהקדמת ספרו "הבחור" כי חלוקת הקאפיטולי הנמצאת היום במקראות הרפוס והנרצה כאן במלת "ופרקיו" איננה מקובלת אצלנו מבעלי המסורה, אבל היא מהמצאת המעתיק הראשון אשר העתיק התנ"ך מלשון עברי אל לשון רומי, וראה מן הצורך לחלק הספרים לפיסקא פיסקא, וחילקם לפי סברתו וקראם בשם: קאפיטולא. וכאשר בא החכם ר' יצחק נתן בשנת קצ"ח לחבר ספרו הנכבד "מאיר נתיב" הוכרח להשתמש בחלוקת הקאפיטולי לפי שחלוקת בעלי המסורה נתעלמה ממנו. וכאשר נגלתה מלאכת הרפוס והתחילו להרפס ספרי קודש אחזו גם הם בחלוקה הנזכרת, והתנצל בזה המגיה החכם ר' יעקב בן חיים בהקדמתו ל"מקראות גדולות" דפוס ראשון של וונציה, באומרו: "ואילולי ספר אחד וכו' ואילו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחילקו בעלי המסורה הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה, ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להרפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל", וזהו הנרצה באומרו: "וסדריו". לכן מה שאמר כאן "ופרקיו" שהרצון בו על מספר

88. נטף (לחומש ויקרא), הנץ (לחומש דברים).

89. אך לד (לחומש בראשית), ארט (לחומש שמות), ארפח (לחומש במדבר).

90. חלוקה קדומה של ספרי התנ"ך (כעין החלוקה המקובלת לפרשות, אך לקטעים קצרים יותר). בכתבי יד של התנ"ך מצויות מספר מערכות של "סדרים". אחת מהן (שהיא לרברי המהדיר החלוקה של אנשי המסורה) נרפסה במהדורת ה"מקראות גדולות" של וונציה רפ"ה, ולאחרונה סומנה בתנ"ך קורן, ואליה מכון המיספור שצויין ברישומי המסורה בסוף כל ספר מספרי התנ"ך הנרפסים. ראה ספר "מסורת התורה והנביאים" (הנ"ל בהע' 7) עמ' 39-45; "המקרא והמסורה" (מאת הרב ראובן מרגליות, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ד) עמ' לו-מ; יששכר יואל, "כתר" משנת ה' אלפים לבה"ע, קרית ספר כרך ל"ח עמ' 126-132, ולהלן הע' 94 והע' 98.

91. ראה ספר "מסורת התורה והנביאים" (הנ"ל בהע' 7) עמ' 45 ואילך; שמואל הכהן וינגרטן, חלוקת התורה לפרקים, סיני כרך מב עמ' רפא-רצג.

92. בחומשיו "מאור עיניים" ו"עין הסופר" ו"מודע לכינה" רעדלהיים תקע"ח.

הקאפיטולי אינגו בשום רפוס קדמון גם לא במקראות כ"י כי החלוקה הזאת בלתי מקובלת אצלנו, ולא יפה עשו המדפיסים האחרונים להכניס חולין בקודש".
ואמנם, מבריקת רפוסים ישנים של החומש עולה כי הרישום של מספרי הפרקים והסימן להם הופיעו לראשונה רק בשנת תי"ט — זמן רב לאחר תקופת חכמי המסורה — בתנ"ך שנרפס באמשטרדם, וממנו הועתק לרוב מהדורות התנ"ך כאילו הם דברי המסורה. מבריקה זו מתברר שגם יתר הרישומים הנוספים על הרישומים שבמהדורת וונציה רפ"ה מקורם במהדורה זו⁹³.

בסוף התורה בחומשים הנרפסים נרשם סיכום כללי של מספרי הפרשות, הפסוקים, הפרשיות, המלים והאותיות וסימנים להם. הרישום הזה מורכב מרישומים שונים. במהדורת ה"מקראות גדולות" וונציה רפ"ה נרשם רק מספר הפסוקים, וכך בהרבה מהדורות אחריה. בתנ"ך אמשטרדם תי"ט נרשם מניין הפרשיות הפתוחות והסתומות. בתנ"ך פרנקפורט תל"ז נרשם כל הנ"ל ונוספו סימנים למספרי הפסוקים והפרשיות, וכן נוסף ציון מקום מחצית התורה בפסוקים. בחמישה חומשי תורה וונציה תס"ב נרשם מניין הפרשות, הפסוקים, הפרשיות הפתוחות והסתומות, המלים והאותיות ללא סימנים. במהדורת וונציה תפ"ח שולב כל הנ"ל ונוספו סימנים למספרי המלים והאותיות, ומשם הועתק לרוב המהדורות.

ברשימה דלהלן יובאו הרישומים כפי שהובאו בכמה מקורות עיקריים.

חומש בראשית

ספר תחילופים — הספר הזה שתיים עשרה פרשות, חמישה וארבעים סדר⁹⁴, אלף וחמש מאות וארבעה ושלשים פסוקים⁹⁵. סימן: א'ך לד⁹⁶.

93. בחומשים שמות-דברים אין במהדורת וונציה בכלל סימנים לפרשות ולסדרים, ובחומש בראשית יש סימנים אך הם שונים מהנר'.

94. ראה לעיל הע' 90 אודות הסדרים. החלוקה לפי "ספר תחילופים" שונה מן החלוקה שב"מקראות גדולות", ועל פיה סומנו הסדרים בתנ"ך מהדורת "מוסד הרב קוק".

95. גם זה (כמו הסיכום לפר' וישלח) הוא לפי הטעם התחתון (ראה לעיל הע' 28), שאילו לפי הטעם העליון יש בבראשית 1533 פסוקים. ראה מה שצויין בהע' הנ"ל.

96. כ - 500 כשיטת הערוך ערך 'אטבח' ורש"י סוכה נב, ב שהאותיות הסופיות (מנצפ"ך) נערכות כמאות אחרי האות ת (כ - 500; ס - 600; נ - 700; ה - 800; ז - 900). א' - 1000. ראה ספר "מסורת המסורת" לר' אליהו בחור, הקדמה שלישית (מהדור' וולצבאך תקל"א יב, א): 'זהנה אף זה צריך להודיעך איך א' מורה על 1000 ואיך ז מורה על 900. דע כי בעלי הקבלה ובעלי המסורת הכניסו ה' אותיות הכפולות במניין האותיות והיו האותיות כולן 27 במספר, ובאופן זה יעלה מספר האותיות לחשבון ה-1000, כי הת' היא 400 וז' היא 500 וכו'. ולמניין 1000 חוזר הדין לראש האלפא ביתא, וכותבין 'אלף' במלואה, ויש מי שאומר לכך נקראת אלף, וכאשר יצטרף עמה מניין אחר כותבין רק

לז רישומי המסורה בסופי פרשות התורה וספרי התנ"ך

מאירי — נשלם ספר בראשית ת"ל. וסידור הסדרים⁹⁷: י"ב, ובסדרי הראשונים⁹⁸ סידורנו: מ"ג. ומניין הפסוקים: אלף ותקנ"ב⁹⁹.

מק"ג וונציות רפ"ח — סכום פסוקי דספר בראשית: אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה, וסימן: **א'ך לד**. וחציו: "ועל חרבך תחיה" (כו, מ)¹⁰⁰. ופרשיותיו: י"ב, **אחאב** (שם אדם — מ"א טז, כח) סימן. וסדריו¹⁰¹: מ"ג, **ידידות** (שם אדם — ש"ב יב, כה) סימן. ואותיותיו: ד' אלפים ושלש מאות ותשעים וחמישה¹⁰².

תנ"ך אמשטרדם תי"ט ואילך — סכום פסוקי דספר בראשית: אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה, **א'ך לד סימן**. וחציו: "ועל חרבך תחיה" (כו, מ). ופרשיותיו: י"ב, **זה שמי לעלם** (שמות ג, טו) סימן. וסדריו: מ"ג, **גם ברוך יהיה** (בראשית כז, לג) סימן. ופרקיו: ג', **ה' חננו לך קיינו** (ישעיה לג, ב) סימן. מניין הפתוחות: שלושה וארבעים, והסתומות: שמונה וארבעים, הכל: תשעים ואחת פרשיות¹⁰³, **צא אתה וכל העם אשר ברגליך** (שמות יא, ח) סימן.

חומש שמות

ספר תחילומים — הספר יתחלק אחת עשרה פרשות, שלושה ושלשים סדר. ומניין הפסוקים: אלף ומאתיים ותשעה¹⁰⁴.

- א' בלבד". ביאור הדברים: בְּסִפְרוֹת כִּידוּעַ, יש רק 10 סימנים (0-9). כדי לציין עשרות ומאות ואלפים משתמשים באותם סימנים אלא שמשנים את מקומם (10, 20, 300, 4000). באותיות לעומת זה, אין צורך להשתמש באותן אותיות לציין עשרות ומאות מכיון שיש להם סימן בפני עצמו (י-צ לעשרות ק-ץ למאות). אבל לציין אלפים אין סימן בפני עצמו, ועל כן חוזרים לאותם סימנים ומוסיפים להם סימן (נקודה או גרש) המציין שהכוונה לאלפים ולא ליחידות.
97. היינו הפרשות.
98. ראה לעיל הע' 90 אודות הסדרים. חלוקה זו של המאירי שונה משתי החלוקות הנזכרות. מזה שהמאירי מכנה את ה"פרשות" — "סדרים", ואת ה"סדרים" — "סדרי הראשונים" קצת אסמכתא לדעות החוקרים שה"סדרים" הם חלוקת הפרשות הקדומה לפי המנהג לקרוא את התורה פעם בשלוש שנים, ראה במצויין בהע' הג'ל.
99. הערה בפנים הספר בסוגריים: "ותקל"ד כתוב בספר אחר, וכן עולה לפי מה שכתב הרב עצמו בסוף כל סדר".
100. גם זה הוא לפי הטעם התחתון שלפיו מפסוק זה עד סוף בראשית 767 פסוקים וכך מתחילת בראשית עד פסוק זה, שאילו לפי הטעם העליון יש מפסוק זה עד הסוף 766 פסוקים וא"כ "חציו" הוא הפסוק שלפניו.
101. ראה לעיל הע' 90.
102. מספר האותיות מוסב על פר' ויחי בלבד. ברפוסים מאוחרים הושמט.
103. רמב"ם הל' ספר תורה סוף פ'ח.
104. מסיכום מניין הפסוקים שצויין בסוף כל פרשה (ולפיו בפר' בא ק"ו פסוקים ובפר' יתרו ע"ב פסוקים) עולה שהסיכום הכללי הוא: 1207. אמנם ראה לעיל (הע' 41) שהמספר ע"ב שצויין לפר' יתרו הוא

מאירי — נשלם ספר ואלה שמות. ומניין הסדרים: י"א, ובסדרי הראשונים יש בו ל"ג סדרים. ומניין כל הפסוקים: אלף ור"ט¹⁰⁴. סימן: א'ר"ט¹⁰⁵.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי דספרא ואלה שמות: אלף ומאתיים וט'¹⁰⁶. וסימנו: א'ר"ט. וסדריו: כ"ט, ופרשיותיו: י"א. וחציו: "אלהים לא תקלל" (כב, כז)¹⁰⁷.

תנ"ך אמשטרדם תי"ט ואילך — סכום פסוקי דספרא ואלה שמות: אלף ומאתיים ותשעה, א'ר"ט סימן. וחציו: "אלהים לא תקלל" (כב, כז). ופרשיותיו: י"א, "אי זה בית אשר תבנו לי" (ישעיה סו, א) סימן. וסדריו: כ"ט, "ולילה ללילה יחזק דעת" (תהלים יט, ג) סימן. ופרקיו: מ', "תורת אלהיו בלבנו" (שם לז, לא) סימן. מניין הפתוחות: תשע ושישים, והסתומות: חמש ותשעים, הכל: מאה ושישים וארבעה פרשיות¹⁰⁸, "ישלח צורך מקרש ומציון יסעדך" (שם כ, ג) סימן.

חומש ויקרא

ספר החילופים — הספר יתחלק עשר פרשות, חמישה ועשרים סדר, ומניין הפסוקים: שמונה מאות וחמישים ותשעה, וסימן: טנף¹⁰⁹.

מאירי — נשלם ספר ויקרא. וסכום הסדרים: עשרה, ובסדרי הראשונים סדריו: כ"ה. מניין הפסוקים: תתנ"ט, סימן להם: נטף.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר זה: שמונה מאות וחמישים

לפי הסעם העליון ולפי השיטות ש"עשרת הדיברות" נחשבים כעשרה פסוקים, וצ"ל שהסיכום הכללי הוא לפי הסעם התחתון ולפי הדעה שפסוק "אנכי" מחובר עם הפסוק "לא יהיה לך" ולא כפי החלוקה המקובלת לפי הסעם התחתון שלפי"ו ב"עשרת הדיברות" 12 פסוקים ולפי"ז הסיכום הכללי הוא: 1209 (ראה ספר "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" (הנ"ל בהע' 28) עמ' 60). וראה הע' 106.

105. א' - 1000 כנ"ל בהע' 96.

106. מסיכום מניין הפסוקים שצויין במהדורה זו בסוף כל פרשה (ולפיו בפר' בא ק"ה פסוקים ובפר' יתרו ע"ב פסוקים) עולה שהמניין הכללי הוא: 1206. וגם זה מיושב כנ"ל שהמספר ע"ב שצויין לפר' יתרו הוא לפי הסעם העליון ש"עשרת הדיברות" נחשבים כעשרה פסוקים והסיכום הכללי הוא לפי הסעם התחתון, אלא שצ"ל שהוא לפי החלוקה המקובלת ש"אנכי" ו"לא יהיה לך" שני פסוקים הם שלפי"ו ב"עשרת הדיברות" 13 פסוקים (ראה בספר "הכתב והקבלה" סוף ספר דברים ובירחון "אור תורה" (הנ"ל בהע' 28) עמ' סב), או שרושם הסיכום הזה מונה בפר' בא ק"ו פסוקים וכב"ספר החילופים". לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים בחומש עצמו (שבפר' בא ק"ו פסוקים וב"עשרת הדיברות" 13) יש בספר שמות 1210 פסוקים.

107. גם זה הוא רק לפי הסעם התחתון וכנ"ל (שבפר' בא ק"ו פסוקים וב"עשרת הדיברות" או 12 או 13 פסוקים, או שבפר' בא ק"ה פסוקים וב"עשרת הדיברות" 13), שאילו לסעם העליון יש מפסוק זה עד הסוף 605 פסוקים ומתחילת הספר עד פסוק זה יש רק 600 פסוקים או 601 או 602 (תלוי במספר הפסוקים בפר' בא ובמספר הפסוקים ב"עשרת הדיברות").

109. ה' - 800 כנ"ל בהע' 96.

108. רמב"ם הנ"ל בהע' 103.

ותשעה¹¹⁰. וסימן: נטף. וחציו: "והנוגע בבשר הזב" (טו, ז)¹¹¹. פרשיותיו וסדריו: חסר.
תנ"ך אמשטרדם תי"ט ואילך — סכום פסוקי דספר ויקרא: שמונה מאות וחמישים ותשעה. נטף סימן. וחציו: "והנוגע בבשר הזב" (טו, ז). ופרשיותיו: עשרה, "בא גז" (בראשית ל, יא) סימן. וסדריו: כ"ג, "ובתורתו יתגה יומם ולילה" (תהלים א, ב) סימן. ופרקיו: כ"ז, "ואחית עמך ואברכך" (בראשית כו, ג) סימן. מניין הפתוחות: שנים וחמישים, והסתומות: שש וארבעים, הכל: שמונה ותשעים פרשיות¹¹², "רודי צח ואדום" (שיר השירים ה, י) סימן.

חומש במדבר

ספר תחילופים — הספר יתחלק עשר פרשות, שלושה ושלושים סדר, מניין הפסוקים: א'רפח¹¹³.

מאירי — סכום הפרשיות שבכל שבת ושבת שבספר במדבר סיני: עשר. ומניין סדרי הראשונים שבו: ל"ג. חשבון הפסוקים: אלף ורפ"ח.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי דספר במדבר סיני: אלף ומאתיים ושמונים ושמונה, וסימן: א'רפח. וחציו: והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח" (יז, כ). וסדריו: ל"ב, ס"א: וסדריו: כ"ח. ופרשיותיו: עשרה.

תנ"ך אמשטרדם תי"ט ואילך — סכום פסוקי דספר במדבר: אלף ומאתיים ושמונים ושמונה, א'רפח סימן. וחציו: "והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח" (יז, כ). ופרשיותיו: עשרה, "ה' בדד ינחנו" (רברים לב, יד) סימן. וסדריו: ל"ב, "לב טהור ברא לי אלהים" (תהלים נא, יב) סימן. ופרקיו: ל"ו, "לו חכמו ישכילו זאת" (רברים לב, כט) סימן. מניין הפתוחות: שנים ותשעים, והסתומות: שישים ושש, הכל: מאה וחמישים ושמונה פרשיות¹¹⁴, "אני חלקך ונחלתך" (במדבר יח, כ) סימן.

חומש דברים

ספר תחילופים — הספר יתחלק עשר פרשות¹¹⁵, אחד ושלושים סדר, ומנין הפסוקים: תתקנ"ה¹¹⁶, וסימן: חנץ¹¹⁷.

110. כ"ה לפי האמת שבפר' צו יש 97 פסוקים. לפי הרישום במהדורה זו שבפר' צו 96 פסוקים יהיה הסיכום הכללי רק: 858.

111. גם זה הוא לפי האמת שבפר' צו 97 פסוקים, שלפי זה יש עד פסוק זה 429 פסוקים ומפסק זה עד הסוף 430 פסוקים, כי אם בפר' צו 96 פסוקים יהיה מתחילת הספר עד פסוק זה רק 428 פסוקים, וא"כ "חציו" הוא הפסוק שלאחריו.

112. רמב"ם הנ"ל בהע' 103.

113. א' - 1000 כנ"ל בהע' 96.

114. רמב"ם הנ"ל בהע' 103.

115. כ"ה לפי הנ"ל בהע' 80 ש"נצבים" ו"וילך" נחשבים לפרשה אחת שנחלקת לפעמים.

116. מסיכום מניין הפסוקים שצויין בסוף כל פרשה (ולפיו בפר' ואתחנן קי"ט פסוקים) עולה שהסיכום

מאירי – חסר¹¹⁸.

מק"ג וונציה רפ"ח – סכום פסוקי רספר אלה הרברים: תשע מאות וחמישים וחמישה¹¹⁹, וסימן: חנץ. וחציו: "ועשית על פי הדבר" (יז, י)¹²⁰. ופרשיותיו: עשר¹¹⁵. וסדריו: כ"ז.

תנ"ך אמשטרדם תי"ט ואילך – סכום פסוקי רספר דברים: תשע מאות וחמישים וחמישה, חנץ סימן. וחציו: "ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך" (יז, י). ופרשיותיו: י"א¹²¹, "אסרו חג בעבותים" (תהלים קיח, כז) סימן. וסדריו: כ"ז, "יפיה אמונה יגיד צדק" (משלי יב, יז) סימן. ופרקיו: ל"ד, "אודה ה' בכל לבב" (תהלים קיא, א) סימן. מניין הפתוחות: שלושים וארבע, והסתומות: מאה ועשרים וארבע, הכל: מאה וחמישים ושמונה פרשיות¹²², "זכסא כבוד ינחילם" (ש"א ב, ח) סימן.

חמישה חומשי תורה

ספר החילופים – פרשות של תורה: ג"ג¹²³. נגד המניין שם: אליהוא (ש"א א, א,

הכללי הוא: 953. אמנם ראה לעיל הע' 71 שהמספר קי"ט שצויין לפר' ואתחנן הוא לפי הטעם העליון ולפי השיטות ש"עשרת הריברות" נחשבים כעשרה פסוקים, וצ"ל שהסיכום הכללי הוא לפי הטעם התחתון ולפי הדעה שפסוק "אנכי" מחובר עם הפסוק "לא יהיה לך" ולא כפי החלוקה המקובלת לפי הטעם התחתון שלפי"ז ב"עשרת הריברות" 12 פסוקים ומכאן הסיכום הכללי 955 (ראה ספר "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" (הג"ל בהע' 28) עמ' 60). וראה הע' 119.

117. ק - 900 כנ"ל בהע' 96.

118. ראה בסוף הספר שם הערה על כך מהמביא לבית הרפוס.

119. מסיכום מניין הפסוקים שצויין במהדורה זו בסוף כל פרשה (ולפיו בפר' ואתחנן קי"ח פסוקים) עולה שהסיכום הכללי הוא: 952 (רבי וולף היירנהיים בחומשי "מאור עיניים" ו"עין הסופר" ו"מורע לבינה" רערלהיים תקע"ח סוף ספר דברים כתב שהסיכום הכללי הוא 992. מספר זה בטעות יסודו, ומקורו (כפי שהעיר בספר "הכתב והקבלה" בסוף דברים) בחישוב פסוקי נצבים – 40 ופסוקי וילך – 70 כפי שנרשם בחומשים הנרפסים, כשבאמת הסכום 70 הוא של שתי הפרשות יחד, וגם זה מיושב כנ"ל שהמספר קי"ח שצויין לפר' ואתחנן הוא לפי הטעם העליון ולפי השיטות ש"עשרת הריברות" נחשבים כתשעה פסוקים, והסיכום הכללי הוא לפי הטעם התחתון ולפי הדעה שפסוק "אנכי" מחובר עם הפסוק "לא יהיה לך", שלפי"ז ב"עשרת הריברות" 12 פסוקים ומכאן הסיכום הכללי 955 (ראה בספר "הכתב והקבלה" סוף ספר דברים ובירחון "אור תורה" (הג"ל בהע' 28) עמ' סב). לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים בחומש עצמו (שבפר' ואתחנן קכ"ב פסוקים) יש בספר דברים 956 פסוקים.

120. גם זה הוא רק לפי הטעם התחתון וכנ"ל, שאילו לפי הטעם העליון יש מפסוק זה עד הסוף 478 פסוקים ומתחילת הספר עד פסוק זה רק 475 פסוקים (אם "עשרת הריברות" נחשבים כעשרה פסוקים

כמו שצ"ל לפי הרישום שב"ספר החילופים") או רק 474 פסוקים (אם "עשרת הריברות" נחשבים כתשעה פסוקים כמו שצ"ל לפי הרישום שבמהדר' וונציה).

121. כ"ה לפי החלוקה המקובלת בחומשים ש"נצבים" ו"וילך" הם שתי פרשות.

122. רמב"ם הג"ל בהע' 103.

רישומי המסורה בסופי פרשות התורה וספרי התנ"ך

מא

א). סדריה: קס"ז. פסוקיה ת'ףמה¹²⁴. מלותיה: תשעה ושבעים אלף ושמונה מאות וחמישים ושש¹²⁵, סימן: ע'ט'ףנו¹²⁶. אותיותיה: ארבע מאות אלף ותשע מאות וחמישה וארבעים¹²⁷, וסימן: ת'ץמה¹²⁸.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי של חומשי תורה: חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמישה¹²⁹.

תנ"ך אמשטרדם תי"ט — מניין פתוחות כל התורה: מאתיים ותשעים, והסתומות: שלוש מאות ושבעים ותשע, נמצאו מניין כל הפרשיות פתוחות וסתומות: שש מאות ושישים ותשע¹³⁰, וסימנין: אני אליהו יחודה ליאון מגיה וסופר טוב ב'לא"א הסופר המופלג החסיד ועניו כהר"ר מיכאל יחודה ליאון זלה"ה אשר עלה אל האלהים אור ליום שלישי כ"ח לחודש אדר שני שנת "תחי נפשי ותהללך" (תהלים קיט, קעה) בעיר המהוללה הזאת אמשטרדם.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז¹³¹ — סכום הפסוקים של כל התורה: חמשת אלפים

124. ה' - 5000; ה' - 800 כנ"ל בהע' 96. סימן זה גם בספר "דקדוקי הסעמים" (לייפציג תרל"ח) עמ' 55 ובהרבה כ"י. בתקופה מאוחרת יותר ניתנה לסימן המלה: החמה, ראה להלן. בנוגע למספר הפסוקים הנזכר ראה בסמוך הע' 129.

125. "דקדוקי הסעמים" שם. וראה ספר "משנת רבי יעקב" (מאת רבי יעקב שור, פיעטרקוב תר"צ) פ"ד אות ג שספר את המלים ומצא 79980, וראה א. קורמן, מספר הפסוקים, המלים והאותיות שבתנ"ך. שמעתין, שנה יח גליון מס' 65-66.

126. ע"ס - 79000; ה' - 800 כנ"ל בהע' 96.

127. ג"ו ב"דקדוקי הסעמים" שם. ב"משנת רבי יעקב" שם: 304805, וכ"ה בחומשים הנדפסים. ראה בסמוך, וראה א. קורמן הנ"ל.

128. ת' - 400000; ה' - 900 כנ"ל בהע' 96.

129. כ"ה גם בספר "דקדוקי הסעמים" (הנ"ל בהע' 124) והוא מתאים לסיכום הכללי הנ"ל בסוף כל חומש לפי הסעם התחתון ולפי הרעות שב"עשרת הדיברות" 12 פסוקים. לפי הרעות שב"עשרת הדיברות" 13 פסוקים יש בכל התורה לפי הסעם התחתון 5847 פסוקים. לפי הסעם העליון סכום כל הפסוקים: 5839 או 5840 (ראה לעיל הע' 116 והע' 119). לפי הסיכום הפרטי של כל הפרשות עולה הסכום הכללי: 5838. לפי החלוקה המקובלת של הפסוקים בתורה עצמה (ב"זישלח" לפי הסעם העליון קנ"ג פסוקים וב"עשרת הדיברות" 13 פסוקים) יש בכל התורה 5846 פסוקים. במס' קידושין ל, א שנינו: "חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת", וכבר נשאל על כך רב האי גאון (תשובות הגאונים הרכבי סי' ג, בית נכות ההלכות עמ' 48, אוצר הגאונים קידושין עמ' 84) והשיב שדברי הגמ' מוסבים על אותו ספר תורה שמצאו בירושלים (מסכת סופרים פ"ו ה"ד) שהיה משונה בכתב ובמניין פסוקים שלו. וראה הרב חנוך הכהן ארנסטוי, עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, מוסד הרב קוק ירושלים, תשל"ח, עמ' קלב ואילך; ספר "המקרא והמסורה" (הנ"ל בהע' 90), עמ' לד-לו; א. קורמן הנ"ל בהע' 125.

130. רמב"ם הנ"ל בהע' 103.

131. ראה אודות מהדורה זו להלן בפרק "נביאים וכתובים".

ושמונה מאות וארבעים וחמישה, "ואור ח'ח'מה" ¹³² יהיה שבעתיים" (ישעיה ל, כו) סימן. וחציו: "וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים" (ויקרא ח, ח) ¹³³. מניין פתוחות של כל התורה: מאתיים ותשעים, "יבא דורי לגנו ויאכל פרי מגדיו" (שה"ש ר, טז) סימן. והסתומות: שלוש מאות ושבעים ותשע, "או אסרה אסר על נפשה בשבעה" (במדבר ל, יא) סימן. נמצאו מניין כל הפרשיות פתוחות וסתומות: שש מאות ושישים ותשע, "לא תחסר כל בה" (דברים ח, ט) סימן.

חמישה חומשי תורה וונציה תס"ב ואילך — סדרי התורה: נ"ד ¹³⁴. מניין כל פסוקי התורה: ה' אלפים תתנ"ד. מניין פתוחות כל התורה: ר"ץ, והסתומות: שע"ט, נמצא מניין כל הפרשיות פתוחות וסתומות: תרס"ט. תיבות כל ס"ת: ע"ט אלפים תתקע"ו ¹³⁵. אותיות כל ס"ת: שלוש מאות וארבעת אלפים ושמונה מאות וחמישה.

חמישה חומשי תורה וונציה תפ"ח — סדרי תורה: נ"ד, "למען יזמך כבור ולא ידם" (תהלים ל, יג) סימן. מניין פרשיות פתוחות של כל התורה: מאתיים ותשעים, "יבא דורי לגנו ויאכל פרי מגדיו" (שה"ש ר, טז) סימן. והסתומות: שלוש מאות ושבעים ותשע, "או אסרה אסר על נפשה בשבעה" (במדבר ל, יא) סימן. נמצאו מניין כל הפרשיות פתוחות וסתומות: שש מאות ושישים ותשע, "לא תחסר כל בה" (דברים ח, ט) סימן. סכום הפסוקים של כל התורה: חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמישה, "ואור תחמה יהיה שבעתיים" (ישעיה ל, כו) סימן. וחציו: "וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים" (ויקרא ח, ח). מניין תיבות של ספר תורה ע"ט אלפים ותתקע"ו, "לשוני עט סופר מהיר יפיפות מבני אדם" (תהלים מה, ב-ג) סימן ¹³⁶. מניין אותיות של ספר תורה: ש"ד אלפים ות"ת מאות וחמישה, סימן: "ארצת בו ואכברה אמר ¹³². ה' - 5000; ח' - 800. בדרך כלל אינו מצוי להשתמש באות ח' למס' 800.

¹³³. כ"ה לפי הסיכום הנ"ל של הפסוקים לפי הטעם התחתון (ער פסוק זה 2922 פסוקים ומפסוק זה עד הסוף 2923 פסוקים), וכן הוא גם אם נמנה את "עשרת הדיברות" לפי הטעם העליון (שכן הדיברות הראשונות הם בחצי הראשון והדיברות האחרונות הם בחצי השני), אך אם נמנה גם בפר' וישלח לפי הטעם העליון אוי יהיה "חציר" פסוק שלאחריו, אלא אם נמנה בפר' ואתחנן קי"ח פסוקים. וכל זה שלא כמו ששנינו בגמ' קידושין (הנ"ל בהע' 129) ש"זהתגלה" (ויקרא יג, לג) הוא חציו של פסוקים כמו שהעיר בזה הגרי"ב במסורת הש"ס שם וב"מנחת שי" ויקרא ח, ח. וראה מה שהאריך בזה הרב ח. ארנסטרי (הנ"ל בהע' 129) עמ' קל-קמ. ובמסכת סופרים פ"ט ה"ב אמרו ש"וישחט" הוא חצי הפסוקים, ואיזה "וישחט" שיהיה אין זה מתאים לחלוקת הפסוקים שלפנינו (הרב ארנסטרי שם מנסה ליישב שהכוונה ל"וישחט" שבת, סו שנמצא בהפרש של 7 פסוקים מן החצי שציננה המסורה, והפרש זה נובע משום שבמס' סופרים מנו את "עשרת הדיברות" שבפר' יתרו לפי הטעם העליון ואת שבפר' ואתחנן לפי הטעם התחתון, והמסורה מנתה להיפך. רצ"ע כי ה"חציר" של המסורה הוא רק אם מנינים את של יתרו ושל ואתחנן בשווה).

¹³⁴. כ"ה אם "נצבים" ו"יילך" נחשבים שתי פרשות. הראשונים מונים ג'ן פרשות לתורה. ראה לעיל הע' 80.

¹³⁵. ראה לעיל הע' 125.

¹³⁶. ע"ס - 79, סימן ל-79000. יתר האותיות המודגשות ערכן: 976.

ה' (חגי א, ח); "גדול יחיה כבוד חזת האחרון מן הראשון" (שם ב, ט) ¹³⁷ תבנה במהרה בימינו אכ"ר.

ג. נביאים וכתובים

גם בספרי הנ"ך ישנם רישומי מסורה בסוף כל ספר וספר. הרישומים בספרי הנ"ך המצויים כוללים מספרי פסוקים, סדרים ¹³⁸ ופרקים ולצידם סימן, וכן ציון מקום מחצית הספר. ואולם הרישומים הללו אינם ערוכים בצורה שיטתית והם לוקים בחוסר עקביות. במהדורת ה"מקראות גדולות" הנפוצה (שהיא מהדורת צילום של מהדורת ורשה תר"ך – תרכ"ו), למשל, אין איזכור לפרקים בספרים: תרי עשר, משלי, איוב, דניאל, עזרא, שיר השירים, רות ואסתר, ובספרים: מלכים ומשלי לא צויין מקום מחצית הספר. בספרים: תרי עשר, איוב, דניאל, רות ואסתר אופי הסימנים שונה מאשר בספרים האחרים ¹³⁹, וכן אין בספרים האלה סימנים למספר הסדרים. במהדורת המלבי"ם אין איזכור לפרקים בספרים: שופטים ותרי עשר, ובספר מלכים לא צויין מקום מחצית הספר.

הרישומים הללו בניגוד לפרשות התורה שונים מן הרישומים שנדפסו בפעם הראשונה (במהדורה השניה של ה"מקראות גדולות" שנדפסה בוונציה בשנים רפ"ה-רפ"ו) ובמהדורות רבות אחריה ¹⁴⁰. במהדורות אלה אין בכלל איזכור לפרקים, וכן לא ניתן בהם סימן למספר הסדרים. גם אופי הסימנים שונה לחלוטין – במהדורות הראשונות הסימן הוא: צירוף אותיות שערכן הכולל כמספר הפסוקים, לעומת זה בספרי הנ"ך המצויים הסימן הוא משפט בן כמה מלים ממקום כל שהוא בתנ"ך שערך חלק ממלותיו כמספר הפסוקים באותו ספר. כמו כן אין במהדורות הראשונות סימנים למספרי הפסוקים בספרי ה"תרי עשר".

כאמור לעיל ¹⁴¹, איזכור הפרקים בוודאי אינו מעשה ידי חכמי המסורה. מבריקת כתבי יד עתיקים וספרי תנ"ך נרפסים למן ראשית הדפוס ועד ימינו מתברר שכל הרישומים שבספרי הנ"ך המצויים אינם מעשה ידיהם, אלא מקורם בשתי מהדורות דפוס מאוחרות יחסית, האחת בפרנקפורט בשנת תל"ז והשניה בוונציה בשנת ת"צ. בשתי המהדורות הללו נדפסו רישומים חדשים שונים לחלוטין מן הרישומים הקודמים. מהדור' פרנקפורט יצאה לאור על ידי נוצרים ¹⁴², ומהדור' וונציה ע"י יהודים. בשער מהדורת וונציה שיבחו המהדירים את מהדורתם בין היתר מכח חידוש זה שנתחדש במהדורתם. וכך

137. ארצה בו - 304, סימן ל-304000, יתר המלים המודגשות ערכן: 805.

138. ראה לעיל הע' 90.

139. צירוף אותיות סתמי שערכן כמספר הפסוקים ולא מלה מתוך פסוק.

140. למשל: באסיליאה רצ"ז; וונציה ש"ז; שם שכ"ח; ויטמברג שמ"ז; וונציה שנ"ה; גנוא שע"ז; וונציה

שע"ז; גנוא שע"ח; אמסטרדם שצ"ה; שם תל"א; פראג תל"ה; אמסטרדם ת"ט; ווילרמרשדארף

תמ"ה; אמסטרדם תנ"ג; שם תס"א; קהלות משה, שם תפ"ד-ח.

141. בפרק "תומשי התורה".

142. ראה ספר "מסורת התורה והנביאים" (הנ"ל בהע' 7) עמ' 49, ולהלן הע' 203.

הם כותבים: "ואלה מוסיף על הראשונים: סכום כל הפסוקים בסוף כל חומש ובסוף כל נביא שם רמז ותן מספר¹⁴³ לגדודיה".

שתי המהדורות הנזכרות שונות זו מזו — בראשונה אף שיצאה לאור ע"י נוצרים¹⁴⁴ אין בה איזכור למספרי הפרקים ויש בה רישום אחד ל"עזרא ונחמיה", ואילו בשניה אף שיצאה לאור ע"י יהודים נרשמו בה מספרי הפרקים¹⁴⁵ ואף ניתן להם סימן, אף שחלוקת הפרקים איננה ממקור יהודי, וכן ניתנו בה רישומים נפרדים ל"עזרא" ול"נחמיה" אף שלפי רברי חז"ל הם ספר אחד¹⁴⁶ ונוצרי הוא שחילקם לשנים. כמו כן בראשונה יש רישומים נפרדים לכל ספר מה"תרי עשר", ואילו בשניה רישום אחד לכולם אף שניתנו רישומים נפרדים ל"עזרא" ול"נחמיה" (עובדה מתמיהה למדי, שהרי עזרא ונחמיה הם בוודאי ספר אחד, ואילו ה"תרי עשר" הם בעיקרם שנים עשר ספרים ורק משום שהם קטנים צורפו כאחד¹⁴⁷). בראשונה צויין מקום מחצית הספר ובשניה לא (למעט חמש מגילות). בראשונה נוספו סימנים למספר הסדרים ובשניה לא (למעט ארבעה ספרים¹⁴⁸). בשתי המהדורות הסימנים למספרי הפסוקים מבוססים על מלים מתוך משפט כל שהוא מן התנ"ך¹⁴⁹ אך הסימנים עצמם (למעט שלושה¹⁵⁰) שונים זה מזה. יצויין כי הרישומים בהרבה מהדורות של התנ"ך שנרפסו אחרי המהדורות הללו נלקחו מהן, או מזו¹⁵¹ או מזו¹⁵².

מהשוואת הרישומים שבמהדורות הנפוצות עם אלה שבמהדורות הנ"ל עולה כי אלה שבמהדורות הנפוצות מורכבים מהרישומים שבמהדורות הנ"ל. ונציין לדוגמה את מהדורת ה"מקראות גדולות" הנפוצה. בספרים: יהושע, שמואל ואיכה מספרי הפרקים והסימן להם נלקחו ממהדורת וונציה, ואילו הסימנים לפסוקים ולסדרים וכן ציון מחצית הספר נלקחו ממהדורת פרנקפורט. בספרים: שופטים, ישעיה, יחזקאל ודברי הימים מספרי הפרקים

143. מליצה ע"פ תהלים קד, כה: "שם רמז ואין מספר".

144. ואולי דווקא משום כך כדי לקנות את לב היהודים.

145. תחת הכינוי: "קאפיטולין" (פרט לספר "יהושע").

146. ב"ב יד, ב.

147. ראה רש"י שם טו, א ד"ה כתבו יחזקאל.

148. מלכים, ירמיה, תהלים ואיוב. יש לציין שהסימנים בספרים הללו שונים מאלה שבמהדור' פרנקפורט.

149. פרט לספר יחזקאל במהדור' פרנקפורט וספר תהלים במהדור' וונציה.

150. שמואל, מלכים, וקהלת. מעניין לציין כאן את מהדור' אמשטרדם ת"ס בה ישנם סימנים רק בשלושת הספרים הללו והם אותם סימנים שוהים בשתי המהדורות. יתכן שהם נלקחו ממהדור' פרנקפורט ומשם הועתקו למהדור' וונציה, וזו הסיבה לזהות הסימנים בספרים הללו.

151. ממהדורת פרנקפורט: שם תנ"ב; האלי ת"פ; לבוב תקס"ח (בחלק מהספרים); לייפציג תקע"ח; באול תקפ"ב (בחלק מהספרים); האלע־מגדנבורג תקפ"ח; לונדון תקצ"ו; קרוטשין תקצ"ט; זין תר"א (פרט לספר יהושע); לונדון תרי"א; שם תרכ"א; ליפסיא תרכ"ב.

152. ממהדורת וונציה: שם תצ"ט; שם תק"א; מנסובה תק"ב; וונציה תקי"א; פיסא תקמ"ה; שם תקס"ג; ליוורנו תקפ"ד; שם תקצ"ד.

והסימן להם וכן הסימן למספרי הפסוקים נלקחו ממהדורת וונציה ואילו הסימן למספרי הסדרים וציון מחצית הספר נלקחו ממהדורת פרנקפורט. בספר ירמיה נלקחו מספרי הפרקים והסימן להם וכן הסימן לסדרים ממהדורת וונציה ואילו הסימן למספרי הפסוקים וציון מחצית הספר נלקחו ממהדורת פרנקפורט. בספרים: תרי עשר, איוב, דניאל, רות ואסתר נלקחו כל הרישומים ממהדורת ה"מקראות גדולות" של וונציה רפ"ה, ולפיכך אין בהם איזכור למספרי הפרקים ולא סימן לסדרים. בספרים: תהלים, משלי, עזרא ושיר השירים נלקחו כל הרישומים ממהדורת פרנקפורט ולפיכך אין בהם איזכור למספרי הפרקים¹⁵³ אך יש סימן לסדרים ויש ציון למחצית הספר. בספר מלכים נלקחו כל הרישומים ממהדורת וונציה ולפיכך נעדר מהם ציון מחצית הספר. גם בספר קהלת נלקחו הרישומים ממהדורת וונציה ולפיכך נעדר מהם הסימן לסדרים שנשמט משום מה במהדורה זו (ציון מחצית הספר ישנו שם כשם שהוא נמצא במהדורת וונציה בחמש מגילות).

גם במהדורות נפוצות אחרות כמו מהדורת הנ"ך עם פירוש המלבי"ם הרישומים מורכבים משתי המהדורות, אך בשינויים מן המהדורה הנ"ל, וגם יש בהם הוספות שאינן במהדורות הנ"ל¹⁵⁴.

ברשימה להלן יובאו הרישומים כפי שהובאו בשישה מקורות עיקריים¹⁵⁵.

יהושע

ספר החילופים — סדריו¹⁵⁶: י"ט. מניין הפסוקים: תרנ"ו¹⁵⁷. סימן: סנו¹⁵⁸. וחציו: "ומחשבון עד רמת המצפה" (יג, כו).

153. פרט ל"תהלים" שגם במהדור פרנקפורט צויין מניין המזמורים.

154. ראה בספר דניאל.

155. כל יתר המהדורות — או שאין בהן סימנים כלל או שהסימנים הועתקו מאחת המהדורות הללו (לעיתים עם שינויים קלים). קיימת מהדורה עם מערכת סימנים ייחודית ושונה שלא זכתה לתפוצה. מהדורה זו נדפסה בלייפציג בשנת תרכ"ט, ואלו סימניה: יהושע — ירגו שמים. שופטים — תקן חיים. שמואל — אשרו. מלכים — אך לו. ישעיה — ארבע. ירמיה — אשה כסל. יחזקאל — ארגע. הושע — קבצה. יואל — מגל. עמוס — קמו. עובדיה — אך. יונה — חיל. מיכה — עלה. נחום — יול. חבקוק — לכו. צפניה — גן. חגי — גלה. זכריה — ירא. מלאכי — הלך. תרי עשר — אכל. תהלים — כך אכבד. משלי — יהץ. איוב — אע. דניאל — נשבה. שה"ש — על טוב. רות — פה. איכה — קדים. אסתר — פנואל. דברי הימים — את השני.

156. ראה לעיל הע' 94.

157. כ"ה לפי הנוסחאות שאינן גורסות בפרק כא, לו את שני הפסוקים שבמקצת ספרים, וכך יוצא לפי "חציו" כמו שהעיר "מנחת שי" יג, כו.

158. לכאורה ס - 600, אך ראה בסמוך בספר שמואל שבעל "ספר החילופים" משתמש באותיות הסופיות כגימטריא למאות כ"ערוך" הנ"ל בהע' 96, ולפי זה נראה שצ"ל כאן: סנו. ס - 600.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר יהושע: שש מאות וחמישים ושישה, וסימן: סנו. וחציו: "ומחשבון עד רמת (גלער) [המצפה]" (יג, כו). וסדריו¹⁵⁹: ארבעה עשר.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של ספר יהושע: שש מאות וחמישים ושישה, "ותרן לשון אלם" (ישעיה לה, ו) סימן¹⁶⁰. וחציו: "ומחשבון עד רמת המצפה" (יג, כו). וסדריו: י"ד, "היתה עלי יד ה'" (יחזקאל לז, א) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר יהושע: שש מאות וחמישים ושישה, וסימנו: "רנו שמים כי עשה ה'" (ישעיה מד, כג). וסדריו: י"ד. ופרקיו: כ"ד, וסימנו: "כד הקמח לא (תכלא) [תכלה]" (מ"א יז, יד).

מק"ג ורשת תרכ"ב ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום הפסוקים של ספר יהושע: שש מאות וחמישים ושישה, וסימנו: "ותרן לשון אלם". וסדריו: י"ד, "היתה עלי יד ה'" סימן [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. ופרקיו: כ"ד, וסימנו: "כד הקמח לא תכלה" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וחציו: "ומחשבון עד רמת המצפה" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז].

שופטים

ספר תחילופים — סדריו: י"ד. מניין הפסוקים: תרי"ח. סימן: סיה¹⁶¹. וחציו: "וירעצו וירצצו" (י, ח).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר שופטים: שש מאות ושמונה עשר, וסימן: חיס¹⁶². וסדריו: י"ד. וחציו: "וירעצו וירצצו" (י, ח).

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של ספר שופטים: שש מאות ושמונה עשר, "יראו את ה' קרשיו" (תהלים לר, י) סימן. וסדריו: י"ד, "דובב שפתי ישנים" (שה"ש ז, י) סימן. וחציו: "וירעצו וירצצו את בני ישראל" (י, ח).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום הפסוקים של ספר שופטים: שש מאות ושמונה עשר, וסימנו: "ואברתיה" ¹⁶³ בירקרק חרוץ" (תהלים סח, יד). וסדריו: י"ד. וקאפיטולי: כ"א, וסימנו: "אך טוב לישראל" (שם עג, א).

מק"ג ורשת תרכ"ב — סכום פסוקים של ספר שופטים: שש מאות ושמונה עשר, וסימנו: "אברתיה בירקרק חרוץ" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וסדריו: י"ד. "דובב שפתי ישנים" סימן. וחציו: "וירעצו וירצצו את בני ישראל" (י, ח) [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. והקפיטולי: כ"א, וסימנו: "אך טוב לישראל" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ].

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

159. ראה לעיל הע' 90.

160. "אפשר שייכות לזה הסימן אל זה הספר שרגילין לומר אלם כרג, ורג הוא נון בארמית, כלומר: ספרו של יהושע בן נון" — ספר "הנטריקון, הסימנים והכינויים" עמ' 90.

161. לפי הנ"ל בהע' 158 צ"ל כאן: סיה, ואמנם כע"ז הוא בתנ"ך כ"י פריס 2: יחס.

162. גם כאן נראה שצ"ל: חיס.

163. בכתוב: "ואברותיה", בכתוב מלא.

שמואל

ספר החילופים — סדריו: ל"ד. מניין הפסוקים: אלף וחמש מאות ושישה. סימן: א'ן¹⁶⁴. וחציו: "ולאשה עגל מרבק" (ש"א כח, כד)¹⁶⁵.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר: אלף וחמש מאות ושישה, וסימן: א'ן¹⁶⁶. וסדריו: ל"ד. וחציו: "ולאשה עגל מרבק" (ש"א כח, כד).

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של זה הספר: אלף וחמש מאות ושישה, וסימנו: "א'שרו חמוץ" (ישעיה א, יז). וסדריו: ל"ד, וסימנו: "פותח את ידך" (תהלים קמה, טז). וחציו: "ולאשה עגל מרבק" (ש"א כח, כד).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר שמואל: אלף וחמש מאות ושישה, וסימנו: "א'שרו חמוץ" (ישעיה א, יז). וסדריו: ל"ד. והקפיטולי של ספר ראשון: שלושים ואחד, וסימנו: "חסר אל כל היום" (תהלים נב, ג), ושל ספר שני: עשרים וארבעה, וסימנו: "ושמתי בדבר שמשותך" (ישעיה נד, יב), ובין הכל: חמישים וחמישה, וסימנו: "הן על כפים חקותיך" (שם מט, טז).

מק"ג ורשה תרכ"ב ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקים של ספר שמואל: אלף וחמש מאות ושישה, וסימנו: "א'שרו חמוץ". וסדריו: ל"ד, וסימנו: "פותח את ידך" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. והקפיטולים של ספר ראשון: שלושים ואחד, וסימנו: "חסר אל כל היום", ושל ספר שני: עשרים וארבעה, וסימנו: "ושמתי בדבר שמשותך", ובין הכל חמישים וחמישה, וסימנו: "הן על כפים חקותיך" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וחציו: "ולאשה עגל מרבק" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז].

מלכים

ספר החילופים — סדריו: ל"ה. מניין הפסוקים: אלף וחמש מאות ושלושים וארבעה¹⁶⁸. וחציו: "ויקבץ מלך ישראל" (מ"א כב, ו).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי דספר מלכים: אלף וחמש מאות ושלושים וארבעה¹⁶⁸, וסימן: א'ח'לד¹⁶⁹. וסדריו: ל"ה. וחציו: "ויקבץ מלך ישראל את הנביאים" (מ"א כב, ו).

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי דספר מלכים: אלף וחמש מאות ושלושים

164. א' - 1000. ך - 500, כנ"ל בהע' 96.

165. גר"א (מובאת בהע' ל"ספר החילופים" הנ"ל בהע' 5): "זימאן ויאמר" (ש"א כח, כג), והוא הנכון לפי החשבון, וצ"ע מה שצינו בשאר מקורות את הפסוק שלאחריו, כי עד הפסוק שהוא יש 754 פסוקים וממנו עד הסוף יש 752 פסוקים.

166. צ"ל: ארך, וכנ"ל ב"ספר החילופים", וכ"ה בתנ"ך כ"י פריס 2.

167. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96.

168. לפנינו מספר הפסוקים: 1536, וכן גרשם בתנ"ך כ"י פריס 2, וכך יוצא לפי הציון ל"חציו", וצ"ע.

169. א' - 1000. ה' - 500. ונראה שצ"ל: ארך, ולפי הנ"ל הע' 96 ש-ך - 500, וכ"ה בתנ"ך כ"י פריס הנ"ל: ארך.

וארבעה, וסימנו: "א'שרי תגוי אשר השם אלהיו" (תהלים לג, יב). וסדריו: ל"ה, וסימנו: "ואני אהיה לח נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכריה ב, ט). חציו: חסר. ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה¹⁷⁰.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר מלכים: אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה, וסימנו: "א'שרי תגוי אשר ה' אלהיו" (תהלים לג, יב). וסדריו: שלושים וחמישה, סימן: "חן חן לח" (זכריה ר, ז). וקאפיטולי של ספר ראשון: כ"ב, סימן: "בך יברך ישראל" (בראשית מח, כ), וספר שני: כ"ה, סימן: "בך תברכו את בני ישראל" (במדבר ו, כג), בין הכל: מ"ז, והסימן: "יזל מים מדליו" (שם כד, ז).
מק"ג ורשה תרכ"ד ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך וונציה ת"צ.

ישעיה

ספר תחילופים — סדריו: כ"ז. מניין הפסוקים: אלף ומאתיים ותשעים ואחר. סימן: א'רצא¹⁷¹. וחציו: "כי אם שם אדיר ה' לנו" (לג, כא).
מק"ג וונציה רפ"ה — סכום פסוקים דסיפרא: אלף ומאתיים ותשעים וחמישה¹⁷², וסימן: א'רצח. וחציו: "כי אם שם אדיר ה' לנו" (לג, כא). סדריו: חסר¹⁷³.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של ישעיה: אלף ומאתיים ותשעים וחמישה, "בריה ניחח א'רצח" (יחזקאל כ, מא) סימן. וחציו: "כי אם שם אדיר" (לג, כא). וסדריו: כ"ו, "והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד, ט) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר ישעיה: אלף ומאתיים ותשעים וחמישה, וסימנו: "אמת א'רצח" (דניאל ח, יב). וקאפיטולי: שישים ושישה, וסימנו: "ועוזבי ה' יכלו" (ישעיה א, כח). סדריו: חסר.
מק"ג ורשה תרכ"ו ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום הפסוקים של ספר ישעיה: אלף ומאתיים ותשעים וחמישה, וסימנו: "אמת א'רצח" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וחציו: "כי אם שם אדיר לנו" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. וקאפיטולי: ס"ו, וסימנו: "ועוזבי ה' יכלו" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וסדריו: כ"ו, "והיה י-ח-ו-ח למלך על כל הארץ" (זכריה יד, ט) סימן [ראה פרנקפורט תל"ז¹⁷⁴].

ירמיה

ספר תחילופים — סדריו: ל"ב. מניין הפסוקים: אלף ושלוש מאות ושישים וארבעה. סימן: א'שסד¹⁷⁵. וחציו: "ויאמר חנניה לעיני כל העם" (כח, יא).

170. גרשם כנראה כנראה לרגל סיום נביאים ראשונים.

171. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96.

172. לפנינו מספר הפסוקים הוא כמו שצויין ב"ספר תחילופים": 1291. וכך יוצא לפי הציון ל"חציו".

אפשר שנשתבש למעתיק בין 'ארצא' ל'ארצה', ובעקבותיו נשתבשו כולם, וצ"ע. בתנ"ך כ"י פריס 2: אלף ומאתיים ותשעים ושניים, וסימן: א'רצב.

173. אבל נמסר מנינם ברשימת הסדרים שנדפסה שם בתחילת כרך א: כ"ו.

174. שם הסימן הוא באותו פסוק אך במלת "והיה". 175. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96.

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי דספר ירמיהו: אלף ושלוש מאות ושישים וחמישה¹⁷⁶, וסימן: **א'שסת**. וסדריו: שלושים ואחר. וחציו: "ויאמר חנניה" (כח, יא).
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של ירמיהו: אלף ושלוש מאות ושישים וחמישה, "וכל א'נשיה גברים" (יהושע י, ב) סימן. וחציו: "ויאמר חנניה" (כח, יא). וסדריו: אחד ושלושים, "לא איש אל ויכזב" (במדבר כג, יט) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקים של ספר ירמיהו: אלף ושלוש מאות ושישים וחמישה, וסימנו: "אנכי א'שמת בי-ו-ה" (תהלים קד, לד). וסדריו: שלושים ואחר, וסימנו: "חסר אל כל היום" (שם נב, ג). מספר הקאפיטולי חמישים ושנים, וסימנו: "אורה ה' בכל לבב" (שם קיא, א).
מק"ג ורשה תרכ"ו — סכום פסוקי של ספר ירמיהו: אלף ושלוש מאות ושישים וחמישה, וסימנו: "וכל א'נשיה גברים". וחציו: "ויאמר חנניה" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. וסדריו שלושים ואחר, וסימנו: "חסר אל כל היום". מספר הקאפיטולי: חמישים ושנים, וסימנו: "אורה ה' בכל לבב" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ].
תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך וונציה ת"צ.

יחזקאל

ספר החילופים — סדריו: כ"ט. מניין הפסוקים: אלף ומאתיים ושבעים ושלשה. סימן: **א'רעג**¹⁷⁷. וחציו: "ועשיתי בם נקמות" (כה, יז)¹⁷⁸.
מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר: אלף ומאתיים ושבעים ושלשה. סימן: חסר. סדריו וחציו: חסר¹⁷⁹.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של יחזקאל: אלף ומאתיים ושבעים ושלשה, **א'רגע סימן**¹⁸⁰. וחציו: "זיהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש" (כו, א). וסדריו: תשעה ועשרים, "ותרא אותו כי טוב תוא" (שמות ב, ב) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר יחזקאל: אלף ומאתיים ושבעים ושלשה, וסימנו: "כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים" (תהלים מב, ב). ומניין הקאפיטולי: ארבעים ושמונה, וסימנו: "ועל יובל ישלח שרשיו" (ירמיה יז, ח). סדריו: חסר.

176. לפנינו מספר הפסוקים הוא כמו שצויין ב"ספר החילופים": 1364.

177. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96.

178. צ"ע כי עד פסוק זה יש 635 פסוקים ומפסוק זה עד הסוף יש 638 פסוקים, וא"כ "חציו" הוא בפסוק שלאחריו כמו שנרשם בשאר המקורות.

179. מספר סדריו נמסר ברשימת הסדרים שנדפסה שם בתחילת כרך א: כ"ט.

180. סימן זה הוא הסימן היחיד במהדורה זו שנלקח ממהדורות קודמות (ויסמברג שמ"ז, וונציה שנ"ה, גנווא שע"ו, שם שע"ח, אמשטרדם שצ"ה) ואיננו ציטוט מפסוק. בחלק ממהדורות שנדפסו ע"פ מהדורה זו (האלי ת"פ, האלעי-מגדנבורג תקפ"ח, לונדון תקצ"ו, שם תרכ"א ועוד) מופיע כאן הסימן שמופיע במהדור' וונציה ת"צ.

מק"ג ורשה תרכ"ח ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי של ספר יחזקאל: אלף ומאתיים ושבעים ושלשה, וסימנו: "כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים". ומניין הקאפיטולי: ארבעים ושמונה, וסימנו: "ועל יובל ישלח שרשיו" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. ותציו: "זיהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש". וסדריו: תשעה ועשרים, "ותרא אותו כי טוב הוא" סימן [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז].

הושע

ספר החילופים — סדריו¹⁸¹: שלושה וחצי. מניין הפסוקים: קצ"ז. נגר המניין שם...¹⁸²
מק"ג וונציה רפ"ח — קצ"ז.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — מאה ותשעים ושבעה. "ורגלך לא בצקה" (דברים ח, ד) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — אין¹⁸³.
מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.
תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

יואל

ספר החילופים — סדריו: שני חצאים. מניין הפסוקים: ג"ע.
מק"ג וונציה רפ"ח — ע"ג.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — שבעים ושלשה. "שלחו מגל" (יואל ד, יג) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — אין.
מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.
תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

עמוס

ספר החילופים — סדריו: שנים ושני חצאים. מניין הפסוקים: קמ"ו. נגר המניין שם: יחזקיהו (מ"ב כ, י).
מק"ג וונציה רפ"ח — קמ"ז.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — מאה וארבעים ושישה. "קמו בניה" (משלי לא, כח) סימן.
תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

181. הסדרים ב"תרי עשר" חוצים ספרים. כל שאינו סדר שלם בספר אחד מכונה להלן "חצי סדר" גם אם הוא פסוק אחד בלבד.

182. והמשך חסר בכ"י.

183. במהדורה זו לא ניתן סימן לכל ספר בפני עצמו וגם לא צויין מספר הפסוקים, וכך נדפס שם לפני "תרי עשר": "דע קודא נעים כי תרי עשר הם שנים עשר נביאים שנתגבאו בזמנים שונים, חדשים גם ישנים. והואיל שדיברו נבואות קטנות סידרום רבותינו ו'ל שיחזרו יהיו חונות, לכן גם אנתנו נכלול סכום הפסוקים בסוף כולם בחדא מתתא, מתתינהו כדין וכהלכתא".

מק"ג ורשה תרכ"ח – אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

עובדיה

ספר החילופים – סדריו: שני חצאים. מניין הפסוקים: כ"א. נגר המניין שם: חגי (חגי א, א).

מק"ג וונציה רפ"ח – כ"א.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – עשרים ואחד. "אך טוב לישראל" (תהלים עג, א) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ – אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח – אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

יונה

ספר החילופים – סדריו: חצי. מניין הפסוקים: מ"ח. נגר המניין שם...¹⁸²

מק"ג וונציה רפ"ח – מ"ח.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – ארבעים ושמונה. "וישראל עושה חיל" (במדבר כד, יח) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ – אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח – אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

מיכה

ספר החילופים – שניים וחצי. מניין הפסוקים: ק"ה. נגר המניין שם: מלפ"ח (ירמיה כא, א).

מק"ג וונציה רפ"ח – ק"ה.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – מאה וחמישה. "עלח אלהים בתרועה" (תהלים מז, ו) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ – אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח – אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

נחום

ספר החילופים – סדריו: חצי. מניין הפסוקים: מ"ז. נגר המניין שם...¹⁸²

מק"ג וונציה רפ"ח – מ"ז.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – ארבעים ושבעה. "יזל מים מדליו" (במדבר כד, ז) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ – אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח – אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

חבוקק

ספר החילופים — סדריו: אחד. מניין הפסוקים: נ"ז. נגד המניין שם: נדב (שמות ו, כג).

מק"ג וונציה רפ"ח — נ"ז.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — חמישים ושישה. "ולך תהיה צרקה" (דברים כד, יג) סימן. תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

צפניה

ספר החילופים — סדריו: אחד וחצי. מניין הפסוקים: נ"ג.

מק"ג וונציה רפ"ח — נ"ג.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — חמישים ושלושה. "גן נעול" (שה"ש ד, יב) סימן. תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

חגי

ספר החילופים — סדריו: שני חצאים. מניין הפסוקים: ל"ח. נגד המניין שם...¹⁸²

מק"ג וונציה רפ"ח — ל"ח.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — שלושים ושמונה. "כי אם גלת סודו" (עמוס ג, ז) סימן. תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

זכריה

ספר החילופים — סדריו: ארבעה ושני חצאים. מניין הפסוקים: רי"א. נגד המניין שם...¹⁸²

מק"ג וונציה רפ"ח — רי"א.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — מאתיים ואחד עשר. "אשרי כל ירא ה'" (תהלים קכח, א) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

מק"ג ורשה תרכ"ח — אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

מלאכי

ספר החילופים — סדריו: חצי. מניין הפסוקים: נ"ה. נגר המניין שם...¹⁸²

מק"ג וונציה רפ"ה — נ"ה.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — חמישים וחמישה. "ויעקב חלך לדרכו" (בראשית לב, א) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ — אין.

מק"ג ורשה תרכ"ה — אין.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

תרי עשר

מק"ג וונציה רפ"ה — סכום פסוקים דספרא: אלף וחמישים, וסימן: א'ח¹⁸⁴. וסדריו: כ"א. וחציו: "לכן בגללכם ציון" (מיכה ג, יב).

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של כל שנים עשר נביאים: אלף וחמישים, "כי שרית עם אלהים" (בראשית לב, כח) סימן. וחציו: "לכן בגללכם ציון שדה תחרש" (מיכה ג, יב). וסדריו: עשרים ואחד, "ולכבוד אחיה בתוכה" (זכריה ב, ט) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של תרי עשר הם: אלף וחמישים, וסימן: "א'לך¹⁸⁵ לי אל הר המור" (שיר השירים ד, ו). ומניין הקאפיטולי הם: שישים ושבעה, והרמז: "כי גדל עד שמים חסדך" (תהלים נז, יא). וסדריו: חסר.

מק"ג ורשה תרכ"ה — סכום פסוקי דתרי עשר: אלף וחמישים, וסימן: א'נ. וסדריו: כ"א. וחציו: "לכן בגללכם ציון" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. **תנ"ך עם פירוש מלבי"ם** — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

תהלים

ספר החילופים — סדריו: י"ט. מזמוריו: קמ"ט¹⁸⁶. מניין הפסוקים: אלפיים וחמש מאות ועשרים ושבעה¹⁸⁷. סימן: א'א'כזך¹⁸⁸.

מק"ג וונציה רפ"ה — מספר הפסוקים של תהלות: אלפיים וחמש מאות ושבעה ועשרים, א'א'כזך סימן. וחציו: "ויפתוהו בפיהם" (עז, לו). וסדריו: י"ט. ומזמורים: ק"ן¹⁸⁹.

184. צ"ל: א'ב. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96. נ' - 50. בתנ"ך כ"י פריס 2: תתנ.

185. א' - 1000 כנ"ל בהע' 96.

186. לפי החלוקה המקובלת יש ק"נ מזמורים, ברם יש כמה מזמורים שיש בהם חילוקי דעות אם הם מזמור אחד או שנים. ראה מבוא ל"דעת מקרא" תהלים עמ' ב.

187. במס' קידושין ל, א שנינו: "חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת. יתר עליו תהלים שמונה", לפי"ז בתהלים 5896 פסוקים, הרבה יותר ממה שיש לפנינו. וראה במצוין לעיל הע' 129.

188. א' - 1000. כ - 500 כנ"ל בהע' 96.

189. בתנ"ך כ"י פריס: "מזמורים: קמ"ז, וסימן: שנות יעקב אבינו (בראשית מז, כח), ראה ירושלמי שבת פס"ז ה"א.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי רספר תהלים: אלפיים וחמש מאות ושבעה ועשרים, וסימנו: "ה' א'הבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך" (תהלים כו, ח). וחציו: "זיפתוהו בפיהם" (עח, לו). וסדריו: תשעה עשר, וסימנו: "המשביע בטוב עדיך" (שם קג, ה). ומזמורים: ק"נ.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר תהלים הם: אלפיים וחמש מאות ושבעה ועשרים, ורמז: "דוד בן ישי על ישראל תשתרר" (אינו לשון פסוק). וסדריו הם: תשעה עשר, וסימנו: "ביום טובה היה בטוב" (קהלת ז, יד). ומזמורים: מאה וחמישים, וסימנו: "ודרור קן לה" (תהלים פד, ד).
מק"ג ורשה תרכ"ד — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי של ספר תהלים: אלפיים וחמש מאות ועשרים ושבעה, וסימנו: "ה' א'הבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". וחציו: "זיפתוהו בפיהם" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. וסדריו הם: תשעה עשר, וסימנו: "ביום טובה היה בטוב". ומזמורים: מאה וחמישים, וסימנו: "קן לה" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ].

משלי

ספר החילופים — סדריו: ח'. מניין הפסוקים: תשע מאות וחמישה עשר¹⁹⁰. סימן: צ"ח¹⁹¹. וחציו: "לפני שבר גאון" (טז, יח).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי רספר משלי: תשע מאות וחמישה עשר, וסימן: תתקטו. וחציו: "לפני שבר גאון" (טז, יח). וסדריו: שמונה.
תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקים של ספר משלי: תשע מאות וחמישה עשר, וסימנו: "ותשר דבורה" (שופטים ה, א). וסדריו: שמונה, "אז תלך לבטח דרכך" (משלי ג, כג). חציו: חסר.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר משלי: תשע מאות וחמישה עשר, וסימנו: "תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה" (משלי לא, לא). סדריו: שמונה. וקאפיטולי: שלושים ואחד, וסימנו: "חסד אל כל היום" (תהלים נב, ג).
מק"ג ורשה תרכ"ד — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי של ספר משלי: תשע מאות וחמישה עשר, וסימנו: "זיהללוה בשערים מעשיה" (משלי לא, לא) [ראה וונציה ת"צ¹⁹²]. וחציו: "לפני שבר גאון" [כמו במק"ג וונציה רפ"ח]. וסדריו: שמונה, ו"תלך לבטח" (משלי ג, כג) סימן [ראה פרנקפורט תל"ז¹⁹³]. וקאפיטולי: שלושים ואחד, וסימנו: "חסד אל כל היום" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ].

190. מספר זה כבר הוזכר בדברי חז"ל: "חזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו שכתוב בו אלא תשע מאות וט"ז פסוקים" — שיר השירים רבה א, יא.

191. לפי הנ"ל בהע' 158 נראה שצ"ל: זיה. פ' - 900, כנ"ל בהע' 96.

192. שם הסימן באותו פסוק אך במלים: "תנו לה מפרי ידיה ויהללוה".

193. שם הסימן באותו פסוק אך במלה: "אז".

איוב

ספר החילופים — סדריו: ח'. מניין הפסוקים: אלף ושבעים. סימן: א'ע¹⁹⁴. וחציו: "אשר קמטו ולא עת" (כב, טז).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום מספר פסוקים של איוב: אלף ושבעים, וסימן: א'ע. וחציו: "אשר קמטו ולא עת" (כב, טז). וסדריו: שמונה.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי איוב: אלף ושבעים, וסימן: "וגליתי להם עתרת שלום ואמת" (ירמיה לג, ו). וחציו: "אשר קמטו ולא עת" (כב, טז). וסדריו: שמונה, וסימן: "אחב ה' שערי ציון" (תהלים פז, ב).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר איוב: אלף ושבעים, וסימן: "האמנם א'לם צדק תרברון" (תהלים נח, ב). סדריו: שמונה, וסימן: "נגילה ונשמחה בו" (שם קית, כד). והקאפיטולי הם: ארבעים ושנים, וסימן: "ה' בם סיני בקורש" (שם סח, יח).

מק"ג ורשה תרכ"ד — כמו במק"ג וונציה רפ"ח.
תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך וונציה ת"צ.

שיר השירים

ספר החילופים — סדר אחד. מניין הפסוקים: קי"ז. נגד המניין שם...¹⁹⁵. וחציו: "נרד וכרכם" (ד, יד).

מק"ג וונציה רפ"ח — סך פסוקי שיר השירים: מאה ושבעה עשר, וסימן: קיז. וחציו: "נרד וכרכם" (ד, יד).

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי שיר השירים: מאה ושבעה עשר, וסימן: "אשר רבר טוב על המלך" (אסתר ז, ט). וחציו: "נרד וכרכם" (ד, יד).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי רספר שיר השירים: מאה ושבעה עשר, וסימן: "וחכך כיין חטוב תולך לרורי" (ז, י). והקאפיטולי: שמונה, והרמז: "נגילה ונשמחה בו" (תהלים קית, כד).

מק"ג ורשה תר"כ — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי רספר שיר השירים: מאה ושבעה עשר, וסימן: "וחכך כיין חטוב תולך לרורי". ופרקיו: שמונה, והרמז: "נגילה ונשמחה בו" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וחציו: "נרד וכרכם" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז].

רות

ספר החילופים — סדר אחד. מניין הפסוקים: פ"ה. נגד המניין שם: ימלח (מ"א כב, ח). וחציו: "ותאמר רות המואביה" (ב, כא).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום הפסוקים של ספר רות: שמונים וחמישה. וחציו: "ותאמר רות המואביה" (ב, כא).

194. א' - 1000, כנ"ל בהע' 96.

195. ההמשך חסר בכ"י.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום הפסוקים של ספר רות: שמונים וחמישה, וסימנו: "סורה שבה פת פלוני אלמוני" (ד, א). וחציו: "ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי" (ב, כא).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי דספר רות: שמונים וחמישה, וסימן: "ובעז הוליד את עובר" (ד, כא). והקאפיטולי הם: ארבעה, והרמז: "אבא בגבורות ה'" וגו' (תהלים עא, טז). וחציו: "ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי" (ב, כא). **מק"ג ורשה תר"כ** — כמו במק"ג וונציה רפ"ה. **תנ"ך עם פירוש מלבי"ם** — כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

איכה

ספר תחילומים — סדר אחר. מניין הפסוקים: קנ"ד. וחציו: "לדכא תחת רגליו" (ג, לד).

מק"ג וונציה רפ"ה — חסר.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי איכה: מאה וחמישים וארבעה, וסימנו: "יסע קדים בשמים" (תהלים עח, כו). וחציו: "לדכא תחת רגליו" (ג, לד).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי דספר איכה הם: מאה וחמישים וארבעה, סימן: "טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'" (ג, כו). והקאפיטולי הם: חמישה, והרמז: "בן בג בג אומר לפום צערא אגרא" ¹⁹⁶. וחציו: "לדכא תחת רגליו" (ג, לד).

מק"ג ורשה תר"כ — סכום פסוקי איכה: מאה וחמישים וארבעה, וסימן: "יסע קדים בשמים" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. ופרקיו: חמישה, והרמז: "בן בג בג אומר לפום צערא אגרא" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וחציו: "לדכא תחת רגליו".

קהלת

ספר תחילומים — סדריו: ד. מניין הפסוקים: רכ"ב. נגר המניין שם... ¹⁹⁵ וחציו: "מה שהיה כבר נקרא" (ו, י).

מק"ג וונציה רפ"ה — סך פסוקי דקהלת: מאתים ועשרים ושנים, וסימן: רכב. וחציו: "מה שהיה כבר נקרא" (ו, י). סדריו: חסר ¹⁹⁷.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי דספר קהלת: מאתים ועשרים ושנים, וסימנו: "מה שהיה כבר נקרא שמו" (ו, י). וגם חציו: "מה שהיה כבר נקרא שמו" (שם). וסדריו: ארבעה, וסימנו: "אבא במ אודה יה" (תהלים קיח, יט).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי דספר קהלת: מאתים ועשרים ושנים, וסימנו: "מה שהיה כבר נקרא שמו" (ו, י). וחציו: "מה שהיה כבר" (שם). והקאפיטולי הם: שנים עשר, "כי זה כל האדם" (יב, יג). סדריו: חסר.

מק"ג ורשה תר"כ — כמו בתנ"ך וונציה ת"צ.

196. אבות סוף פ"ה, אך שם הוא בשם "בן הא הא", ו"בן בג בג" נזכר שם במשנה קודמת בעניין אחר.

197. אבל נמסר מניינם ברשימת הסדרים שנרפסה שם בתחילת כרך א: ד.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי דספר קהלת: מאתים ועשרים ושנים, וסימנו: "מה שהיה כבר נקרא שמו". וגם תציו: "מה שהיה כבר נקרא שמו". וסדריו: ארבעה, וסימנו: "אבא בם אורה יה" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. ופרקיו י"ב, "כי זה כל האדם" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ].

אסתר

ספר החילופים — סדריו: ה. מניין הפסוקים: קס"ז. וחציו: "ותען אסתר ותאמר" (ה, ז).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי מגילת אסתר: מאה ושישים ושישה¹⁹⁸, וסימן: קסו. וחציו: "ותען אסתר" (ה, ז). סדריו: חסר¹⁹⁹.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי מגילת אסתר: מאה ושישים ושבעה. וחציו: "ותען אסתר" (ה, ז). וסימנו: "כבדני נא נגר זקני עמי" (ש"א סו, ל). וסדריו: חמישה, וסימנו: "וזה גב המזבח" (יחזקאל מג, יג).

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי דספר אסתר: מאה ושישים ושישה, וסימנו: "על כן קראו לימים האלה פורים" (ט, כו). והקאפיטולי הם: עשרה, והסימן: "בא גד" (בראשית ל, יא). וחציו: "ותען אסתר ותאמר" (ה, ז). סדריו: חסר.

מק"ג ורשה תר"ב — כמו במק"ג וונציה רפ"ח.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — כמו בתנ"ך וונציה ת"צ.

דניאל

ספר החילופים — סדריו: ז. מניין הפסוקים: שלוש מאות וחמישים ושבעה. וחציו: "אדין גבריא אלך" (ו, יב).

מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי ספר דניאל: שלוש מאות וחמישים ושבעה, וסימן: שגז. וחציו: "ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו"²⁰⁰. סדריו: חסר²⁰¹.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז — סכום פסוקי ספר דניאל: שלוש מאות וחמישים ושבעה, וסימנו: "כי רוח ה' נשבה בו" (ישעיה מ, ז). וחציו: "ביה בליליא קטיל בלשאצר" (ה, ל)²⁰². וסדריו: שבעה, וסימנו: "ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש" (איוב יא, כ)²⁰³.

198. לפנינו מספר הפסוקים: 167.

199. אבל נמסר מניינם ברשימת הסדרים שנרפסה שם בתחילת כרך א: ה.

200. צ"ל: "וחציו: הרגישו", והוא המשכו של הפסוק הנזכר ב"ספר החילופים", וכ"ה ברשימת הסדרים שנרפסה בתחילת כרך א: "וחציו: הרגשו והשכחו". המלים "ביה בליליא קטיל בלשאצר" הם שם ה, ל ואינם באמצע הספר ונכתבו כאן בסעות. וראה "מנחת שי" ו, יב שהעיר על הסעות שנפלה בספרים.

201. אבל נמסר מניינם ברשימת הסדרים שנרפסה שם בתחילת כרך א: ז.

202. רישום מוטעה. ראה הע' 200.

203. ראה ספר "מסורת התורה והנביאים" (הנ"ל בהע' ז) עמ' 49 שבסימן זה יצקו הנוצרים דבר בליעל, שהיו יכולים לתת סימן את המלה "גד" או "בה", אלא שכיוונו להכחיש ולהכרית תקוות ישראל.

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי ספר דניאל: שלוש מאות וחמישים ושבעה, וסימן: "ותעמד לגרלך לקץ הימין" (יב, יג). הקאפיטולי הם: שנים עשר, והסימן: "חבת לנו עזרת מצר" (תהלים ס, יג). סדריו: חסר.

מק"ג ורשה תרכ"ד — כמו במק"ג וונציה רפ"ה.

תנ"ך עם פירוש מלבי"ם — סכום פסוקי דספר דניאל: שלוש מאות וחמישים ושבעה, וסימנו: "כי רוח ה' נשבת בו" (ישעיה מ, ז). וחציו: "בית בליליא קטיל בלשאצר" [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז]. והקאפיטולי הם: שנים עשר, והסימן: "חבת לנו עזרת מצר" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ]. וסדריו: שבעה, וסימנו: "כי לך יקרא חפצי ב"ח" (ישעיה סב, ד) [ל"ח מקורו].

עזרא

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי ספר עזרא הם: מאתיים ושמונים, וסימנו: "ירויין מדשן ביתך" (תהלים לו, ט). הקאפיטולי הם: עשרה, וסימנו: "אבוא אליך וברכתיך" (שמות כ, כא).

נחמיה

תנ"ך וונציה ת"צ — סכום פסוקי של ספר נחמיה הם: ארבע מאות ושמונה²⁰⁴, וסימנו: "בזאת אני בוטח" (תהלים כז, ג). והקאפיטולי הם: שלושה עשר, והרמז: "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט).

עזרא ונחמיה

ספר תחילופים — סדריו: י. מניין הפסוקים: תרפ"ה²⁰⁵. סימן: ספה²⁰⁶. וחציו: "ובין עלית הפנה" (נחמיה ג, לב).
מק"ג וונציה רפ"ח — סכום פסוקי דעזרא: שש מאות ושמונים ושמונה²⁰⁷, וסימן: תרפת. וחציו: "ובין עלית הפנה" (נחמיה ג, לב). סדריו: חסר²⁰⁸.

204. לפי חלוקת הפסוקים במרבית ספרי התנ"ך הנדפסים מספר הפסוקים הוא: 406, ולפי נוסחאות כ"י מרוייקים שהביא "מנחת שי" (נחמיה ז, סח) שאינם גורסים פסוק זה וכ"ה בתנ"ך קורן ובתנ"ך מהדורת "מוסר הרב קוק" מספר הפסוקים הוא: 405.

205. כ"ה לפי נוסחאות הכ"י שבהע' הקודמת. לפי חלוקת הפסוקים המקובלת מספר הפסוקים הוא: 686.

206. לפי הנ"ל בהע' 158 צ"ל: ספה, ס - 600, כנ"ל בהע' 96.

207. לפי חלוקת הפסוקים המקובלת מספר הפסוקים הוא: 686, ולפי נוסחאות כ"י (שבהע' 204): 685, וכך יוצא לפי "חציו", כי עד פסוק זה יש 342 פסוקים ואם גורסים את הפסוק הנ"ל בפ"ח יהיה משם עד הסוף 344 פסוקים (במנחת שי הנ"ל תמה על נוסח המסורה שב"מקראות גדולות" שהוא 688 וכן תמה על שבמחצית ראשונה יש 342 ובמחצית שניה יש 344, ויישב שצ"ל: 686, ואינו מובן איך מיושב בזה ה"חציו").

208. אבל נמסר מניינם ברשימת הסדרים שנדפסה שם בתחילת כרך א: ז.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – סכום פסוקי דעזרא ונחמיה: שש מאות ושמונים ושמונה, וסימנו: "זכור ה' חרפת עבדיך" (תהלים פט, נא). וחציו: "ובין עלית הפנה" (נחמיה ג, לב). וסדריו: עשרה, וסימנו: "על הר גבתי עלי לך מבשרת ציון" (ישעיה מ, ט). **מק"ג ורשה תרכ"ד ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם** – כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז.

דברי הימים

ספר תחילופים – סדריו: כ"ה. מניין הפסוקים: אלף ושבע מאות וחמישה ושישים²⁰⁹. וחציו: "ועל אוצרות המלך עזמות" (דה"א כז, כה).

מק"ג וונציה רפ"ח – סכום הפסוקים של ספר דברי הימים: אלף וחמש מאות²¹⁰ ושישים וחמישה. סימן: חסר. סדריו וחציו: חסר²¹¹.

תנ"ך פרנקפורט תל"ז – סכום הפסוקים של ספר דברי הימים: אלף ושש מאות וחמישים ושישה²¹², "ויראו א'ת הארץ וישמחו לראות" (ש"א ו, יג) סימן. וחציו: "ועל אוצרות המלך עזמות" (דה"א כז, כה)²¹³. וסדריו: כ"ה, "ער אשר עד כח ברכני ה'" (יהושע יז, יד) סימן.

תנ"ך וונציה ת"צ – סכום פסוקי של ספר דברי הימים הם: אלף ושבע מאות ושמונים ושבעה²¹⁴, וסימנו: "לבנות לו בית (אשר)²¹⁵ בירושלים אשר ביחודת מי בכס מכל עמו י-ה-ו-ה אלהיו עמו ויעל" (פסוק אחרון בספר). הקאפיטולי הם: שישים וחמישה, והרמז: "חס כל בשר מפני ה'" (זכריה ב, יז). סדריו: חסר.

מק"ג ורשה תרכ"ד ותנ"ך עם פירוש מלבי"ם – סכום פסוקי של ספר דברי הימים הם: אלף ושבע מאות ושמונים ושבעה, וסימנו: "לבנות לו בית (אשר) בירושלים אשר ביחודת מי בכס מכל עמו י-ה-ו-ה אלהיו עמו ויעל". הקאפיטולי הם: שישים וחמישה, והרמז: "חס כל בשר מפני ה'" [כמו בתנ"ך וונציה ת"צ²¹⁶]. וחציו:

209. כן הוא לפי כ"י ודפוסים ישנים שהביא "מנחת שי" (יב, ד) וכן נדפס בתנ"ך קורן ובתנ"ך מהדורת "מוסד הרב קוק" שפסוק ד בדה"א יב נחלק לשנים, וכך יוצא לפי "חציו". לפי חלוקת הפסוקים המקובלת מספר הפסוקים הוא 1764. בקידושין ל, א שנינו: "חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת, יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה", לפי"ז בדברי הימים 5880 פסוקים הרבה יותר ממה שיש לפנינו. וראה במצויין לעיל הע' 129.

210. צ"ל: ושבע מאות.

211. מספר סדריו נמסר ברשימת הסדרים שנדפסה שם בתחילת כרך א: כ"ה.

212. 109 או 108 (ראה הע' 209) פסוקים פחות מהמספר הנכון, וצ"ע. וראה בסמוך גם בתנ"ך וונציה ת"צ מספר שאינו מתאים למספר הנכון, וצ"ע כיצד קרה כן בספר הזה דווקא. וראה א. קורמן, שמעתין הנ"ל בהע' 125.

213. כ"ה לפי המספר הנכון של הפסוקים, והרי כאן סתירה מיניה וביה.

214. 22 או 23 פסוקים יותר מהמספר הנכון, וצ"ע. וראה לעיל.

215. מלה זו אינה בכתוב וגם אינה נלקחת בחשבון הגימטריא.

216. ההעתקה משם כוללת את השגיאה בציטוט המלה "אשר" פעמיים.

"ועל אוצרות המלך עזמות". וסרריו: כ"ה, "ער כת ברכני ה'" סימן [כמו בתנ"ך פרנקפורט תל"ז].

סיכום

לאור כל האמור לעיל עולה כי:

- א. חכמי המסורה מנו ורשמו את מספרי הפסוקים של פרשות התורה ונתנו להם סימנים — שמות אנשים מן התנ"ך.
- ב. גם את מספרי הפסוקים של ספרי התנ"ך מנו חכמי המסורה ונתנו להם סימנים, אך אופיים של סימנים אלה שונה — צירוף אותיות בצורה המצומצמת ביותר.
- ג. בנוסף, ציינו חכמי המסורה את מקום מחצית כל ספר ואת מספר הסדרים שבו.
- ד. למספרי הפסוקים בפרשות ניתנו בכמה מקורות סימנים שאופיים — מלה מאותה פרשה. נראה שסימנים אלו אינם מעשה ידי חכמי המסורה.
- ה. במהדורות שונות של התנ"ך שולבו בתוך רישומי המסורה מספרי הפרקים ואף ניתנו להם סימנים. גם רישומים אלה אינם משל חכמי המסורה.
- ו. כמו כן ניתנו בהרבה מהדורות סימנים חדשים למספרי הפסוקים והסדרים. גם הם אינם משל חכמי המסורה, ויש מהם שניתנו על ידי נוצרים.
- ז. כל הרישומים לוקים בחוסר עקביות ונפלו בהם שיבושים רבים.

להלן נוסח של הרישומים המבוסס על המקורות הקדומים הנ"ל ללא שיבושים וללא הוספות מאוחרות:

- בראשית — קמ"ו. אמציה (מ"ב יב, כב) או יחזקיהו (שם כ, י).
- נח — קנ"ג. בצלאל (שמות לא, ב) או חלקיה (מ"ב כב, ח).
- לך לך — קכ"ז. מכנזבי (עזרא י, מ).
- וירא — קמ"ז. אמנון (ש"ב ג, ב) או כונניהו (דה"ב לא, יב).
- חיי שרה — ק"ה. מלפית (ירמיה כא, א) או יחזקיה (ש"ב ח, יח).
- תולדות — ק"ו. יחלאל (דה"א ד, טז).
- ויצא — קמ"ח. חלקי (נחמיה יב, טו).
- וישלח (לפי הטעם התחתון) — קנ"ד. אביאסף (שמות ו, כד) או קליטח (עזרא י, כג).
- וישלח (לפי הטעם העליון) — קנ"ג²¹⁷.
- וישב — קי"ב. בקי (במדבר לד, כב).
- מקץ — קמ"ו. אמציה (מ"ב יב, כב) או יחזקיהו (שם כ, י).
- ויגש — ק"ו. יחלאל (דה"א ד, טז).
- ויחי — פ"ה. ימלח (מ"א כב, ח).
- שמות — קכ"ד. מעדי (עזרא י, לד).
- וארא — קכ"א. יעאל (עזרא ח, יג; י, מג).

- בא — ק"ו. יתְלַל (דה"א ד, טז).
 בשלח — קט"ז. סנאה (או: סנֶאֱח — עזרא ב, לה. או: סנֶאֱח — דה"א ט, ז).
 יתרו (לפי הסעם העליון) — ע"ב. אֶלְיָאֵל (דה"א ה, כד) או יונדב (ש"ב יג, ג).
 יתרו (לפי הסעם התחתון) — ע"ד²¹⁸.
 משפטים — קי"ח. עֲזִיָּאֵל (שמות ו, יח) או חֲנָנִי (מ"א טז, א).
 תרומה — צ"ו. סָלו (נחמיה יב, ז) או מְלוּךְ (עזרא י, כט).
 תצוה — ק"א. מִיכָאֵל (במדבר יג, יג).
 כי תשא — קל"ט. חֲנָנֵאל (ירמיה לא, לח).
 ויקהל — קכ"ב. מִכְבְּנִי (דה"א יב, יג) או סְנוֹאֶח (נחמיה יא, ט).
 פקודי — צ"ב. עֲזִיָּח (מ"ב טו, יג).
 ויקרא — קי"א. דְּעוֹאֵל (במדבר א, יד) או מְלַפְיָחו (ירמיה לח, ו).
 צו — צ"ז. עֲבֻדְיָחו (מ"א יח, ג).
 שמיני — צ"א. מִיכְיָחו (מ"א כב, ח) או עֲבֻדְיָח (עבריה א, א).
 תזריע — ס"ז. בְּנִיָּח (עזרא י, ל).
 מצורע — צ'. יַעֲדוֹ (דה"ב ט, כט).
 אחרי מות — פ'. עֲדוֹ (זכריה א, א).
 קדושים — ס"ד. תְּחוּלָח (בראשית י, כט) או וִיזִיאֵל (דה"א יב, ג) או וְנִנְחָ (שם ג, ז) או מי זחב (בראשית לו, לט).
 אמור — קכ"ד. מַעֲדִי (עזרא י, לר) או אֶלְעוֹזִי (דה"א יב, ז).
 בחר — נ"ז. חֲטִיל (עזרא ב, נז) או אֶוֹן (במדבר טז, א).
 בחוקותי — ע"ח. עֲזָא (ש"ב ו, ג).
 במדבר — קנ"ט. חֲלָקְיָחו (מ"ב יח, יח).
 נשא — קע"ו. עָמוֹס (עמוס א, א) או עֲמִינָדָב (ז, יב).
 בהעלותך — קל"ו. מְחַלְלָאֵל (בראשית ה, יב).
 שלח — קי"ט. פֶּלֶט (דה"א ב, מז).
 קרח — צ"ה. דְּנִיאֵל (דניאל א, ו).
 חוקת — פ"ז. עֲזִי (עזרא ז, ד) או יְמוּאֵל (בראשית מו, י).
 בלק — ק"ד. מְנוּחַ (שופטים יג, ב).
 פינחס — קס"ח. פִּסְלָחִים (בראשית י, יד) או נְאֻלִּיפְלָחו (דה"א טו, יח).
 מטות — קי"ב. עֵיבֵל (בראשית לו, כג) או בְּקִי (במדבר לר, כב).
 מסעי — קל"ב. בֶּלֶק (במדבר כב, ב).
 דברים — ק"ה. מְלַפְיָח (ירמיה כא, א).

218. כך יוצא לפי מרבית רישומי המסורה בסיכום הכללי לספר שמות. ראה לעיל הע' 104.

ואתחנן (לפי הטעם העליון) — קי"ט. פֿלֶט (דה"א ב, מז)²¹⁹.
 ואתחנן (לפי הטעם התחתון) — קב"א²²⁰.
 עקב — קי"א. דְּעוּאֵל (במדבר א, יד) או יַעֲלָא (נחמיה ז, נח).
 ראה — קכ"ז. מִכְנֻדְבִי (עזרא י, מ) או פֿלֶאֲיִת (נחמיה ח, ז).
 שופטים — צ"ז. סָלוּא (במדבר כה, יד).
 כי תצא — ק"י. עָלִי (ש"א א, ג).
 כי תבוא — קכ"ב. מִכְנֻדְבִי (דה"א יב, יג).
 נצבים וילך — ע'. אֲדֻנְיָה (ש"ב ג, ד).
 האזינו — נ"ב. פֶּלֶב (במדבר יג, ו).
 וזאת תברכה — מ"א. גֵּאוּאֵל (במדבר יג, טו).

בראשית — סכום הפסוקים של ספר בראשית (לפי הטעם התחתון): אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה, וסימן: א'דלד. וחציו: "על חרבך תחיה" (כז, מ). [לפי הטעם העליון: אלף וחמש מאות ושלשים ושלשה, וסימן: א'דלג. וחציו: "ויען יצחק אביו" (שם לט)²²¹]. ופרשיותיו: שתיים עשרה. וסדריו²²²: ארבעים ושלשה.
שמות — סכום הפסוקים של ספר שמות (לפי הטעם התחתון): אלף ומאתיים ותשעה, וסימן: א'רט. וחציו: "אלהים לא תקלל" (כב, כז). [לפי הטעם העליון: אלף ומאתיים ושבעה²²³, וסימן: א'רז. וחציו: "מלאתך ורמעך לא תאחר" (שם כח)²²⁴]. ופרשיותיו: אחת עשרה. וסדריו: עשרים ותשעה.
ויקרא — סכום הפסוקים של ספר ויקרא: שמונה מאות וחמישים ותשעה. וסימן: נטף. וחציו: "זהנוגע בבשר הזב" (טו, ז). ופרשיותיו: עשר. וסדריו: עשרים ושלשה.
במדבר — סכום הפסוקים של ספר במדבר: אלף ומאתיים ושמונים ושמונה, וסימן: א'רפח. וחציו: "זהיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח" (יז, כ). ופרשיותיו: עשר. וסדריו: שלושים ושנים.
דברים — סכום הפסוקים של ספר דברים (לפי הטעם התחתון): תשע מאות וחמישים וחמישה, וסימן: חנץ. וחציו: "ועשית על פי הדבר" (יז, י). [לפי הטעם העליון: תשע מאות וחמישים ושלשה²²⁵, וסימן: גנץ. וחציו: "על פי התורה" (שם יא)²²⁶]. ופרשיותיו: עשר. וסדריו: עשרים ושבעה.

219. ויש אומרים: קי"ח. עֲזִיָּאֵל (שמות ו, יח). ראה לעיל הע' 72.

220. כך יוצא לפי רישומי המסורה בסיכום הכללי לספר דברים. ראה לעיל הע' 116.

221. ראה לעיל הע' 95 והע' 100.

222. מספרי הסדרים הם כפי שנרשמו ב"מקראות גדולות" וונציה רפ"ה.

223. כך יוצא מסיכום מניין הפסוקים שנרשם בסוף כל פרשה. ראה לעיל הע' 104.

224. ראה לעיל הע' 107.

225. גם זה כפי מה שיוצא מסיכום מניין הפסוקים שנרשם בסוף כל פרשה. ראה לעיל הע' 116.

226. ראה לעיל הע' 120.

חמישה חומשי תורה — סכום הפסוקים של חמישה חומשי תורה (לפי הטעם התחתון): חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמישה, וסימן: ח'ףמח. וחציו: "וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים" (ויקרא ח, ח). [לפי הטעם העליון: חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים, וסימן: ח'ףמ, וחציו: "וישם את המצנפת על ראשו" (שם ט)²²⁷]. ופרשיותיו: חמישים ושלוש. וסדריו: מאה וחמישים וארבעה.

יחושע — סכום הפסוקים של ספר יהושע: שש מאות וחמישים ושישה, וסימן: סנו. וחציו: "ומחשבון עד רמת המצפה" (יג, כו). וסדריו: ארבעה עשר.

שופטים — סכום הפסוקים של ספר שופטים: שש מאות ושמונה עשר, וסימן: סיח. וחציו: "וירעצו וירצצו" (י, ח). וסדריו: ארבעה עשר.

שמואל — סכום הפסוקים של ספר שמואל: אלף וחמש מאות ושישה, וסימן: א'דן. וחציו: "וימאן ויאמר" (ש"א כח, כג). וסדריו: שלושים וארבעה.

מלכים — סכום הפסוקים של ספר מלכים: אלף וחמש מאות ושלושים ושישה, וסימן: א'דלו. וחציו: "ויקבץ מלך ישראל את הנביאים" (מ"א כב, ו). וסדריו: שלושים וחמישה.

ישעיה — סכום הפסוקים של ספר ישעיה: אלף ומאתיים ותשעים ואחד, וסימן: א'רצא. וחציו: "כי אם שם אדיר ה' לנו" (לג, כא). וסדריו: עשרים ושישה.

ירמיה — סכום הפסוקים של ספר ירמיה: אלף ושלוש מאות ושישים וארבעה, וסימן: א'שסד. וחציו: "ויאמר חנניה" (כח, יא). וסדריו: שלושים ואחד.

יחזקאל — סכום הפסוקים של ספר יחזקאל: אלף ומאתיים ושבעים ושלושה, וסימן: א'רעג. וחציו: "ויהי בעשתי עשרה שנה באחר לחדש" (כו, א). וסדריו: עשרים ותשעה.

חושע — קצ"ז. **יואל** — ע"ג. **עמוס** — קמ"ז. **עובדיה** — כ"א. **יונה** — מ"ח. **מיכה** — ק"ה. **נחום** — מ"ז. **חבקוק** — נ"ו. **צפניה** — נ"ג. **חגי** — ל"ח. **זכריה** — רי"א. **מלאכי** — נ"ה.

תרי עשר — סכום הפסוקים של תרי עשר: אלף וחמישים, וסימן: א'ג. וחציו: "לכן בגללכם ציון שרה תחרש" (מיכה ג, יב). וסדריו: עשרים ואחד.

תהלים — סכום הפסוקים של ספר תהלים: אלפיים וחמש מאות ועשרים ושבעה, וסימן: ב'דזכ. וחציו: "ויפתוהו בפיהם" (עת, לו). וסדריו: תשעה עשר.

משלי — סכום הפסוקים של ספר משלי: תשע מאות וחמישה עשר, וסימן: ציה. וחציו: "לפני שבר גאון" (טז, יח). וסדריו: שמונה.

איוב — סכום הפסוקים של ספר איוב: אלף ושבעים, וסימן: א'ע. וחציו: "אשר קמטו ולא עת" (כב, טז). וסדריו: שמונה.

שיר השירים — סכום הפסוקים של מגילת שיר השירים: מאה ושבעה עשר, וסימן: קיז. וחציו: "נרד וכרכם" (ד, יד).

רות — סכום הפסוקים של מגילת רות: שמונים וחמישה, וסימן: פח. וחציו: "ותאמר רות המואביה" (ב, כא).

איכה — סכום הפסוקים של מגילת איכה: מאה וחמישים וארבעה, וסימן: קנז. וחציו: "לדכא תחת רגליו" (ג, לר).

קהלת — סכום הפסוקים של מגילת קהלת: מאתים ועשרים ושנים, וסימן: רכב. וחציו: "מה שהיה כבר נקרא" (ו, י). וסדריו: ארבעה.

אסתר — סכום הפסוקים של מגילת אסתר: מאה ושישים ושבעה, וסימן: קסז. וחציו: "זתען אסתר" (ה, ז). וסדריו: חמישה.

דניאל — סכום הפסוקים של ספר דניאל: שלוש מאות וחמישים ושבעה, וסימן: שנז. וחציו: "ארין גבריא אלך הרגישו והשכחו" (ו, יב). וסדריו: שבעה.

עזרא ונחמיה — סכום הפסוקים של ספר עזרא: שש מאות ושמונים וחמישה²²⁸, וסימן: ספח. וחציו: "זבין עלית הפנה" (נחמיה ג, לב). וסדריו: עשרה.

דברי הימים — סכום הפסוקים של ספר דברי הימים: אלף ושבע מאות ושישים וחמישה²²⁹, וסימן: א'ןסת. וחציו: "ועל אוצרות המלך עזמות" (דה"א כז, כה). וסדריו: עשרים וחמישה.

*

"לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה" — (קידושין ל, א).

"ספירת האותיות, אין הכוונה — לספור-למנות בלבד. המובן הוא רחב יותר ומקיף יותר: לדקדק, ועי"ז להרגיש בכל שינוי שיש באותיות, בתיבות, בנוסח ובסגנון. וע"י הרגש השינויים, מתיישרים דברים רבים אשר לכאורה קשים הם.

"האמוראים המשיכו בעבודת הסופרים הראשונים, והיו סופרים כל האותיות שבמשנה — דברי התנאים — בקדושה ובטהרה, בזחירות ובזריזות, כ"משפחות סופרים יושבי יעבץ". מקבלי התורה ומוסריה, ביחס למקרא — התורה שבכתב.

"אחרי חתימת התלמוד המשיכו מלאכת סופרים בספירת האותיות של התורה (מקרא, משנה) רבנן סבוראי, הגאונים והראשונים, והשקיעו יגיעה בספירת האותיות שבגמרא ודקדוק בלשונה. ביחוד הגדילו בזאת רבותינו הראשונים — החל מרבינו גרשום מאור הגולה, המשך ברש"י ונכדיו, עד אחרוני בעלי התוספות.

228. כן הוא לפי נוסחאות כ"י (לעיל הע' 204). לפי חלוקת הפסוקים המקובלת מספרם הוא: 686.

229. גם זה הוא לפי נוסחאות מדויקות (לעיל הע' 209). לפי החלוקה המקובלת מספרם הוא: 1764.

"וכך נמשכה מלאכת הסופרים גם בתקופת האחרונים. ובתקופה של ראשוני האחרונים – ב"ח, מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם מלובלין – לא רק המשיכו השלימו את מלאכתם של רש"י ובעלי התוספות בספירת אותיות הגמרא, אלא הם התחילו לספור גם את האותיות שברש"י ובתוספות גופם" – (אבי זקני הגאון רבי רפאל קצנלנבוגן זצ"ל, הרש"ש לשיטתו, באר ראי עמ' פא-פב).

דברי חכמים

דורנו גם הוא דור של סופרים במובן זה. גילויים של כתבי יד עתיקים והמצאותם של ספרים נדירים בהישג יד מאפשרים לחכמי דורנו לספור – בכל מובניו – את דבריהם של רבותינו הראשונים והאחרונים. "מוסד הרב קוק" כנס לבין כתליו את טובי הסופרים, החכמים והחוקרים לעסוק במלאכת קודש זו, עליהם ניצח אבי מורי ז"ל עשרות שנים כשדברי אביו זצ"ל הנזכרים מרחפים לעיני רוחו.

אבא ז"ל – אף הוא סופר היה

יהי זכרו ברוך

דברי חכמים

ספר היובל לרב מרדכי ברויאר

אסופת מאמרים במדעי היהדות

כרך א

אקדמון - בית החוצאה של הסתדרות הסטודנטים
האוניברסיטה העברית
ירושלים, התשנ"ב

עדיח וז"א, מחלקת התרבות
הספרייה ע"ס הרמב"ם
חל-אביב,

הסימנים של מנייני הפסוקים שבפרשות התורה

ברוב החומשים המצויים בידינו מופיע בסוף כל פרשה ופרשה מניין הפסוקים של הפרשה (באותיות בעלות ערך מספרי של סכום הפסוקים)¹ ולאחריו מלה או מלים שערכן המספרי זהה למניין הפסוקים של הפרשה. מתי נתחברו סימנים אלה, ובידי מי? לשם מה נתחברו הסימנים? האם חלה התפתחות כלשהי בסוגי הסימנים במהלך הדורות? מה היה יחסם של חכמי ישראל לסימנים אלה? בשאלות אלו ואחרות נעסוק במאמר זה.

החלוקה לפסוקים² ומניין פסוקי הפרשות

כתב-היד הקדומים ביותר שבידינו המכילים קטעים מן המקרא הם "המגילות הגנוזות" שנתגלו במדבר יהודה בשנות הארבעים. בקטעים אלה, שזמנם נע בין המאה הראשונה לפה"ס לאמצע המאה הראשונה לסה"נ,³ לא נמצא כל רווח או סימן אחר המפריד בין פסוק אחד לפסוק שני.⁴

בתקופה מאוחרת יותר, תקופת התנאים, מוצאים אנו את העדויות הראשונות לכך שהיו מחלקים את המקרא לפסוקים.⁵ על טיבה של חלוקה זו ניתן אולי ללמוד מסוגיה במסכת קידושין (ל ע"א):

לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת... והתגלח של פסוקים... בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי פסוקי מיהא ליתו לימנרי בפסוקי נמי לא בקיאין דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן.

1. שכן היהודים לא השתמשו בספרות לציון מספרים עד למאה ה-12; עיין אנציקלופדיה עברית, כרך כו, ערך "ספרה", עמ' 413.
2. על נושא זה נכתב בקצרה באנציקלופדיה מקראית, כרך ו, ערך "פרשה", עמ' 627.
3. י' ידין, המגילות הגנוזות במדבר יהודה, ירושלים-תל אביב תשי"ח, עמ' 204.
4. שם, עמ' 96.
5. כגון במשנת מגילה ד, ד: "הקורא בתורה לא יפחות משלושה פסוקים", ובברייתא בבבלי שם (וכב ע"א): "פרשה של ששה פסוקים קורין אותה בשנים...".

מסוגיה זו עולה שבראשית המאה הרביעית, זמנם של רב אחא בר אדא ואבבי,⁶ היו חילוקי דעות בין בני בבל לבני ארץ-ישראל בשאלה, כיצד לחלק את הפסוק בשמות יט, ט. אפשר שהמחלוקת נסבה על פסוקים נוספים, אך על כל פנים רואים אנו מכאן שבתקופה זו עדיין לא נהגה חלוקה מוסכמת לפסוקים בכל הקהילות. מחילוקי דעות אלו ניתן להסיק (אם כי אין הדבר מוכרח), שעד לתקופה ההיא, ואולי עוד דורות רבים אחר כך, תאמה החלוקה לפסוקים את מסורת הקריאה והניגון אך לא היה לה ביטוי נראה לעין כנקודתיים, עיגול, רווח וכדומה. ייתכן מאוד, שהעדר סימון כתוב לחלוקה לפסוקים, שנהגה לפי מסורת שבעל-פה בלבד, הוא שגרם למחלוקות אלו.⁷

העדויות הראשונות שבידינו על סימון מוחשי כתוב המפריד בין פסוק לפסוק הן מהספרות הקדומה של בעלי המסורה שאחר חתימת התלמוד. בקטעי הגניזה העתיקים של המסורה הבבלית,⁸ שזמנם המשוער הוא בין המאה השמינית למאה התשיעית,⁹ מוצאים אנו לעתים קרובות סימון של נקודתיים בין פסוק לפסוק. במקביל, העדויות הראשונות לסימון מספרי הפסוקים של הפרשות נמצאות אף הן בקטעי הגניזה העתיקים של המסורה הבבלית.¹⁰ סימון מספרי הפסוקים בלא שכלול נוסף מוצאים אנו אף מאוחר יותר, בכתב-היד של בעלי המסורה שבמאה העשירית¹¹ ובתחילת המאה האחת-עשרה.¹² סימון זה נעשה ככל הנראה כדי לציין ולתת תוקף לקביעה הסופית של החלוקה לפסוקים, דבר שבדורות קודמים היה נתון במחלוקת.¹³

ואכן, כשמשווים את מגיני מספרי הפסוקים שנכתבו בכתב-היד הקדומים מתגלה זהות כמעט מוחלטת בין כתב-היד השונים. רק במקרים בודדים נמצא חוסר התאמה בין כתב-יד אחד לשאר כתב-היד, וברוב המקרים מדובר בהבדל של פסוק אחד.

6. עפ"י ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ירושלים-תל אביב תשכ"ט, עמ' 669-670.
7. ועיין עוד מ"צ סגל, "לחקר ה'פסקא באמצע פסוק", תרביץ כט (תש"ך), עמ' 203-206.
8. י"בין, אוסף קטעי הגניזה של המקרא בניקוד ובמסורה בבליה - תורה נביאים כתובים, ירושלים תשל"ג.
9. עפ"י י"בין, שם, פרק I, מבוא, עמ' 9.
10. עיין שם, כך I, עמודים 16, 128; כך II, עמ' 255 ועוד; במקומות אלה נכתבו מספרי הפסוקים בסוף כל פרשה. ועיין עוד ברשימות המסורה שם, עמ' 423, 441, שאף בהן היו כותבים את מניין פסוקי הפרשות. עיין עוד בדבריו של י"בין על רשימות אלה במאמרו "קטע מחיבור מסורתי בבלי למקרא ולתרגום אונקלוס", בתוך ספר זיכרון לחנוך ילון (בעריכת י' קיסר, ש' ליכמן ומ"צ קדרר), רמת-גן תשל"ד, עמ' 101-102.
11. הכוונה לכתב-יד אלה: כתר ארם צובא; לונדון, המוזיאון הבריטי Or.4445; ששון 507; ששון 1053; לנינגרד פידקוביץ ב 17; לנינגרד פידקוביץ ב 159; לנינגרד פידקוביץ ב 10.
12. הכוונה לכתב-יד לנינגרד B 19, שנכתב בשנת 1009.
13. ומדר' מ' גר-אילן שמעתי, שלדעתו פעולות אלו של בעלי המסורה נעשו בהשפעת האסלאם, ואכמ"ל.

מקורו של ההבדל הוא ככל הנראה בטעות במהלך ספירת פסוקי הפרשה באותו כתב-יד. והנה, לאחר שהתברר לנו שמניין פסוקי הפרשות היה כמעט אחד בכל כתב-היד הקדומים, ערכנו השוואה בין סכומי פסוקי הפרשות הכתובים בכתב-יד אלה לבין סכומי הפסוקים העולים מספירת הפסוקים שבחומשים שלנו. כאן התגלה לנו, שבארבע פרשות יש הבדל בין המניין הכתוב בכל כתב-היד הקדומים לבין סכום הפסוקים שלפנינו. ואלו הפרשות:

1. וישלח – בכתב-היד הקדומים מנו קנ"ד פסוקים, ולפי ספרינו יש קנ"ג פסוקים. הסיבה לשוני שבין המניינים היא, שכותבי מניין הפסוקים בכתב-היד הקדומים נהגו בקריאת התורה על פי מנהג מדינחאי – לקרוא את מעשה ראובן בטעם התחתון ולהפריד את הפסוק לשניים, וממילא אף מנחוה כשני פסוקים, ואילו בספרינו נחשב הוא לפסוק אחד.¹⁴
2. ויחי – בכתב-היד הקדומים מנו פ"ד פסוקים, ולפנינו פ"ה פסוקים. בדחוק צריך לומר, שהייתה טעות במניין הקדום.
3. יתרו – בכתב-היד הקדומים מנו ע"ב פסוקים, ולפנינו ע"ה פסוקים. מקור ההבדל הוא בכך, שמנייני הפסוקים קראו את עשרת הדיברות על פי הטעם העליון, ובטעם העליון נקראים עשרת הדיברות כעשרה פסוקים (כל דיבר – פסוק), ולפי קריאתם הם מנו את מספר הפסוקים; ואילו לפנינו בעשרת הדיברות יש שלושה-עשר פסוקים.¹⁵
4. ואתחנן – בכתב-היד הקדומים מנו קי"ט פסוקים, ולפנינו קכ"ב פסוקים. אף כאן ההבדל נובע מכך שקראו את עשרת הדיברות בטעם העליון.¹⁶

ראשית הופעת הסימנים

לקראת סוף תקופת בעלי המסורה מוצאים אנו, שנוסף על מניין הפסוקים עסקו בעלי המסורה אף בכתובת סימנים למניין. הסימנים היו מורכבים משמות גברים המופיעים במקרא, אשר ערכם המספרי זהה למספר פסוקי הפרשה. כתיבתם באה

14. עיין ר"מ בריאר, כתר ארם צובא והגוסס המקובל של המקרא, ירושלים תשל"ו, עמ' 291.
 15. ר"מ בריאר, שם. לרעתו (שם, עמ' 60) חלוקת הפסוקים בעשרת הדיברות לפי הטעם העליון היא, שכל דיבר נחשב לפסוק אחד, ראנכ"י רלא יהיה" הם שני דיברות. ובחומש "העמק דבר" (וילנא תרל"ט) נכתב בסוף פרשת יתרו: "ע"ב ינר"ב סימן (והיינו שנחשוב המ' שבי"ד הדברות לפי טעם העליון ופי' לא תחמר נחלק לב"פ וכצ"ל בעשרת הדברות השניות)".
 16. ר"מ בריאר, שם.

להקל על זכירת מספר הפסוקים. טעם זה לגתיגת הסימנים מופיע כבר בספר החילופים¹⁷ (התרגום מתוך מחברת התיג'א¹⁸):

ונתחיל במנין כל פרשה ופרשה ונשים לפי סוקי כל פרשה שם איש שישמר בו המנין ולא תשגה בו.

בסרם נפנה למקורות עצמם, ננסה לענות על השאלה: מדוע בחרו בעלי המסורה דווקא בשמות אנשים כסימנים? ניתן לשער כך: מחברי הסימנים היו מעוניינים שהסימנים בכל הפרשות יהיו בעלי מכנה משותף אחד, וזאת כדי ליצור מסגרת אחידה לסימנים. הם אף היו מעוניינים שהסימנים יורכבו ממלים המופיעות במקרא, שכן בסימנים לפסוקים במקרא מדובר. הגבלות אלה גרמו למחברי הסימנים שמלאכתם לא תהיה קלה כלל ועיקר, שכן מדובר במציאת ארבעים ושניים סימנים שונים.¹⁹ והנה, השדה הסמנטי הרחב ביותר במקרא הוא שמות של גברים. מספר השמות השונים של גברים המוזכרים במקרא הוא למעלה מאלף. משום כך פנו חכמי המסורה לשמות הגברים, בתקווה למצוא בקרבם שמות בעלי ערכים מספריים המתאימים לכל מנייני פסוקי הפרשות.²⁰ לכך ניתן עוד להוסיף, שחשיבות מרובה יוחסה לשם של אדם מעבר לתועלת הנוצרת בזיהויו, ואף היה מנהג רווח בתקופת המקרא לתת שמות תאופוריים (שכלול בהם שם ה') ודבר זה הוסיף על חשיבותם.²¹

היכן הן העדויות הראשונות על גתיגת הסימנים? ניתן לציין שני מקורות שנכתבו בין סוף המאה העשירית לתחילת המאה ה-11 אשר בהם מופיעים הסימנים לצד מספרי הפסוקים, והם כפי הנראה העדויות הראשונות על גתיגת סימנים. המקור האחד הוא חיבורו של מישאל בן עזיאל – ספר החילופים²² – שנכתב בארץ-ישראל או

17. ספר החילופים, מהדורת א' ליפשיץ, בתוך: *Textus 2*, ירושלים תשכ"ב, עמ' ה. על הספר עיין עוד בהמשך דברינו.

18. מחברת התיג'א, מהדורת י' חסיד ושל' סיאני, ירושלים תשכ"א, עמ' קיא. בחיבור תימני זה יש קטעים שנלקחו מתוך ספר החילופים, כפי שהעיר א' ליפשיץ במבואו לספר החילופים (הנזכר להלן בהערה 23, עמ' 27 הערה 2. על הסימנים בתלמוד הבבלי עיין פ"י הכהן, ספר הסימנים השלם, לונדון תשי"ג, עמ' IX–XV; ודאג גם א' סגל, מסורות הנוסח של בבלי מגילה ועבודת דוקטורא, ירושלים תשמ"ב, עמ' 103–107. על הסימנים ביהדות נמצא חומר רב בספרו של א' מגיד, בית אהרן, ניו יורק, חלק 2 (תשל"א), עמ' תנא-תפא.

19. בתקופה זו נתחלקה התורה ל-55 פרשות (נצבים-וילך היו פרשה אחת), ובהן 11 פרשות שמספר פסוקיהן זהה למספר הפסוקים של פרשות אחרות; ועיין עוד להלן.

20. על בחירה נוספת הבנויה על עיקרון דומה עיין במאמרי "הזכרת בני רב פפא בסיום חלימוד", סידרא ה (ירושלים תשמ"ט), עמ' 24–25.

21. עיין ב' קלאר, מחקרים ועיונים, תל-אביב תש"ד, עמ' 47–55.

22. לעיל, הערה 17.

במצרים.²³ בספר זה מופיעים סימנים ל-53 הפרשות, והסימנים כולם שמות אנשים מן המקרא הם. המקור השני מן התקופה הנ"ל הוא כתב-היד המזרחי טיביליסי.²⁴ כתב-יד זה מכיל כמעט את כל התורה, אלא שחסרים בו מספר דפים בראשיתו, באמצעו ובסופו. בכתב-יד זה ניתנו לשמונה פרשות סימנים בצד מניין הפסוקים. הסימנים לשתי הפרשות הראשונות מבין השמונה ניתנו בלא ניקוד, ושאר הסימנים נכתבו בתוספות ניקוד. מקור מזרחי נוסף הוא כתב-יד אן ארבור שנכתב באמצע המאה ה-11,²⁵ ובו ישנם סימנים לשבע פרשות. מקור נוסף מן המזרח שנכתב מעט מאוחר יותר הוא כתב-יד וטיקן מסוף המאה ה-11,²⁶ ובו סימנים לכל פרשות התורה. עשרים וארבעה מן הסימנים הנמצאים בכתב-יד זה מופיעים כשהם מנוקדים. מתוך השוואת הסימנים שבארבעת המקורות האלה זה לזה, עולה, שכל הסימנים המופיעים בכתב-יד טיביליסי ובכתב-יד אן ארבור הם אותם הסימנים המופיעים בספר החילופים, ואף כל הסימנים שבכת"י וטיקן (חוץ משלושה)²⁶ זהים לסימנים שבספר החילופים. דומה, שלא נטעה אם נניח שהסימנים הועתקו ממקור אחד לשני, שכן אין

23. על זמן כתיבת החיבור ועל מקומו עיי' L. Lipschutz, "Kitab Al-Khilaf The Book of the", *Hillufim*, *Textus* 4 (1964), pp. 1–2; י"ש פנקובר, "כתב-יד ירושלמי של התורה מן המאה העשירית שהגיעו מישאל בן עזריאל", *תרביץ נח (תשמ"ט)*, עמ' 52–60. מהדורת ספר החילופים של ליפשיץ (ולעיל, הערה 17) מבוססת על מקורות שונים שמתוכם הרכיב המהדיר את טקסט ה"פנים"; ברברינו כאן ובהמשך אנו מתייחסים אל ה"פנים" הזה. אלא שיש להעיר שבתשע פרשות (וירא, וישלח, שמות, ויקהל, קדושים, אמור, פנחס, עקב, שופטים) מביא ליפשיץ באפאראט סימנים שונים מאלה שב"פנים". רוב הסימנים האלה מוצגים במקורות מקבילים לספר החילופים, כגון ספר עדת דבורים, ואין עניינם לכאן, שכן מקורות אלה מאוחרים הם. בשני מקומות מובאים באפאראט סימנים כאלה, שמוצאם מקטעים של ספר החילופים עצמו: בפרשת וישלח הסימן ב"פנים" הוא אביאסף, ובכתב-יד F ובכתב-יד B (בשוליים) הסימן הוא קליטה; בפרשת ויקהל הסימן שב"פנים" הוא סנאואה, ובכתב-יד E מוסיף עליו את הסימן מכנני וצ"ל מכנני).

24. כת"י טיביליסי 3 Hebr. (מס' הסרט במכון לתצלומי כתב-יד בירושלים הוא ס' 28120). תודתי למר יוסף עופר שהפניי לכתב-יד זה. כן נתונה תודתי לגב' עדנה אנגל ממפעל הפליאוגרפיה שבספרייה הלאומית בירושלים, שממנה קיבלתי את תאריך כתב-היד. ועיי' עוד, G. Tsereteli, "The Tbilisi Codex of the Hebrew Pentateuch", *Philologia Orientalis*, Tbilisi 1 (1969), pp. 21–39.

25. כת"י אן ארבור, אוניברסיטת מישיגן (ס' 24445). עיי' עליו י"בין, מבוא למסורה הסברנית, ירושלים תשל"ג, עמ' 24.

26. כת"י וטיקן 448 וס' 8647. עיי' עליו י"בין, שם, עמ' 25; א"ר מאצ'ו, מהדורת הפקסימיליה של כתב-היד, ירושלים תשל"ז, כרך I, דברי מבוא.

26. על שניים מתוכם (לפרשטו וקדושים) עיי' להלן. הסימן השלישי (לפרשת ויצא) נכתב בטעות ואינו תואם את מספר הפסוקים שבפרשה זו.

זה מסתבר, שתהיה זהות קרובה כל כך בבחירת הסימנים במקורות השונים בלא שיושפעו המקורות זה מזה.²⁷

עיון מועט בסימנים שבמקורות הללו מלמדנו מספר דברים:

א. מחברי הסימנים הקפידו על כך שהשמות ייכתבו בסימן בדיוק כפי שהם מופיעים במקרא. לדוגמה, השם בקי מופיע במקרא בכתיב חסר, ואף בתור סימן הוא מובא רק לפרשה בעלת 112 פסוקים (וישב), ולא לפרשה בעלת 118 פסוקים (משפטים), אשר לה היה יכול לשמש סימן לו נכתב בכתיב מלא. יוצא מכלל זה הוא הסימן לפרשת צו המופיע בספר החילופים, שבפרשה זו 97 פסוקים, וכסימן נכתב השם עובדיה, אף שבמקרא נכתב תמיד עבדיה חסר ויו. בכת"י וטיקן נכתב כסימן השם עבדיה (המופיע במקרא²⁸), כנראה כדי לתקן את הדבר.

ב. מחברי הסימנים לא נעזרו באותיות השימוש כשהיה להם קושי במציאת שם בעל ערך מספרי הוזה למספר פסוקי פרשה מסוימת. אולם אף כאן יש יוצא מן הכלל, והוא הסימן לפרשת קדושים בספר החילופים. לפרשה זו, שמספר פסוקיה 64, ניתנה כסימן המלה החוילה. ואמנם מופיעה מלה בצורה כזו במקרא – "ארץ החוילה" (בראשית ב, יא) – אולם אין במקרא אדם הנושא את השם החוילה, אלא חוילה (בראשית י, כט). הא הידיעה נוספה כאן להגדיל את הערך המספרי של שם זה ולהגיע ל-64. אף כאן תוקן הדבר בכת"י וטיקן, והסימן לפרשת קדושים שניתן בו הוא השם מי זהב.

ג. בשני מקרים השם שהובא כסימן תלוי בקרי ובכתיב: (1) בפרשת וירא (147 פסוקים) הסימן הוא כונניהו; ואמנם במקרא כתוב כונניהו,²⁹ אך הקרי תמיד כנניהו (בקמץ תחת הכף ובפתח תחת הנון הראשונה). (2) בפרשת מצודע (90 פסוקים) הסימן הוא יעדו; ואמנם במקרא כתוב יעדי, אולם הקרי הוא יעדו.³⁰

ד. יש מספר פרשות השוות במספר פסוקיהן. לפעמים נתנו להן סימן זהה, ולפעמים הסימנים שונים:

לך לך – ראה, 126 פסוקים, והסימן מכנדבי;^{30א} תולדות – ויגש – בא, 106 פסוקים, והסימן יהלאל; שמות – אמור, 124 פסוקים, והסימן מעדי; שלח – ואתחנן, 119 פסוקים, והסימן פלט.

בראשית – מקץ, 146 פסוקים, בבראשית הסימן אמציה, במקץ יחזקיהו; חיי שרה – דברים, 105 פסוקים, בחיי שרה הסימן יהוידע, בדברים מלכיה; וישב – מטות, 112 פסוקים, בוישב הסימן בקי, במטות עיבל; ויקהל – כי תבוא, 122 פסוקים, בויהל

27. ועיין עוד L. Blau, "Massoretic Studies", IV, JQR IX (1897), pp. 477–482.

28. מלכים א יח, ג ועוד.

29. דברי הימים ב לא, יב–יג.

30. דברי הימים ב ט, כט.

30א. לפרשת ראה יש בספר החילופים (בסבסס של ליפשיץ ועיין באפאראט שם) סימן נוסף: פלאית.

הסימן סנואה, בכי תבוא מכבני; ויקרא – עקב, 111 פסוקים, בויקרא הסימן דעואל, בעקב יעלא; צו – שופטים, 97 פסוקים, בצו הסימן עובדיה (או עבדיהו), בשופטים סלוא.

ייתכן, שכאשר מצאו מחברי הסימנים שמות בעלי ערך מספרי זהו, העדיפו לתת לכל פרשה שם אחר כדי לגוון את הסימנים, וכאשר לא מצאו אלא שם אחד כתבוהו כסימן למספר פרשות.

ה. בדיקת שכיחותם במקרא של השמות שניתנו כסימנים מראה, שרבים מן השמות האלה נדירים במקרא: מבין 49 השמות השונים שבספר החילופין עשרה הם יחידאיים,³¹ ושישה מופיעים רק פעמיים.³² דבר זה מלמדנו, עד כמה קשה היה למצוא שמות בעלי ערך מספרי מתאים לסכום פסוקי הפרשות.

ו. 23 מ-49 השמות השונים המופיעים בספר החילופין הם שמות תאופוריים.³³ אפשר שמחברי הסימנים העדיפו להביא שמות כאלה משום חשיבותם, או שמא הביאום משום שלא מצאו שמות אחרים.

הסימנים עד המצאת הדפוס

כפי שהזכרנו לעיל, העדויות הראשונות שבידינו לכתיבת סימנים למספר פסוקי הפרשות הן מבעלי המסורה שבארץ-ישראל ובמזרח בראשית המאה ה-11. כתב-היד המצויים בידינו מאזורים אחרים מאוחרים יותר, בעיקר מראשית המאה ה-12 ואילך. לאחר עיון בחלק מכתב-יד אלה מתברר, שהתפשטות הסימנים מארץ-ישראל ובבל לתפוצות השונות הייתה מהירה למדי. באיטליה מוצאים אנו את הסימנים בכתב-יד מהמאה השנים-עשרה,³⁴ באשכנז ובספרד – בכתב-יד מהמאה השלוש-עשרה.³⁵ אף

31. אביאסף (שמות ו, כד), גאואל (במדבר יג, טו), מעדי (עזרא י, לד), מכנדי (עזרא י, מ), יעלא (נחמיה ז, נח), סנואה (נחמיה יא, ט), סלו (נחמיה יב, ז), חלקי (נחמיה יב, טו), מכבני (דברי הימים א יב, יד), יעדו (דברי הימים ב ט, כט).

32. סלוא (במדבר כה, יד; דברי הימים א ט, ז), ימלה (מלכים א כב, ח-ט), חסיל (עזרא ב, נו); נחמיה ז, נט, פלאיה (נחמיה ח, ז); י, יא, פלס (דברי הימים א ב, מז; יב, ג), יהללאל (שם ד, סז; דברי הימים ב כט, יב).

33. אדניה, אליאל, אמציה, בניה, בצלאל, גאואל, דניאל, דעואל, חלקיהו, חננאל, יהודע, יהללאל, יחזקיהו, יעאל, כונניהו, מהללאל, מיכאל, מיכיהו, מלכיה, עובדיה, עויאל, עזיה, פלאיה.

34. כת"י פרמה 274 (ס' 14201).

35. באשכנז: כת"י פרמה 266 (ס' 12523); כת"י סט. פאול (לכנתל) – המנזר 84.1 (ס' 38861) משנת 1277 לערך; כת"י פרמה 479 (ס' 14362). בספרד: כת"י גיירורק בהמ"ל L 44 – הללי (ס' 123510) משנת 1241; כת"י קניקס 426 (ס' 34157) משנת 1256.

בכתב־היד התימניים הקדומים ביותר שבידינו, מן המאה ה־14, מופיעים הסימנים בסופי הפרשות.³⁶

הסימנים הנמצאים בכתב־היד שבתפוצות הם ברוב המקרים אותם הסימנים שניתנו במאה ה־11 בארצות המזרח. ואין דבר זה מפתיע כלל ועיקר, שכן מן המפורסמות הוא, שכתב־היד שלאחר מאה זו לא היו בדרך כלל יצירה מקורית של אסכולת בעל מסורה, אלא פרי העתקה מכתב־יד אחד או מכתב־יד אחדים.³⁷ וכאן המקום לציין מספר תופעות חדשות אשר ניתן למצוא בכתב־היד של התורה שלאחר המאה ה־11:

א. בתקופה קדומה לא הייתה כל חלוקה בין פרשת נצבים לפרשת וילך; היו קוראים תמיד את שתי הפרשות יחד, והפרשה הייתה נקראת "נצבים". משום כך אף לא היו מונים את פסוקי פרשת וילך בנפרד, אלא מנו פסוקיה כחלק מפסוקי פרשת נצבים; מספר הפסוקים היה שבעים, והסימן היה אדניה.³⁸ לקראת סוף המאה ה־13 מוצאים אנו בכת"י אשכנזי³⁹ רוחח בין פרשת נצבים לפרשת וילך, ובסוף פרשת נצבים נכתב שמספר פסוקי הפרשה הוא ארבעים, והסימן הוא לאס. באותו מקום אף נכתב "בג המלך פת וילך", שהוא פתגם המשמש סימן לציין מתי קוראים את שתי הפרשות בנפרד ומתי קוראים אותן במחובר.⁴⁰ ייתכן שהפתגם נכתב שם לא רק לציין מתי יש לחבר את הפרשות ומתי להפרידן, אלא אף לבאר מדוע נמנו פסוקי פרשת נצבים בלא פסוקי פרשת וילך, שכיוון שלעיתים נקראות שתי הפרשות בנפרד הרי שאין הן פרשה אחת ומשום כך יש למנות פסוקי כל פרשה בנפרד.

ב. במספר כתב־יד מוצאים אנו לעיתים (נדירות) לא רק שמות אנשים בתור סימנים, אלא אף מלים אחרות שמשמשות סימנים. נציין כאן מספר דוגמאות: מקץ – 146 פסוקים, והסימן לא נלך בגי; שמות – 124 פסוקים, והסימן פדם; קדושים – 64 פסוקים, והסימן דין.⁴¹ ייתכן שהדבר נבע מכך שבכתב־היד שמהם העתיקו הסופרים את הסימנים לא היו סימנים לכל הפרשות, ומשום כך גאלצו הסופרים בעצמם לנסות

36. בכת"י האלי – חברה מזרחית cod. hebr. 5 (ס' 12706) מן המאה ה־14, ובכת"י Yab. Ms. Heb. 12 (מאה 14); בכתב־יד זה מספר הפסוקים וסימנם נכתבו בדרך כלל בכתיבה צבעונית. ועיין עוד בהערה 18 לעיל.

37. עיין "יבין, הערה 24 לעיל, עמ' 12.

38. ועיין עוד: ש' אש, "פרשיות הפסרות", תרביץ כו (תשי"ז), עמ' 209–211; הנ"ל, "נוספות לפרשיות הפסרות", שם, עמ' 310; יבין, הערה 10 לעיל.

39. כת"י סס. פאול ולבנתל, הערה 35 לעיל.

40. על סימן זה עיין ר"ד אבודרה, אבודרהם השלם, ירושלים תשכ"ג, עמ' שד.

41. הדוגמאות מתוך כת"י סס. פאול ולבנתל, הערה 35 לעיל.

להמציא סימנים לאותן הפרשות, וכשלא מצאו שם של גבר כתבו מלים בעלות תוכן אחר שערכן המספרי זהה לסכום פסוקי הפרשה. בדרך כלל יש קשר בין אותן המלים לבין הפרשות שהן ניתנו להן כסימן,⁴² ועל כך נרחיב בדברינו להלן.

ג. בחלק מכתבי-היד מוצאים אנו ליד מניין פסוקי הפרשות אף את מניין המלים של חלק מהפרשות,⁴³ ובכתב-יד אחד את מניין האותיות של חלק מהפרשות.⁴⁴ אולם תופעה זו נדירה ביותר: ברוב כתבי-היד שמופיעים בהם מספרי הפסוקים וסימנם אין מניין למלים ואף לא מניין לאותיות.

ד. השוואת מנייני הפסוקים שבסופי פרשות בכתבי-היד המאוחרים-יחסית מראה, שבדרך כלל המניינים זהים. אולם לעתים יש הבדל בין מניין אחד לשאר המניינים. ההבדלים נובעים ברוב המקרים מטעויות בהעתקה, ולעתים מטעויות במניין.⁴⁵ הידיעה על מציאות תופעות אלה בכתבי-היד מסייעת בהבנת התופעות המצויות בתקופה מאוחרת יותר – עם המצאת הדפוס.

הסימנים בדפוסים

התורה נדפסה מאות פעמים מאז המצאת הדפוס ועד ימינו. בדפוסי תורה רבים מוצאים אנו את מספר פסוקי כל פרשה בסופה ולידו סימן כלשהו. הבה נעיין בשלוש מהדורות של "מקראות גדולות" של התורה, וננסה לראות את ההתפתחות בסימנים ממהדורה למהדורה.

ונציה רפ"ד–רפ"ו

המהדורה השנייה של "מקראות גדולות" של התורה נדפסה בוונציה בשנים רפ"ד–רפ"ו בידי יעקב בן חיים בן אדוניו (להלן יב"ח). במהדורה זו מוצאים אנו לראשונה את הסימנים נדפסים בסופי פרשות. יב"ח אסף חומר רב בענייני מסורה

42. לגבי שתיים משלוש הדוגמאות שהוזכרו לעיל הקשר ברור: פרם לפרשת שמות – הפרשה מסתיימת בהבטחת ה' למשה על שחרור (= פדיון) ישראל ממצרים; דין לפרשת קדושים – פרשה זו עוסקת בדיני משפט וממנו ואף בנזיד-דין שונים.

43. כתיי פירגנצה – לורנציאנה Plut. III. 10 (ס' 17820), אשכנזי, מאה 14–15: כתיי פרמה 7/1 (ס' 13924), איטליה, מאה 15.

44. כתיי הללי (לעיל, הערה 35); ובפרשות מחוברות נמנו האותיות של שתי הפרשות יחד.

45. כדאי להביא כאן את שנכתב בכת"י פרמה 7/1, בסוף פרשת ויגש: "אית ספרי דכתיב בהו סכום פסר ויגש ק"ז אונג סימן ואית ספרים דכתי' בהו ק"ז יהללאל סימן וככתוב <...> עיקר". ממקוד זה ניתן ללמוד על כך, שהיו לעתים הבדלים בין המניינים השונים; וכן ניתן ללמוד מכאן, שהיו הספרים מעתיקים את מניין פסוקי הפרשה ואת סימנם מכתבי-יד קודמים.

מכתבי־יד של בעלי המסורה ומספרי מסורה, ומהם הרכיב את הערותיו.⁴⁶ ענייני המסורה ועמם מספרי הפסוקים של הפרשות וסימניהם הועתקו ממהדורתו של יב"ח לרוב המהדורות של "מקראות גדולות" שנדפסו מאז ועד ימינו. ואולם מנייני הפסוקים של הפרשות וסימניהם הועתקו אף למהדורות רבות של התורה שלא היו במתכונת "מקראות גדולות".

נציין כאן מספר תכונות המאפיינות את הסימנים שבדפוס זה:

א. ל-19 פרשות ניתן יותר מסימן אחד;⁴⁷ בדרך כלל שני סימנים, אך לעתים שלושה. מסתבר לומר, שהדבר נבע מכך שיב"ח העתיק את הסימנים לפרשות ממספר כתבי־יד, ולעתים מצא בכתב־יד אחד סימן אחד ובכתב־יד שני סימן אחר והעתיק את שני הסימנים.

ב. עשרים מן הסימנים אינם שמות של אנשים. ואמנם כבר ראינו לעיל, שאף בחלק מכתבי־היד לא היו הסימנים מורכבים רק משמות אנשים; אלא ששם מדובר במקרים בודדים, וכאן התופעה נפוצה יותר. מבדיקת הדברים מתברר, שיש קשר ברור בין הסימנים הללו לפרשות שהם ניתנו להן כסימנים, מלבד הקשר של הערך המספרי. הבה נציג את הסימנים, ונראה מהו הקשר בינם לבין הפרשות:

1. נח – אבי יסכה לנֹח: צירוף של שני שמות המופיעים בסוף הפרשה – אבי יסכה (בראשית יא, כט) ולוט (יא, לא).
2. לך לך – נמלו: המלה מופיעה בפסוק האחרון של הפרשה (יז, כז).
3. ויצא – מחנים: היא המלה האחרונה בפרשה (לב, ב).
4. וישב – יבק: המלה מופיעה בפרשה שלפניה (לו, כב).
5. מקץ – יהיה לי עבד: הביטוי מופיע בפסוק האחרון שבפרשה (מד, יז).
6. שמות – ויקח: המלה מופיעה באמצע הפרשה (שמות ד, כ).
7. וארא – גיבעול: המלה מופיעה בסוף הפרשה (ט, לא), אך בכתב חסר (גבעול).
8. בשלח – יד אמונה: קיצור לביטוי "ידיו אמונה", המופיע בסוף הפרשה (יז, יב).
9. תרומה – יעיד: המלה מופיעה באמצע הפרשה (כז, ג).
10. ויקרא – צו: המלה מופיעה בתחילת פרשת צו (ויקרא ו, ב); ועיין להלן.
11. צו – צו: המלה מופיעה בתחילת הפרשה (ו, ב); ועיין להלן.
12. אחרי מות – כי כל: הביטוי מופיע בסוף הפרשה (יח, כט).
13. בהר – לאחוזות: המלה מופיעה לקראת סוף הפרשה (כה, מה), אך בכתב חסר (לאחוזות).

46. עיין י' יבין ולעיל, הערה 124, עמ' 27.

47. בראשית, נח, לך לך, ויצא, מקץ, שמות, וארא, בשלח, משפטים, תרומה, אחרי מות, קדושים, בהר, נשא, חוקת, פנחס, מסות, עקב, וואת הברכה.

14. חוקת – למידבא: המלה מופיעה בסוף הפרשה (במדבר כא, ל), אך בלא למד.
 15. מטות – יקב: אגב הסימן בקי (שהוא שם אדם) הובאה מלה זו, שהיא בעלת אותן אותיות.
 16. מסעי – מחלה חולה: מחלה הייתה מבנות צלפחד, והיא נזכרת בסוף הפרשה (לו, יא). כדי להשלים לערך המספרי של פסוקי הפרשה נוספה חולה, בגלל דמיונה למלה מחלה.
 17. עקב – איק: הכוונה כאן לציין את העובדה, שמספר פסוקי הפרשה (111) הוא מספר שספרותיו יוצרות טור הנדסי: 1, 10, 100.⁴⁸
 18. כי תבוא – לעבדיו: מלה דומה (לעבדים) מופיעה בסוף הפרשה (דברים כח, סח).
 19. נצבים – לבבו: המלה מופיעה באמצע הפרשה (כט, יז).
 20. וזאת הברכה – אלי: מלה דומה (אליה) מופיעה בסוף הפרשה (לג, ט).
- ניתוח זה מלמדנו, שאותם הסימנים שלא נוצרו משמות אישים מן המקרא היו בדרך כלל מלים המופיעות בפרשה, לרוב בסופה של הפרשה שהסימן ניתן לה. שימוש בסוג זה של סימנים אפשר שנעשה כדי להקל על זכירת הסימן ואפשר שנעשה כהידור הסימנים, קישוטם ושכלולם.
- ג. בשש פרשות מוצאים אנו ליד מספר הפסוקים וסימנם אף את מספר המלים שבפרשה.⁴⁹ כבר הערנו לעיל, שכתובת מניין מלות הפרשה היה נדיר ביותר בכתבי-היד; ומשום כך אף בדפוס זה, שהעתיק הערות מסוג זה מכתבי-היד, אין הדבר שכיח.
 - ד. מספר שיבושים (ושיבושים מדומים) ישנם במהדורה זו:
1. לשלוש פרשות (תולדות, פקודי והאזינו) לא נכתבו מנייני הפסוקים וסימניהם.
 2. בפרשת לך לך נכתב הסימן מכנדב, וצ"ל מכנדבי; וכן בפרשת בחוקתי נכתב הסימן עזה, וצ"ל עזא.
 3. בפרשת בא נכתב, שסכום פסוקיה ק"ה והסימן ימנה, ולמעשה סכום הפסוקים הוא ק"ז; ובפרשות ויקרא וצו נכתב הסימן צו, אבל מספר פסוקי פרשת ויקרא הוא ק"א, ומספר פסוקי פרשת צו הוא צ"ז.
 4. בפרשת וישלח נכתב, שסכום פסוקיה קנ"ד והסימן קליטה, אבל סכום הפסוקים הוא קנ"ג; בפרשת יתרו נכתב, שסכום פסוקיה ע"ב והסימן יונדב, אבל סכום הפסוקים הוא ע"ה; ובפרשת ואתחנן נכתב, שסכום פסוקיה ק"ח והסימן עזיאל, ואולם סכום הפסוקים הוא קכ"ב.
 5. בפרשת וילך נכתב בסופה "ע' אדניה סימן", אבל מספר פסוקיה שלושים, ואילו

48. ועיין עוד א' ליפנר, חזון האותיות, ירושלים תשמ"ט, עמ' 324-327.

49. מקץ, קדח, חוקת, בלק, ואתחנן, עקב.

שבעים הוא סכום פסוקי פרשות נצבים וילך יחד, וכיוון שבדפוס זה נמנו פסוקי נצבים בנפרד, היה צריך למנות אף את פסוקי וילך בנפרד.

שיבושים אלה נובעים בחלקם מטעויות המדפיסים בהעתקה מכתב־יד ומהעתקת שיבושים שהיו בכתב־היד (סעיפים 1–3), ובחלקם אינם שיבושים ממש אלא העתקת מסורות קדומות בדבר חלוקת הפסוקים, שהיו בכתב־היד הקדומים ושנשתמרו עד ימי הדפוס (סעיפים 4–5).

ניתן לסכם, שרוב התכונות המאפיינות את הסימנים שבדפוס זה מקורן בכתב־היד השונים שהם הועתקו מהם.

ונציה שע"ז

דפוס זה של "מקראות גדולות" זהה לדפוס ונציה רפ"ד–רפ"ו מבחינת מנייני הפסוקים וסימניהם, פרט למספר שיבושים שנוספו בו ואשר לא היו בדפוס הראשון, ואלו הם:

- א. בפרשות ויחי, יתרו נשמטו מנייני הפסוקים וסימניהם.
- ב. שובשו סימניהן של שלוש פרשות: ויקהל – סנואה < סנוה; עקב – איק < קי"א; ראה – פלאיה < פלאיא.

ווין תרי"ט

דפוס זה שונה בכמה דברים מן הדפוסים שקדמו לו. ואלו הם:

- א. דברים שהושמטו:
1. בכל המקומות שבדפוסים הקודמים ניתן מניין תיבות הפרשה הושמט הדבר, חוץ מפרשת מקץ.
2. מניין פסוקי פרשת בחוקותי נשמט, ונותר רק סימנו.
3. הסימן אלי שבפרשת וזאת הברכה נשמט, ונשאר רק הסימן השני – גאואל.⁵⁰
- ב. שיבושים ממהדורות קדומות שתוקנו:
1. נוספו מניינים וסימנים לפרשות שלא היו בהן: תולדות (קי", עלו⁵¹); ויחי (פ"ה, פה אל פה); האזינו (נ"ב, כלב).
2. בפרשת ויקרא תוקן מספר הפסוקים ל-קי"א, ואף ניתנו סימנים: דעואל, ציות.⁵²
3. בכמה פרשות תוקנו הסימנים: ויקהל – סנוה < סנואה; בחוקותי – עזח < עזא; עקב – קי"א < איק; ראה – פלאיא < פלאיה.

50. ובחומש "העמק דבר" נכתבו שני הסימנים.

51. ייתכן שסימן זה ניתן בגלל הדמיון לפלה עלי, הנמצאת בסוף הפרשה (בר' כח, ח).

52. ייתכן שסימן זה ניתן כדי לתקן את הסימן צו, המופיע בדפוסים הקודמים; במקרא מופיע תמיד צוח בלא יוד.

ג. שיבושים שנשארו ממהדורות קדמות:

1. בפרשת פקודי לא נכתבו מניין הפסוקים וסימנם.
2. השיבושים שהיו בפרשות בא, צו והשיבושים המדומים שהיו בפרשות וישלח, יתרו, ואתחנן שהערנו עליהם לעיל⁵³ גשאו אף בדפוס זה.
3. בפרשת וילך עדיין נכתב שסכום הפסוקים הוא ע' והסימן אדניה, אף על פי שסכום הפסוקים הוא שלשים.⁵⁴

ד. שיבושים חדשים שנוצרו במהדורה זו:

1. בפרשת לך לך תוקן הסימן ממכנדב למכנדיב, אבל במקרא אין שם כזה, והיה צריך לתקן לשם המופיע במקרא, מכנדבי,⁵⁵ שהוא אף הסימן המופיע בכתב-היד.
 2. בפרשת תזריע נכתב שיש ע"ז פסוקים והסימן בנייה, ברם ישנם רק ס"ז פסוקים, והסימן היה צריך להיות בניה.
 3. בפרשת עקב נכתב שהסימן יעלה, וצריך להיות יעלא.
- הנוסח המופיע בדפוס זה, על יתרונותיו וחסרונותיו, הוא הנפוץ ביותר בין הדפוסים השונים של התורה שיצאו לאור מזמנו ועד ימינו.

הסימנים אצל גדולי ישראל

את התייחסותם המועטת של גדולי ישראל בדורות האחרונים לסימני הפסוקים של הפרשות ניתן למקד בשני תחומים: זיהוי מחברי הסימנים, והיחס הראוי לסימנים; פרשנות לסימנים.

א. ייחוס מניין הפסוקים וסימניהם לבעלי המסורה נמצא אצל מספר חכמים. כדוגמה נביא מדבריו של ר' אליהו בחור מראשית המאה ה-16, שכתב בספרו "מסרת המסורת"⁵⁶ בזו הלשון:

בעלי המסורה... שמנו כל הפסוקי והתיבוי והאותיו מכל ספר וספר... וכן מנו מספר לפסוקי' לתיבוי' ולאותיו' שבכל פרשה ופרשה שבתורה ונתנו בהם סימני' כגון בראשי' פסוקיו קמ"ז סי' אמצ"י נח פסוקיו קנ"ג סי' בצלאל וכן בכל פרשה נתנו שם אדם לסי'...

53. בדברינו על דפוס תנציה רפ"ד-רפ"ז, בסעיף ד.

54. ובמהדורות מכון חת"ם סופר של התורה (ירושלים תשכ"ה) תוקן ונכתב: "ל' יהיה סימן".

55. עזרא י, פ. ובחומש "העמק דבר" תוקן הדבר, ונכתב מכנדבי.

56. זולצבאך תקליא, דף יב ע"א. ועיין עוד ר' היילברון, מבין חידות, אמשטרדם תקכ"ה (ר"צ ירושלים תשל"ג, עמ' ו; אשר אנשיל ורמיש רופא, סיג לתורה, פרנקפורט דמיין תקכ"ו, דף יא ע"א; פ' פינפער, מסרת התורה והנביאים, וילנא 1906, עמ' 6, 13, 18.

בדבר החשיבות בעיין ובהעמקה בהבנת הסימנים מוצאים אנו התייחסות אצל שני חכמים. הראשון הוא ר' יוסף היילברון, שחי במאה ה-18. וכך כתב בספרו "מבין חידות":⁵⁷

כי לא לחנם מסורה ארשת סימניהם אשר נתנו במלות קצרות כי תחתיהם סודות ועניינים נפלאים לכן אין ראוי להעלים עיין מלעיין ומלחקור אחר ענייני סתריהם.

חכם אחר שכתב בסגנון דומה הוא ר' יוסף קלמן מקאסוויץ, שחי במאה ה-19. ואלה דבריו בספרו "מבוא המסורה":⁵⁸

...והנה מדברי השל"ה הקדוש גלמד לגידון דידן לסימני בעלי המסורה שבדאי יש בהם סודות גדולים ונוראים בסימניהם גוסף על הפשוטו מה שמורה הסימן וכל דבריהם ג"כ יש בהם סודות... וענינים נפלאים...

מגמתם של שני חכמים אלה זהה: העלאה בערכן של העדות בעלי המסורה וייחוס רעיונות נשגבים ועמוקים להן.

ב. את הפרשנות שניתנה לסימנים ניתן למצוא בשני סוגי מקומות:

1. פרשנות שלא ניתנה באופן שיטתי לכל סימן וסימן, אלא חכם אחד ביאר סימן אחד וחכם אחר ביאר סימן שני.⁵⁹
2. פרשנות לכל סימן וסימן בצורה שיטתית. ידועים לנו שני חיבורים שנכתבו לאחרונה והם עוסקים בפרשנות מסוג זה. האחד הוא פירוש, הנמצא עדיין בכתב-יד, של ר' פייביש פיינגולט,⁶⁰ והשני הוא פירושו של ר' דוד פיינשטיין.⁶¹ לשני

57. היילברון ולעיל, הערה 156, עמ' סז.

58. רדשה ורכ"ב, דף מז ע"ב.

59. על ריבוי הסימנים לפרשת מקץ עיין י' ביק, בכורי אביב, לבוב תרל"ג, דף יד עמ' א. על כך שניתן מניין התיבות בפרשת מקץ עיין רצ"א מדינוב, בני יששכר, ירושלים תשכ"ב, ח"ב, דפים 23-25: ב' יאושזון, מאצורנו הישן, ירושלים תשל"ו, ח"א, עמ' 230.

ב. בדבר הקשר בין פרשת תצוה לסימנה (מיכאל) עיין י' היילברון, מבין חידות ולעיל, הערה 156, עמ' סז.

ג. על כך שלפרשת פקודי לא ניתן סימן (בדפוסים שלפנינו) עיין א' קורמן, "מספר הפסוקים המלים והאותיות שבתנ"ך", שמעתין 24 (תשל"ג), עמ' ז הערה ב.

ד. הרב שיד טונק (במאמרו "הגהות על המסרה שבסוף הפרשיות", אור תורה, קיג [תשל"ז], עמ' סא-סד) דן במספר הפסוקים ובסימנים של הפרשות האלה: וישלח, בא, יתרו, צו, פנחס, מסעי, ואתחנן, נצבים, וילך.

60. תודתי נתונה למר יעקב אורבך, שהפנה את תשומת לבי לחיבור זה ואף מסר לי צילום מכת"י של המחבר ובו ביאורים (באנגלית) לסימני שש הפרשות הראשונות בתורה.

61. נמצא בחומשים המתורגמים לאנגלית, הנקראים *A New Translation with a Commentary Anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic Sources*, M. Zlotowitz &

החיבורים אופי זהה: ניסיון לקשר בין הסימנים לבין הפרשות אשר להן הם ניתנו, כאשר הקישור נעשה לעתים קרובות בדרך של דרוש ופלפול ותוך הישענות על מימרות של חז"ל במקומות שונים.

ידוע לנו על מספר חיבורים שהוקדשו לדרשות על הערות בעלי המסורה.⁶² פירושים בדרך הדרוש לסימנים של מגיני הפסוקים של פרשות התורה מהווים נדבך נוסף ומעין השלמה לחיבורים הללו.

נסכם בקצרה את אשר מצאנו: ראשית הופעת הסימנים למגיני הפסוקים של פרשות התורה היא בכתב־היד של חכמי המסורה מראשית המאה ה־11. הסימנים נבחרו משמות גברים מן המקרא לפי כתיבתם במקרא, וניתנה העדפה לשמות תאופוריים. בשלב מאוחר יותר מוצאים אנו לעתים שגרשמו בסוף הפרשה אף מגיין התיבות ומגיין האותיות של הפרשה. כמו כן החלו לחבר סימנים שאינם שמות גברים אלא מלים (או קבוצת מלים) המופיעות, הן או דומות להן, בפרשה הנידונה, ובדרך כלל בסופה. מסימני מגיני הפסוקים ניתן ללמוד לעתים על ההתפתחות שחלה בדרך הקריאה (כגון מדינחאי ומערבאי) או בחלוקת הפרשות (הפרדת וילך מנצנים). חכמים שונים הדגישו את חשיבות הסימנים, ואף חיברו להם פירושים בדרך הדרוש.

→ N. Scherman, New York, Mesorah Publications, 1977. חן חן לדודי, החכם ר' דוד

ארגז, שהפגני לפידוש זה.

62. עיין י"ש פנקובר, יעקב בן חיים וצמיחת מהדורות המקראות הגדולות (עבודת דוקטור), ירושלים

תשמ"ב, ח"א, עמ' 45–50.

פרשת פקודי

סימן פז

בענין סך פסוקי פרשת פקודי והמסתעף

תשנ"ד.

בחומשים המצויים מודפסים בכל סוף פרשה ופרשה, סך הפסוקים הנמצאים בפרשה, וגם סימן לדבר, כגון בסוף פרשת בראשית כתוב: "קמ"ו [פסוקים] אמציה, יחזקיהו סימן", ובסוף פרשת נח כתוב: קנ"ג [פסוקים] בצלאל סימן, אבי יסכה לוט", וכן בסוף פרשת לך לך קכ"ו [פסוקים] נמלו סימן, מכבדים סימן". נמולו הוא סימן מסוף הפרשה שם "וכל אנשי ביתו וגו' נמלו אותו", ומכבדים הוא שם אדם הנזכר בספר עזרא (י' מ'), ועיין מנחת שי שם. [וכמנהג בעלי הסימנים כשהם נותנים שני סימנים לסך פסוקי הפרשה האחד הוא תיבה מהפרשה, ואחד הוא שם של מאן דהו, תן לבך לדבר ותמצא כן].

ולפי שעה לא אדע מי הם נותני הסימנים, אבל קרוב לודאי אצלי שהם רבותינו חכמי המסורה נ"ע שספרו אותיותיה של תורה, ועיין היטב בפירוש החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בביאורו למסכת אבות (פ"ג מ"ז דף מ"ח) על המשנה מסורת סייג לתורה, שכה כתב: "מסורת סייג לתורה, מסורת אלו מלא וחסר והטעמים שמסרו חכמים לתלמידיהם, והם סייג לתורה שבכתב, שלא תמצא הספרים חלוקים כי אם במקומות מעטים, מה שאין כן בספר התלמוד כי בכמה מקומות הגרסאות מתחלפות, גם בכל יום ויום הסברות מתחדשות ומהם כותבים הגירסה על פי דעתם וניתנה רשות לחבל, כי ספר שלם אין בארץ אשר לא יחטא ותולין הטעות על הספר לא על דעתם", ודוק. והפלא הוא שבסוף פרשת פקודי כלל וכלל לא נמצא סימן לסכום פסוקי הפרשה, שהוא צ"ב פסוקים, והרבה הייתי מהרהר בדבר, ולא מצאתי טעם הגון להשמטת הדבר. [ומצאתי רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה במדבר (ו' ג' דף כ"ו): "עגלות צב, על שם צ"ב ימים משיצאו ממצרים עד העגל, וכנגד צ"ב פסוקים בפרשת פקודי" עכ"ל, ודוק היטב].

ומדי דברי בזה עם ידידי היקר חו"ב רי"א גרינבוים שליט"א העירני שכבר עמד בזה בספר תפוחי חיים על טעמי המקרא (בקונטרס סימנים דאורייתא דף קצ"ב) וכתב שברוב ככל החומשים אין סימן לפסוקי פרשת פקודי, ורק בחומש עם פירוש הגאון מלבי"ם ז"ל נמצא "אצא" סימן, עיין שם.

עוד הביא שם בתפוחי חיים שמועה מגאון גדול זצ"ל שאמר לו שבחומשים הישנים היה כתוב פרשת פקודי בלי כל סימן, וזה עצמו היה הסימן, דהיינו "בלי כל" בגימטריא צ"ב שהוא סכום פסוקי הפרשה, והמדפיסים לא הבינו את כוונת סימן זה על נכון וחשבו שאין כל סימן לפרשה זו, והשמיטו הדבר, אבל טעות היתה בידם, שכוונת הכותב היתה שהסימן הוא בלי כל שמספרו צ"ב כמספר פסוקי הפרשה וכנ"ל, והוסיף אותו גדול ז"ל שראה בספר ישן מכמה מאות בשנים שכבר העיר על זה, ועל כל פנים מזה מוכח שהסימנים הם עתיקים מאד ולא מדורות האחרונים ע"ש.

והנה אם קבלה היא, נקבלה באהבה ובספר פנים יפות, אבל בענייני השערה זו תמוהה היא אצלי, שהמעין בסימני מספר הפסוקים שיש בפרשה יראה שתמיד וכמעט בלא יוצא מן הכלל, הסימן למספר הפסוקים הוא שם של אישיות הנזכרת במקרא, צא ועיין, לדוגמא אביא שבספר שמות בכל הפרשיות ניתנו סימני סך הפסוקים בשמות אנשים עיין שם. [ועיין בדברינו לקמיה שהרחבנו בזה].

ובדקתי וראיתי שבכל פרשיות התורה נתנו חכמי המסורה סימן בשם של "אדם" מהתנ"ך, (או שם "מקום" כמו בפרשת וישב, ופרשת שלח), ויש פרשיות שהסימן הוא תיבה מהפרשה, כמו בפרשת תולדות נתנו סימן "עלו" והוא תיבה מהפרשה (ופרקת עלו מעל צוארך), בפרשת צו נתנו סימן צו, והוא גם מהפרשה, בפרשת נצבים נתנו סימן "לבבו" והוא מהפרשה, ודוק.

ולפי מה שבדקתי לא מצאתי רק במקום אחד שהביאו סימן מתיבה שאינה נזכרת בתנ"ך, והוא בפרשת וישלח שיש בה קנ"ד פסוקים ונתנו סימן "קליטה", אבל בכל שאר הפרשיות לעולם סימן סך הפסוקים הוא או שם של אדם, או תיבה מהפרשה, צא וראה. [ועיין לקמיה מה שכתבנו בזה].

ולכן רחוק אצלי שלסך צ"ב פסוקי פרשת פקודי נתנו הסימן "בלי כל", שלא נזכר כלל בתנ"ך, ומה גם שיכלו לתת סימן "לבני" שהוא שם של אדם, לבני בן גרשון (שמות רי"ז) ומספרו צ"ב, לכן כל הענין צ"ב.

ואם אכן כנים אנחנו בזה, אזי גם סימן סך הפסוקים הנמסר בחומש עם פירוש הגאון מלבי"ם ז"ל שהוא "אצא", גם כן דוחק, דעדיף היה הסימן "לבני" וכנ"ל, וצ"ב.

ובאמת צל"ע מה שנתנו חכמי המסורה ז"ל בפרשת וישלח שם סימן "קליטה" וכנ"ל, ויש להבין מדוע הוזקקו לזה, אחר שתיבה זו (קליטה) אינה נזכרת כלל בתנ"ך כנ"ל, והרי יכלו להביא שם של בן אדם והוא "אביאסף", שהיה מבני קרח הנזכר בספר שמות (ו' כ"ד), שעולה קנ"ד, או סימן מהתנ"ך כמו "ההמון הגדול" (נזכר ג"פ בתנ"ך), או "יחלנו לך", או "איך בה מום", שכולם עולים בגימטריא קנ"ד ונזכרים בתנ"ך, ומדוע חכמי המסורה נטו מזה ומזה, ובחרו בתיבה שאינה נזכרת כלל בתנ"ך, וצל"ע.

ולתרץ ולומר ש"קליטה סימן" שאמרו חכמי המסורה, הכוונה לאותו אדם הנקרא "קליטא" בספר עזרא (י' כ"ג) ובספר נחמיה (ח' ז' ו"א) ע"ש, לענ"ד רחוק הוא, אחר שקליטא אינו עולה בגימטריא קנ"ד, ולומר שחכמי המסורה החליפו קליטא (בא') לקליטה (בה') כדי שיעלה החשבון במכוון, לא ניתן להאמר לענ"ד וד"ב.

כמו כן יש להבין שבפרשת כי תבא שסך הפסוקים שם הוא קכ"ב, הביאו חכמי המסורה תיבה מהתנ"ך והיא "לעבדיו", ותיבה זו אינה לא שם בן אדם ולא תיבה מהפרשה, ולא ידעתי מה נשתנה סימן זה משאר הסימנים.

ובפרט קשה וצריך טעם שהרי סך הפסוקים דפרשת כי תבא שהוא קכ"ב, הוא ממש כמו סך הפסוקים דפרשת ויקהל העולה קכ"ב, ושם אכן חכמי המסורה נתנו סימן "סגואה", שהוא שם בן אדם כמפורש בספר נחמיה (י"א ט'), ועיין עוד שם (ג' ג') ועזרא (ב' ל"ה), ומדוע כאן בפרשת כי תבא לא נקטו בשם זה.

ובררך אפשר חשבתי לומר שחכמי המסורה ז"ל רצו לתת סימן שונה לכל פרשה, כדי שלא יבואו לטעות ולהחליף, ואם יהיה סימן אחד השווה לכמה פרשיות, יכול הדבר לגרום לטעות ושיבוש, ולכן העדיפו לתת לכל פרשה סימן בפני עצמו, ולא רצו לחזור על סימן אחד פעמים. [ויתכן שטעם אחר היה להם לחכמי המסורה ז"ל].

והיינו טעמא דהסימן דפרשת חיי שרה שיש בה ק"ה פסוקים הוא "יהודיע", ואילו הסימן דפרשת בא שגם שם יש ק"ה פסוקים, הוא "ימנה", ואילו הסימן דפרשת דברים שגם שם יש ק"ה פסוקים, הוא "מלכיה" ודוק.

ושם בפרשת תולדות שיש בה ק"ו פסוקים נתנו חכמי המסורה סימן מהפרשה "עלו" (ופרקת עלו מעל צוארך), ולא בחרו בשם של בן אדם, ואילו בפרשת ויגש שגם בה יש ק"ו פסוקים נתנו סימן אחר "יהללאל" ודוק.

והוא הדין והוא הטעם דהסימן דפרשת וישב שיש בה קי"ב פסוקים הוא "יבק", ואילו הסימן דפרשת מטות שגם שם יש קי"ב פסוקים הוא "בקי" ו"יק"ב

ו"עיבל", ולא נתנו סימן "יבק" כנזכר בפרשת וישב ודוק. [וצ"ב מדוע נתנו שם שלשה סימנים].

ובפרשת ויקרא שיש בה קי"א פסוקים נתנו חכמי המסורה "דעואל" סימן, ובפרשת עקב שגם בה יש קי"א פסוקים, נתנו חכמי המסורה סימן חדש, והוא "יעלא" סימן, והכל מהטעם שכתבנו לעיל.

וכן נמי בפרשת תרומה שיש שם צ"ז פסוקים נתנו חכמי המסורה שני סימנים, הראשון "סלוא", והשני "יעיו" (תיבה מפרשת תרומה), ואילו בפרשת שופטים שגם בה יש צ"ז פסוקים נתנו סימן "סלוא" ודוק. [אלא שקשה ששם יכלו לתת סימן חדש לגמרי והוא "מלוך", שם בן אדם הנזכר בספר עזרא (י' כ"ט ול') ונחמיה (י' ה' וכ"ח), ועיין דברי הימים ב' (ו' כ"ט) וצ"ע].

ובזאת בפרשת משפטים שיש בה קי"ח פסוקים נתנו שני סימנים, הראשון "עזיאל" סימן, והשני "חנני" סימן, ואילו בפרשת ואתחנן שגם שם יש קי"ח פסוקים נתנו סימן עזיאל ודוק.

אלא שעדיין קשה שבפרשת בראשית שיש בה קמ"ו פסוקים נתנו בה חכמי המסורה שני סימנים, הראשון "אמציה" והשני "חזקיה", ובפרשת מקץ שגם בה יש קמ"ו פסוקים, חזרו ונתנו ממש את אותם שני סימנים, "אמציה" ו"חזקיה", ודוחק לומר שלכן הוסיפו שם סימן שלישי "ויהיה לי לעבד" שהוא פסוק מפרשת מקץ.

ותו צריך להבין דבפרשת חקת שיש בה פ"ז פסוקים, ואין שום פרשה אחרת בתורה שיש גם בה פ"ז פסוקים, ונתנו שם חכמי המסורה שלשה סימנים, למידב"א (והוא מהפרשה שם), ^{אוצר החכמה} "ימואל", והשלישי "עזי", וכולי האי למה לי וצ"ע.

והיודע עוד בענין זה ויכול להאיר עיני, אבקשו שלא ימנע בר ויודיעני, כי הדברים חדשים, וכמעט אין מי ששם ונותן לבו לחלק זה של תורתנו, וגם איני יודע מי מרבתינו חכמי ישראל ז"ל עסק וכתב בזה שנוכל לעיין בספריו בענינים הללו.

תוספת בשעת ההרפסה:

בא לידי בהשאלה ספר קרית ספר ח"ב מרבינו המאירי ז"ל, וראיתי שעמד במנין הפסוקים בכל פרשה ופרשה בחמשה חומשי תורה, והוא ז"ל נתן סימן משמות בני אדם לכל פרשיות התורה, ולפרשת פקודי שיש בה צ"ב פסוקים, ובספרים שלנו אין כל סימן, ואני הצעתי שם אדם "לבני" כנ"ל, הנה בספר הרב המאירי שם (ד"ס ע"ב) נתן סימן בשם אדם "עזיה" ודוק היטב.

עוד ראיתי לו שם (דל"ח רע"ב) שעל סך הפסוקים דבפרשת וישלח קנ"ד כבר הוא כתב ונתן הסימן שם אדם "אביאסף", וכדכתיבנא בס"ד אנא לעיל, ובאמת צ"ע וצריך טעם מדוע חכמי המסורה לא כתבו כן וכנ"ל.

ועל סך הפסוקים דפרשת וישב נתן הרב המאירי (שם ד"מ רע"א) סימן בקי, ולא יבק, אלא שמנהגו של הרב המאירי לתת אותו סימן לכמה פרשיות, לדוגמא לפרשת תולדות, ולפרשת ויגש, ולפרשת בא, שכולם סך הפסוקים שוה ק"ו נתן הרב המאירי סימן שוה "יהללאל" ודוק. נומזה אתה שומע ולא שמיע ליה להרב המאירי ז"ל טעמא דילן הג"ל, לנמק מה שחכמי המסורה נותנים כל פעם סימן אחר, ודע נוסח ספרים דילן דבפרשת בא יש רק ק"ה פסוקים ולא ק"ו כספר הרב המאירי ז"ל].

ועוד ראיתי שם בספר קרית ספר שעל פרשת כי תבא שסך הפסוקים בה קכ"ב, וחכמי המסורה כתבו לסימן הפסוקים תיבת "לעבדיו", והערתי לעיל שאינה לא שם אדם ולא מהפרשה, ואילו הרב המאירי שם (רצ"ו רע"ב) כתב סימן בשם אדם "מכבני", הוא הנוכח בדברי הימים א' (י"ב י"ד) ע"ש, וגם זה פלא מדוע חכמי המסורה לא נתנו סימן זה.

והתבוננתי שבכמה מקומות הסימן שהרב המאירי ז"ל נותן בשם אדם, חלוק הוא מחכמי המסורה, כמו למשל בפרשת נח שיש בה קנ"ג פסוקים, וחכמי המסורה נתנו סימן "בצלאל", והרב המאירי ז"ל נתן סימן "חלקיה" עיין שם.

ובן שם פרשת וירא שיש בה קמ"ז פסוקים, וחכמי המסורה נתנו סימן "אמנון", והרב המאירי ז"ל נתן סימן "כוניהו", ובפרשת יתרו שיש בה ע"ב פסוקים, נתנו חכמי המסורה סימן "יונדב", אבל הרב המאירי ז"ל נתן סימן "אליאל", ויש עוד כמה פרשיות כאלה, ובפרשת ויחי יש פ"ה פסוקים וחכמי המסורה נתנו סימן פ"ה אל פה, והרב המאירי ז"ל נתן סימן "ימל"ה", עיין בו.

ומכלל הדברים חוכך אני שהסימנים הנ"ל שיש בספרים שלנו לאו חכמי המסורה נתנו, שאם מוצאם מחכמי המסורה הנודעים בן אשר וכו', מדוע ראה הרב המאירי ז"ל לתת סימנים משלו, וכי כעורה מה ששנו חכמי המסורה, ומה ראה הרב המאירי ז"ל לנטות מדעתם הרחבה, אלא לאו מחכמי המסורה הידועים והמפורסמים יצאו סימנים אלו וצ"ב.

אבל היותר נראה שסימנים אלו אכן מחכמי המסורה יצאו, אלא שלא באו בשלמותם לידי הרב המאירי ז"ל ולא ראם, וכמו שמצינו שיש הרבה שמביאים "מסורות" מכתב יד שלא היו אצל שאר רבותינו, וזה מצוי בכתבי הרב מנחת שי והרב הורו"ה ז"ל, ולכן הוזקק הרב המאירי ז"ל לתת בה סימנים מדיליה, ועיין.

ועכשיו מצאתי בספר היקר מסורת התורה והנביאים (דף י"ג) שכתב: "חכמי טבריה אחר חתימת התלמוד ספרו ומנו תיבות הפסוקים ופרשיות שבכל כ"ד ספרי קדש, ומסרו לנו סימנים שם אדם שהוא בגימטריא כמספר אותיות הפרשה". [מה שכתב "אותיות" הפרשה, נראה טעות סופר, וצריך לומר "תיבות" הפרשה ודוק].
הרי שנקט בפשיטות תרתי, חדא שסימנים אלו מחכמי המסורה הם, ותו ושהסימנים הם שמות בני אדם, והיינו כדכתיבנא בכולא בס"ד.

וכבר כתבתי לעיל שאני יודע בענין זה מאומה, ולא שמעתי ולא קבלתי בה מרבתי, וגם אין הספרים העוסקים בחכמה זו מצויים אצלי, וכל המעמיד דברים אלו בקרן אורה ישא ברכה מאת ה', ועיין מה שהבאתי בס"ד מדברי רבנו נ"ע בהקדמת חיבורי זרע חיים וצורף לכאן, ודוק היטב.

* * *

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו, מהדורה קמא ממאמרי זה זכיתי ת"ל ונדפס בקובץ התורני היקר "בית אהרן וישראל", וקבלתי מכתב מאיר עינים מידידי הרב חו"ב רבי צבי הלפרין שליט"א מברוקלין והגני מעתיק מדבריו בקצרה.
ראה ראיתי מאמר מעכ"ת הי"ו בקובץ "בית אהרן וישראל", בענין סימני הפסוקים בסוף כל פרשה, ושם כתב מעכ"ת "היודע עוד בענין זה אבקשו שידיעני", ולכן לעשות רצונך חפצתי, כפי מיעוט ידיעתי.

בחיכות הסימנים – כתב בספר מבין חידות על המסורה (דף ט"ז, נדפס באמשטרדם תקכ"ה, וצולם בירושלים תשל"ג): "אני טרם אכלה לדבר, אציגה פה מה שמצאתי בספר מגלה עמוקות (אופן ג"ז) "ולכן נרמז בנעלם של משה (מ"ם שי"ן ה"א) גימטריא מיכאל, רוצה לומר כל זמן שהיה משה חי, לא היה מיכאל יכול להנהיג את ישראל, שעל שאמר הקב"ה הנה אנכי שולח "מלאך" לפניך והוא מיכאל, אמר משה אם אין פניך הולכים אתנו אל תעלנו מזה, כמבואר במדרש שמות רבה, אבל כשנעלם משה אז בא מיכאל" עכ"ל. נוכעין דרוש הנ"ל מובא בספר חנוכת התורה החדש, הנקרא גם אוצר הרב רבי העשיל, פרשת תצוה].

מעתה בין תבין את אשר לפניך במסורה בחומשים, שבסוף פרשת תצוה ציינו מנין הפסוקים "ק"א", ונתנו סימן "מיכאל", כי לא לחינם מסורת ארשת סימניהם אשר ניתנו במלות קצרות, כי תחתיהם סודות ועינים נפלאים, לכן אין ראוי להעלים עין מלעיין ומלחקור אחרי עיני סתריהם, אולי יישר בעיני ה' ויצליח לכל משכיל אל כל אשר יפנה, ונבון תחבולות בהם יקנה, ויקויים בנו בקשת המשורר גל עיני ואביט נפלאות מתורתך", עד כאן דברי ספר מבין חידות.

מכילתא דרבי יוחנן

ונראה בודאי שהסימנים יצאו מבעלי המסורה ז"ל, והא ראייה דבעל מנחת שי בספר עזרא (י' מ'), שגם מעכ"ת ציין עליו, מביא ראייה מסימן לגירסא נכונה בקרא בתיבת "מכנדבי", ואי נימא שאין הסימנים מבעלי המסורה, איך אפשר להביא ראייה מהם. אלא דמכל מקום נראה דבאיזה מקומן חלו בהם ידיים שהוסיפו ושינו, כגון מה שנדפס בסוף כל חומש מנין הפרקים וחתו סימן עליו, והלא הדבר ידוע שאין חילוק הפרקים ממקור קודש, וכמו שכתוב החכם רבי וואלף היידנהיים ז"ל בספר מדוע לבינה (סוף פרשת ויחי) ובמבוא לספר תנ"ך (הוצאת קורן) עיין שם. [אמר יח"ס: כבר כתבתי בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן רמ"ו אות ב') עיין שם וצורף לכאן].

ומה שתמה מעכ"ת על הסימן של פרשת וישלח "קליטה" סימן, נראה לי שמצאנו כמה פעמים שבעלי המסורה כתבו על פי הקרי ולא הכתיב, וכמו כן יש לומר בסימנים שלא דקדקו אחר הכתיב אלא הקרי, והסימן הוא שם "קליטא" בעזרא (י' כ"ג), ובספר נחמיה (ח', ז', י', י"א), ואף על פי שבספרים שלנו איתא קליטא באל"ף בסוף, מכל מקום בעלי המסורה הלכו אחר הקריאה, ובר מן דין איתא במנחת שי בעזרא שם דיש ספרים גירסא בה"א, ואם כן לא קשיא דיש לומר דבעל הסימן גם כן גרס הכי. ובענין הסימן של פרשת תולדות, "עלו" סימן שתמה מעכ"ת מדוע לא בחרו בשם אדם רק נקטו סימן של תיבה מהפרשה ופרקת עלו מעל צוארן, הגה כמדומני דהיבא שנקטו סימן תיבה מהפרשה, היא תיבה הסמוכה לסוף הפרשה, כמו פרשת ויצא "מחנים" סימן, או פרשת לך "נמלו" סימן, אבל כאן "עלו" אינו סמוך כל כך לסוף הפרשה, לכן נראה לומר לפי דברינו דלעיל דבעלי המסורה לא הקפידו רק על הקרי, אם כן יש לומר דהסימן הוא שם "עלוה" הנזכר בפרשת וישלח (ל"ו מ') ובעל הסימן כתבו חסר ה"א בסוף התיבה.

ואל יהיה הדבר מוזר בעיניכם, כי מצאנו כעין זה שהש"ך יו"ד (סימן שכ"ד סק"ד) כתב בשיעור חלה מ"ג ביצה וחומש, דחלה בגימטריא מ"ג, הה"א בסוף התיבה מרמז לחומש, ובספר יצרות דבש ח"ב (דורש ד' ד"ה אמנם בגוף הדבר, דף ע"ב) מפרש דברי הש"ך כי אותיות אהו"י נאמרות בתנועה גדולה שלפניהם, לכן הרבה פעמים כתב בתורה "נער" וקרינן "נערה", כי הקמץ שתחת הרי"ש מורה על ה', ולכך אין צריך לכתוב הה"א, ולכך חלה כאילו נכתב "חל", וקמץ תחת הלמ"ד היה נקרא חלה בה"א שהוא במספר מ"ג, אמנם הה"א בא לרמז על החומש עכ"ד בקיצור עיין שם.

והנה מעכ"ת חמה על הסימן של פרשת כי תבוא "לעבדו" סימן, שאינו שם בן אדם, ואני מוסיף להקשות על הסימן של פרשת ויחי "פ"ה אל פה אדבר בו", שגם כן אינו שם בן אדם ואינו פסוק מהפרשה.

אמנם יש ספר הנקרא "המסורה לתנ"ך", ששה כרכים גדולים, שבו נקבצו כל דברי בעלי המסורות מכל כתבי ידם, והמוציא לאור ספר לא היה מבני ברית, ומסופק הייתי אם אפשר להביא דבריו בבית המדרש, אולם ראיתי בחומש "לימודי השם" לגאון הצדיק רבי יונתן שטייף זצ"ל שמעתיק כל דברי המסורה מן ספר ההוא, ושם בהקדמה הוא כתב: וגם מצאתי דאיתא לידי וזיכני ה' שהמציא לי חיבור גדול ונורא בשם יקרא "המסורה" ג"ח והוא קובץ רוב וכל עניני המסורה על פי כתבי ידות עתיקים, ערוכה וסודרה במערכת אלפא ביתא (הוצאת גינצבורג) וכו', עד כאן לשונו. הנה הגאון מהר"י שטייף ז"ל נודע ומפורסם בצדקתו וחסידותו וענותנותו וכו', וגם חומש "לימודי השם" נתעטר בהסכמות גדולי הדור ההוא, וביניהם בעל מנחת אלעזר, ובעל לבושי מרדכי, נמצא שהגאון הצדיק מהר"י ז"ל שפט בדעתו שמותר וראוי להביא מספר הנ"ל וכו', ונפשט ספיקו שמותר להביא מדבריו בבית המדרש. ובספר מסורה הנ"ל (בדפוס צילום הוא בח"ד דף ת"נ) מביא סימנים לכל הפרשיות, ויש שם איזה שינויים מהנדפס בחומשים שלנו, וכנראה ששם הסימנים מדויקים יותר, שכולם הם שמות [בני אדם].

והנה לפרשת כי תבוא הסימן הוא "מכבני", ולפרשת ויחי הסימן הוא "ימלה", ולפרשת תולדות הסימן הוא "יהללאל", ולפי זה אין צורך למה שתירצנו לעיל לישב הסימן "עלו" (יהללאל הוא גם כן הסימן לפרשת "יגש"), ושם איתא גם כן סימן לפרשת פקודי "עזיה", וכן לפרשת וישב במקום "יבק", איתא שם "בקי" שהוא שם אדם. [א"ה ר"ל שכזה אתי שפיר כל המקומות שכולם נקטו בעלי המסורה שמות בני אדם]. ולא הבנתי מה שכתב מעכ"ת שבפרשת שלח הוי הסימן שם מקום, דהלא הסימן הוא "פלט", והוא שם אדם בספר דברי הימים א' (ב' מ"ז, ו"ב ג') עיין שם.

מעוררי נתקשתי בסימן דסוף פרשת צו "צו" סימן, דהלא יש בהפרשה צ"ז פסוקים, ובספר המסורה הנ"ל ציין על הנכון "עובדיה" סימן. ודע כי בספר המסורה הנ"ל (דף תשט"ז ואילך) יש גם כן רשימה של סימנים בקצת שנויים, וקצתם הם כמו שנמצאו בחומשים שלנו, אבל כנ"ל הסימנים שם נראים יותר מדויקים.

בזה דבר נראה דבקצת הסימנים שנדפסו בחומשים שלנו חלו בהם ידי המעתיקים, עד כאן דברי ידי הרב הנ"ל הי"ו.

ובאמת הנני מודה למעלת הרב הנ"ל הי"ו בברכת יישר חיליה לאורייתא, על שהאיר עיני במקצוע עמום וסתום זה של תורתנו הקדושה, אשר כמעט אין דורש ואין מבקש לו, וספר "המסורה" שזכר לא שמעתי ולא ראיתי מימי. ואתה תחזה.

לשון חכמים

הרב נתן בהגר"י קמנצקי

סימנים ראורייתא (א)

בענין סימני-מספר הפסוקים שבסוף כל סדרה

לפני כעשור שנים, בגיליון של תמוז-אב תשס"א של המאסף החשוב לתורה והלכה "קובץ בית אהרן וישראל" במדור ה"הערות" כתב הגאון ר' יעקב חיים סופר מאמר תחת הכותרת "חידושים ביאורים והערות ותיקוני סופרים" בענין הסימנים המצוינים בסוף כל סדרה על מספר הפסוקים שבה, ובסיום מאמרו הוא כותב "וכל המעמיד דברים אלו בקרן אורה ישא ברכה מאת ה'". אף שאין ביכולתי להאיר את הענין כולו, יש לי בע"ה נופך להוסיף והלוואי שאזכה בברכת הגאון על כך.

ראשית דבר ברצוני להעיר שנפלו כמה טעויות כאשר העתיק את הסימנים על פרשת לך וכתב "קכ"ו, נמלו סימן, מכבדים סימן", ושב הטעות אח"כ כשהעתיק ש"מכבדים" הוא שם אדם הנזכר בס' עזרא י' מ', כי קודם כל הגימטריא של "מכבדים" אינו קכ"ו אלא קט"ז, שנית אין שם אדם כזה, ושלישית לא "מכבדים" כתוב בס' עזרא ולא בחומשים אלא "מכנדיב". והאמת היא שבהרבה דפוסים כתוב בחומשים "מכנדיב", מלה שאין כמוה בשום מקום - עד שמחבר אחד בספרו אשר בשם "חיי יצחק" מכונה והודפס בווארשא בדיוק לפני מאה שנה בשנת תרע"ב, הציע שהמלה המוזרה הזאת היא צירוף של שתי המלים "מך" ו"נדיב" והסימן מציין שבפרשת לך לך ישנם כמה אישים שהיו עניים ונעשו עשירים. ואינו נכון, כי צריכים פשוט להגיה את הדפוסים ההם ולא "מכנדיב" ייקרא הסימן אלא "מכנדיב" כבפסוק בעזרא הנ"ל שציין הגרי"ח"ס, והדפוסים החליפו בטעות את סדר האותיות האחרונות של המלה בי"ת יו"ד ליו"ד בי"ת. ובעוד דבר נפל טעות כשהעתיק מש"כ בעל המאמר על פרשת תרומה ופרשת שופטים שהיו יכולים לתת לסימן את השם "מלוך" הנמצא בספר עזרא י' "כ"ט ול", והי' צריך להעתיק "י' כ"ט ול"ב", וכן הלאה שם שהעתיק "ועיין דברי הימים ב' (ו' כ"ט)" וצריך לומר "דברי הימים א" - אלא שבדבר הזה כבר טעה הגרי"ח סופר בעצמו כשצירף את שתי הסדרות תרומה ושופטים ואמר שיש בהן צ"ז פסוקים והסימן בשתייהן הוא "סלוא", כי בפרשת תרומה יש רק צ"ו פסוקים והסימן של הסדרה ההיא הוא "סלו" בלי אל"ף בסוף, והוא שם אדם בנחמיה י"ב ז', ובעל המאמר שמדבר על מספר צ"ז בשתי הסדרות לא היה לו להזכיר כלל את השם "מלוך" שמספרו צ"ו, לא צ"ז. ודרך אגב: כשמדברים על סדרה שיש בה צ"ז פסוקים אי אפשר שלא לעמוד על הפלא שבסימן של פרשת צו שכתוב אצלנו בחומשים "צ"ו פסוקים, צו סימן", והרי ישנם צ"ז פסוקים בפרשת צו כמו בפרשת שופטים כנ"ל ולא צ"ו. ועל זה עוד אכתוב להלן בע"ה.

ומה שכתב הרב הגאון שיש בסימנים חוץ משמות אדם ומלים מהסדרה גם שמות מקומות, והביא על כך לדוגמא הסימנים שעל פרשת וישב ופרשת שלח, הנה בפרשת שלח

הסימן הוא "פלט" שהוא שם אדם בדברי הימים (א ב' מ"ז, וי"ב ג') ולא שם מקום, ומפרשת וישב גם כן לא איריא כי נוכל לומר שסומן "יבק" לקי"ב הפסוקים אשר בה לא בתור שם מקום אלא כמלה מהסדרה הסמוכה לפניה, פרשת וישלח. ואעפ"י שלכאורה זה דחוק להשתמש במלה מהסדרה הסמוכה ולא מהסדרה עצמה, אבל עיין בהמשך דברינו שהכללים איך להשתמש לסימן במלה שאיננה שם אדם הם גמישים ביותר, ולכן כיון שהמלה "יבק" היא בפרשה הסמוכה לפניה סגי ל' לעשות בה סימן. ועיין גם בסימנים לקי"א הפסוקים של פרשת ויקרא שמלבד שם האדם "דעואל" יש גם המלה "ציוה" והיא איננה בפרשת ויקרא אלא הרבה פעמים בסוף הסדרה הסמוכה לאחריה, פרשת צו. ובהמשך דבריו הביא בעל המאמר את הסימנים שעל קי"ב הפסוקים שבפרשת מטות, שהם "בקי, יקב, עיבל", ושאל למה לא נתנו את הסימן "יבק" לפרשת מטות כמו שעשו לפרשת וישב, שהרי בשתי הסדרות ישנו אותו מספר פסוקים, דהיינו קי"ב. ואם כדבריי אין מקום לקושיא זו כי מה שהשתמשו ב"יבק" לפרשת וישב הוא לא משום שם המקום אלא משום מלה שסמוכה לפרשה ההיא, ומפרשת מטות רחוקה היא. בקיצור, לפענ"ד מקום לא הוי סימן.

והנה בדברנו על הסימנים של פרשת מטות, העיר הגרי"ח ס בדרך אגב למה צריכים שלשה סימנים לפרשה ההיא כנ"ל, והערה זו אכן צריכה לפנים שהרי מתוך נ"ג הסדרות המסומנות שבתורה ישנן שלשים וארבע בעלות סימן אחד ושש עשרה בעלות שני סימנים, ורק שלש בעלות שלשה סימנים, והן פרשת מקץ ופרשת חוקת ופרשת מטות, וצריך תלמוד מאי שנא שלש אלה. והנה שנים מהסימנים לפרשת מטות "בקי" ו"עיבל" הם שמות אנשים - בקי נמצא בכמה מקומות שהראשון ביניהם הוא במדבר ל"ד כ"ב, ועיבל נמצא בבראשית ל"ו כ"ג ובדחי"א א כ"ב ומ' - אכן הסימן השלישי "יקב" בכלל קשה כי זה לא שם אדם ולא מלה בפרשת מטות, ואפי' לפי דברי הגרי"ח סופר שמקום הוי סימן לא מתורץ סימן זה כי אף אין מקום בשם "יקב". ודוחק לומר שהכוונה היא על המקום בו נהרג זאב שר מדין, יקב זאב המוזכר בשופטים ז' כ"ה, כי פשוטו של מקרא הוא שהשר נהרג באיזה יקב ו"יקב" לא היה שמו של המקום, ואח"כ כשקראו את היקב ההוא על שם המאורע, שם המקום הוא שתי המלים "יקב זאב", ולא "יקב" לחוד. ואף לפי התרגום שם שיקב הוא שם המישור כבר עשה רש"י בבראשית י"ד ו' רשימה של כל מיני שמות למישורים שונים, כגון איל פארן ואלוני ממרא ואבל שטים ועוד, שבודאי השמות איל ואלוני ואבל לא ייקראו שם מקום בפני עצמם, ואפילו ע"ז חולק הרמב"ן שם ואומר שאינם שמות כלל אלא תיאורים עיי"ש, וכן כתב הרד"ק לגבי יקב זאב שהמישור ההוא היה בצורת יקב עיי"ש. והנראה לתרץ סימן זה של פרשת מטות עפ"י מה שכתבתי לעיל שכאשר מלה שאיננה שם אדם משמשת סימן אפשר להתגמש ולהשתמש גם במלה מהסדרה הסמוכה לפניה או לאחריה, ככה כאשר המלה היא בת אותיות זהות לאותיות של המספר, שבמקרה שלנו אותיות המספר, קי"ב, והמלה "יקב" הן אותן אותיות, סגי במלה מכל החומש שבו הסדרה ההיא, והמלה "יקב" הרי נמצאת בספר במדבר (י"ח ל') בו נמצאת פרשת מטות. ויש ראי' מפורשת שניחא להו במיוחד לבעלי המסורה להשתמש לסימן על מספר הפסוקים שבסדרה באותיותיהם של המספר, והיא מפרשת ויחי שבה פ"ה פסוקים, והסימן הוא "פה אל פה", והרי המלה "פה" איננה נמצאת בכל ספר בראשית, ומ"מ נתנו בה סימן כי היא ממש מאותית כמספר המדובר בו.

ואולי בדרך זו נרויח לתרץ למה יש לפרשת מטות שלשה סימנים כמו שהעיר הגרי"ח ס כי כיון שקצת דחוק להשתמש במלה "יקב" שמופיעה רחוק מהסדרה המדובר בה, לכן נתנו לפרשת מטות שני סימנים מלבד סימן זה, ומאידך כיון שסימן זה הוא באותיותיו של המספר קי"ב, לא רצה בעל הסימנים להשמיטו לגמרי. ונראה שבכלל חביב להו לבעלי הסימנים להשתמש במלים שאינן שמות כשיש להם האפשרות הזאת - ראה פרשת מסעי שבחרו לסמן

את קל"ב הפסוקים שבה בסתם מליצה יפה על מלה שנמצאת בסוף הסדרה, דהיינו "מחלה חולה". וא"ת למה לא השתמשו לפרשת מסעי במלה "בלק" שמכילה את אותיות המספר קל"ב כמו שאכן עשה רבנו מנחם המאירי בספרו "קרית ספר" שמהרי"ח"ס מזכירו בסוף דבריו כמי שנותן לכל סדרה וסדרה סימן אחד של שם אדם - אלא שהמאירי משתמש במלה "בלק" מצד היותה שם אדם, ולפי הצעתנו למה לא השתמשו בה בעלי המסורה כמלה תואמת מתוך ספר במדבר, כנ"ל לגבי הסימן "יקב" של פרשת מטות. וי"ל שמ"מ מליצה על מלה שבסדרה עצמה עדיפה להו, וגם י"ל שלא רצו לאסוקי סימנא בשמי' דרשע כביומא ל"ח ע"ב, אלא שתירוץ זה קשה כי לסימן למ"א הפסוקים של פרשת וזאת הברכה היה ניחא להו להשתמש בשם "גאואל" שהוא שמו של אחד המרגלים שלכאורה רשעים היו, עיין במג"א סי' תק"פ סק"ב, ולפי הגמרא בסוטה ל"ד ע"ב עצם שמו נקרא על שם מעשהו המרושע עיי"ש, ומחזורתא כתירוץא קמא. ומפאת החביבות להשתמש במילים מהסדרה יש לתרץ גם למה בפרשת מקץ ישנם שלשה סימנים לקמ"ו הפסוקים שבה, דהיינו "יחזקיהו, אמציה, יהיה לי עבד" כי אחרי שבתחילה השתמשו בשני השמות של אנשים הוסיפו מלים מן הפסוק האחרון שבסדרה כי חביב להו לחדא להשתמש במלים קולעות מהסדרה. ועדיין צ"ע בסדרה השלישית שסומנה בשלשה סימנים שהיא פרשת חוקת שיש בה פ"ז פסוקים והסימנים הם "למידבא, ימואל, עזי" למה נתנו בה שלשה סימנים, כהערת הגרי"ח"ס, ולהלן נתרץ גם את זה בע"ה.

והנה הגרי"ח סופר במאמרו נשאר בצ"ע על מה שלקנ"ד הפסוקים שבפרשת וישלח סומן "קליטה", שהרי מלה זו (אעפ"י ששורשה הוא בלשון הקודש, כגון במלים מקלט וקלוט, מ"מ) אינה מופיעה בתנ"ך, והוא טוען שאם סתם מלה נקטו היה להם לבחור במלים שבתורה "אין בה מום" שסך מספרן הוא גם כן קנ"ד, ועוד הקשה שהרי יש שם אדם שמוזכר בספר שמות (ו' כ"ד) "אביאסף" שמספרו קנ"ד ומדוע נטו חכמי המסורה ממנהגם הרגיל לסמן או בשם אדם או במלה מהסדרה. ונראה לומר בזה, ש"קליטה" הוא אכן שמו של אדם המוזכר פעם ראשונה בספר עזרא (י' כ"ג), ברשימת ששת הלויים שעזבו את נשותיהם הנוכריות שם כתוב "וקליה הוא קליטא" (שמשמע שאחד משני שמותיו היה כינוי), ועוד שתי פעמים בנחמיה (ח' ז', וי' י"א), דהיינו ברשימת שלשה עשר הלויים שהסבירו לעם את קריאת התורה של עזרא בראש השנה וברשימת שמנה עשר הלויים שחתמו על האמנה שכתרו שבי הגולה ללכת בתורה אשר ניתנה ביד משה. וכנראה שבשלש הרשימות מדובר באדם אחד ששמו קליטה כי יגיד עליו רעיו, כגון יוזבד שברשימות א' וב', וששה לויים זהים ברשימות ב' וג'. (ואף נראה שאליעזר מרשימה א' הוא שנקרא עזריה ברשימה ב', ויהודה מרשימה א' הוא שנקרא הודיה ברשימות ב' וג', עיי"ש). אלא שבספרינו כתוב שמו של קליטה באל"ף בסוף, לא בה"א כבסימן. אבל עיין במנחת שי שכתב על הפעם הראשונה שהוזכר שמו, דהיינו בספר עזרא, "יש ספרים בה"א". ונראה שאצל בעלי המסורה שקבעו את הסימנים לסדרות היה הנוסח של "קליטה" בה"א. ונראה לומר שגם בעלי המסורה קטנה היה להם הנוסח בה"א, כי אם תעיין במסורה קטנה בשלשת המקומות שם נכתב שמו של הלוי הזה, תמצא שבפעם הראשונה, דהיינו בספר עזרא, יש רק האות "ג'", שפירושו שיש המלה הזאת שלש פעמים בתנ"ך כנ"ל, ובפעם השנייה, דהיינו הראשון שבנחמיה, לא נכתב כלום במסורה קטנה, ובפעם השלישית, דהיינו השני שבנחמיה, יש "ג'" ובסימן וכתוב באל"ף. ויש להקשות למה לא ציינו כבר בפעם הראשונה שקליטה כתוב באל"ף, ועל כרחן שבפעם הראשונה באמת היה כתוב אצלם בה"א, ואף בפעם השניי' שבעלי המסורה קטנה לא ציינו שם שום דבר היה ג"כ כתוב בה"א, ורק בפעם השלישית הי' כתוב באל"ף. ונראה לומר עוד שכוונת המלה שבמסורה קטנה, "ובסימן", היא שהאדם הזה ששמו קליטה משמש

כסימן באחת הסדרות, והיא פרשת וישלח, אלא שכאן בפעם השלישית כתוב שמו באל"ף ולא כבפעמיים הראשונות בה"א ולסימן לקנ"ד הפסוקים של פרשת וישלח נקטינן בעיקר שמו שהוא בה"א.

הגרי"ח סופר עמד גם על הסימן לפרשת כי תבוא בה קכ"ב פסוקים שהוא "עבדיו", והוא שואל "תיבה זו אינה לא שם אדם ולא תיבה מהפרשה, ולא ידעתי מה נשתנה סימן זה מכל הסימנים" ע"כ. ונראה שאכן הסימן הוא תיבה של הסדרה, אלא שכאשר סתם מלה משמשת לסימן אין צריכים שהתיבה תהיה מדויקת ממש כמו שכתובה בסדרה. רצוני לומר שכיון שהפסוק הראשון של הפרשה האחרונה של פרשת כי תבוא הנו "ויקרא משה וכו' ויאמר אליהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם וכו' לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו" הוציאו מתוך המלים "ולכל עבדיו" את מלת הסימן "לעבדיו". ובעל המאמר עצמו הביא בריש דבריו אחד מהסימנים לקמ"ו הפסוקים שבפרשת נח, והוא "אבי יסכה לוט", שהן שלוש מלים מסוף הפרשה ההיא אעפ"י ששלוש המלים אינן כתובות ביחד, וגם "אבי יסכה" לא בדיוק מה שכתוב אלא "ואבי יסכה" בוא"ו. הרי שאין צריכים לשון התיבות הכתובות בתורה ממש. ובעצם, הסימן ההוא לפרשת נח צע"ג שהרי אבי יסכה היה הרן ולא לוט ותמהני איך נותנים סימן שמבלבל בין גברא לגברא. ורציתי לומר בזה שהרי מצינו המלה לוט חסר וא"ו והוא כשמדובר בבושם הנקרא לוט המוזכר רק פעמיים בתנ"ך והן בספר בראשית ("וצרי ולט" בל"ז כ"ה, ו"נכאת ולט" במ"ג י"א), וא"כ יש להגיה את הסימן של פרשת נח שייקרא "אחי יסכה לט", אשר את השש שנוכו ע"י השמטת הוא"ו מהמלה "לוט" נוסף למלה הראשונה של שלוש המלים ולא ייקרא "אבי יסכה" אלא "אחי יסכה", כי לוט בן הרן הרי היה אחיה של יסכה בת הרן. אלא שהיה קשה לי איך משתמשים לסימן במלים שאינן כתובות בסדרה, כי הרי "אחי יסכה" איננו כתוב בשום מקום, עד שבא נכדי הב' המופלג נחום בהגר"י והאיר עיני באומרו, כיון דאתאן להכי שבסימן שלנו צריך "לוט" להיכתב חסר וא"ו, יש להגיה את הסימן המודפס בחומשים להיקרא "אבי יסכה ולט", והוחלף בדפוסים בטעות הסדר של האותיות של המלה השלישית שבסימן מוא"ו למ"ד ללמ"ד וא"ו (וכמו שכתבתי לעיל בריש דבריי על הטעות של "מכנדיב" במקום "מכנדיב" שלפרשת לך לך). ואז נמצא ש"אבי יסכה" הן המלים מסוף הסדרה בפסוק כ"ט (ומה שבתורה כתוב "ואבי" עם וא"ו החיבור אינו מפריע כנ"ל) והמלה השלישית של הסימן, "ולט", גם כן מופיעה בסוף הסדרה בפסוק ל"א, דהיינו "ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט", ומה שבתורה כתוב "ואת לוט" ולא "ולוט" לא מפריע לסימן כמו שכתבתי לגבי הסימן שלפרשת כי תבוא שמה שבתורה כתוב "ולכל עבדיו" לא מפריע מלקבוע את הסימן "לעבדיו". אלא שהסימן "ולוט" נכתב חסר וא"ו, ודלא כבפסוק הנ"ל "ואת לוט" אשר שמו הוא מלא וא"ו כמו בכל פעם ששמו של לוט מופיע בתנ"ך. ומעניין הדבר שבסימן זה כשמשמשים באיות החסרה של "לוט" כבבושם יש וא"ו החיבור כמו שבשתי הפעמים שהבושם שמוזכר בתנ"ך הוא בא עם וא"ו החיבור כנ"ל. ע"כ דברי נכדי דפח"ח וישמח לבי גם אני.

ואל יקשה בעיניך שבעלי המסורה ישנו את נוסח המלה שבסדרה כדי לסגל אותה לסימן נכון, כי עברתי על סימני כל חמישים ושלוש סדרות התורה אשר בעשרים ושתיים מהן יש סימן של מלה שאיננה שם אדם, וראיתי שבהרבה מקומות לא היססו לשנות קצת את המלה מהסדרה או ממקום הקרוב לסדרה כדי להתאימה למספר. עיין בפרשת וארא שמלבד שם אדם שמספרו כמספר פסוקיה צויינה גם המלה היחידאית בתנ"ך שנמצאת בסדרה ההיא, "גבעל", אלא שכדי להתאימה למספר הפסוקים שהם קכ"א שינו את הכתיב מחסר דחסר למלא דמלא. דהיינו עם יו"ד ועם וא"ו. גמישות כזאת ויתירה מזו מוצאים אנחנו גם בפרשת

בשלח כשהוציאו מהמילים "ידי אמונה" שבסדרה את הסימן לקט"ז הפסוקים אשר בה "יד אמונה", והשמיטו גם את אות יחס הקנין שבמלה שבסדרה וגם שינוה מרבים ליחיד. גם לפרשת ויקרא, אחרי שסימנו את השם "דעואל" לקי"א פסוקיה הוסיפו את המלה "ציוה" שהיא מהסדרה שאחריה פרשת צו כאשר כתבתי לעיל, והכניסו יו"ד אחרי הצד"י שלא כדת כדי להגיע למספר הנכון. והנה יש עוד סדרה חוץ מפרשת ויקרא שבה קי"א פסוקים, והיא פרשת עקב, וסימנה מופיע כך: "קי"א, אי"ק, יעל"א", והנה יעלא הוא שם של אדם בנחמיה ז' נ"ח, אבל צ"ע מה ה"אי"ק" הלזו שאיננה מלה ואיננה שם אדם. ונראה שצינו אותיות אלו כדי שלא נטעה לומר ש"קי"א היא המלה שדרכה נזכור את מניין הפסוקים, כי ברור הוא שאין רוצים להשתמש במלה מגונה זו לסימן, ולכן מיד שקבעו את מספר הפסוקים לקי"א שינו את הסדר של האותיות. וא"ת למה לא עשו ככה גם בפרשת ויקרא, וי"ל שכאן הרי נתנו את המלה "ציוה" לסימן, וכל אחד יבין שאין כאן עוד מלה לסימן, כי אעפ"י שלפעמים סימנו שמותיהם של שני בני אדם אבל סתם מילה לא סימנו יותר מפעם אחת לסדרה, דוק ותשכח. גם בתוך המלה שסימנו בה את פרשת בהר, "לאחזה", שמופיעה בסדרה ההיא (כ"ה מ"ה) הכניסו וא"ו שלא כדת. ויותר מזה מצינו בסימן למספר פסוקיה של פרשת זאת הברכה שהן מ"א, והסימן הוא "גאואל, אלי", והנה גאואל הוא שם אדם (במדבר י"ג ט"ו), אבל המלה "אלי" איננה בכל הפרשה ונמצא בה רק המלה "אליו" פעמיים (ל"ד ד' וט'), ורואים איך שהרשו לעצמם לשנות ולהתאים את המלה שבסדרה כדי שתהיה לסימן. ונראה שאין כוונת הסימן הזה למלה "אלי" ששתי אותיותיה הראשונות מנוקדות בצירה ופתח שבוודאי אין לחצוב מגוף שלישי גוף ראשון שאיננו בסדרה אלא הן מנוקדות בחטף סגול וצירה שפירוש המלה הוא "אל" ובתנ"ך מופיעה מלה זו רק בספר איוב בארבעה מקומות בו (ג' כ"ב, ה' כ"ו, ט"ו כ"ב, וכ"ט י"ט), והשמיטו את אותיות היחס מהמלה שבסדרה כמו שעשו בפרשת בשלח לסימן "יד אמונה" כנ"ל (ובעצם מקור המלה כשבאה עם אות היחס איננה "אל" שהיא לשון יחיד אלא המלה הנ"ל שבספר איוב, "אלי", בלשון רבים ודוק). גם לפרשת חוקת אשר פסוקיה סומנו במלה שקשורה לסדרה ושני שמות אנשים, דהיינו "למידבא, ימואל, עזי", אשר השם ימואל נמצא בבראשית מ"ו י' ובשמות ו' ט"ו, והשם עזי נמצא בהרבה מקומות בעזרא ונחמיה ודברי הימים א, השתמשו במלה שאיננה מופיעה בתורה בצורה של הסימן אלא באופן שונה, שהרי בסדרה כתוב "ונשים עד נפח אשר עד מידבא" (כ"א ל') והסימן הוא "למידבא" בלמ"ד.

ואכן צריכים אנו לקבוע האם פירוש של הסימן תואם את פירוש המלים שבתוך הסדרה. והנה את הפשט בקטע פסוק זה אפשר ללמוד בשני אופנים: א) החרבנו את המדינה עד העיר נפח אשר היא סמוכה למידבא, וכן תרגמו אונקלס "וצדיאו עד נפח דסמין על מידבא", ולפי"ז עד מידבא פירושו על מידבא שכוונתו סמוך למידבא כמו ועליו מטה מנשה (לעיל ב' כ') שתירגם ודי סמיכין עלוהי (ולהיפך ביהושע י"ג ט"ז שהמקרא אומר "ויהי להם הגבול מערוער וכו' וכל המישור על מידבא" תרגם יונתן "וכל מישור עד מידבא" עיי"ש). ב) החרבנו את המדינה עד נפח (ובודאי עד בכלל שהרי המושלים באים להגדיל את נצחוננו של סיחון) אשר היום (אחרי ששינו את שמה של נפח הכבושה למידבא, כמו ששינו את שמה של חשבון לקרית סיחון) ייאמר החרבנו את המדינה עד מידבא. והנה בעלי הסימנים שחצבו מתוך המלים "עד מידבא" את המלה "למידבא" בודאי למדו כפירוש הראשון כי הרי לפי הפירוש השני אין לקשור מתוך הסדרה את הלמ"ד לעיר ההיא. ולפי דברינו פתרנו את הבעיה למה יש לפרשת חוקת שלשה סימנים. כי בתחילה למדו בעלי הסימנים כפשט הראשון בפסוק והשתמשו במלה "למידבא" לסימנם, ורצו לתת גם סימן שני כבהרבה סדרות ובחרו בשם האדם "ימואל", אבל אח"כ התנחמו כי שמא הפשט הנכון בפסוק הוא השני ואין

כאלו מלים בסדרה שאפשר להבינן כמו "למידבא", ולכן במקום מלה זו הכניסו שם של אדם אחר "עזי" כדי שיישארו שני סימנים לסדרה, והסימן הראשון לא זו ממקומו.

והנה בריש דברני לעיל התפלאתי על הסימן לפרשת צו שבדפוסינו הוא, "צ"ו פסוקים, צו סימן", וכשתמנה את פסוקיה תמצא צ"ז פסוקים לא צ"ו. ויש עוד סדרה שלפי הסימן שלה יש פסוק אחד פחות ממה שאצלנו כי לפרשת בא הסימן השם "ימנה" (בראשית מ"ו י"ז ועוד) שמספרו ק"ה וכשתמנה אותם תמצא שהם ק"ו. ואכן ב"קריית ספר" של המאירי סימן לפרשת צו את השם "עבדיהו" (במלכים א י"ח ג' ד' ה' ו' ז', וגם בדה"א כ"ז י"ט, ובדה"ב ל"ד י"ב) שמספרו צ"ז כמספר הפסוקים אשר אצלנו, וכן סימן ב"קריית ספר" לפרשת בא השם "יהללאל" (בדה"א ד' ט"ו, ודה"ב כ"ט י"ב) שמספרו הוא ק"ו כמספר הפסוקים שאצלנו. וצ"ע איך ספרו בעלי המסורה את הפסוקים בשתי פרשיות הללו והגיעו לאחד פחות ממה שיש במציאות. ובלית ברירה צריכים לכאורה לומר שבאיזה מקום בפרשת בא, וכן בפרשת צו, מה שאצלנו שני פסוקים מנאום בעלי המסורה רק לפסוק אחד, וצריך לעיין אלו שני פסוקים צירפו הם לאחד ומאי טעמא שצירפום. ועלה בדעתי לומר שבשתי הסדרות האלו יש מקום דסליק אדעתין להתחיל בפסוק מסוים פרשה חדשה, או פתוחה או סתומה, וכדי שלא לבוא לידי טעות זו היו קוראים את הפסוק ההוא יחד עם הפסוק הקודם, וכאילו שני הפסוקים אחד הוא, וכן ספרו את שני הפסוקים כאחד למניין הפסוקים שבסדרה. ואף שבפסוק אחד גם ייתכן פסקא באמצע הפסוק, ולכאורה מה הרוויחו כשקראו את שני הפסוקים כאחד הרי עדיין קיים החשש שיטעו ויכניסו שם פרשה חדשה. אבל זה אינו, כי כל כך נדיר הוא שתהיה פסקא באמצע פסוק עד שקריאת שני הפסוקים כאחד אכן תסלק את החשש שפרשה חדשה תיקבע שם בטעות. וכדי לבסס לקורא שפסקא באמצע הפסוק הוא אכן דבר נדיר תא חזי שמתוך תרס"ט הפרשיות פתוחות וסתומות שבתורה יש (מלבד בבראשית ל"ה כ"ב שנדבר על זה להלן בע"ה) שתי פסקאות באמצע פסוקים, והן במדבר כ"א א' ובדברים ב' ח' - ובס' "מבין חידות" שהוא פירוש על המסורה, ונדפס באמשטרדם בשנת תקכ"ו, מביא בפרשת וישלח אצל מעשה ראובן רק את שתי אלו (מלבד בפרשת וישלח שם שעל זה נדבר בע"ה להלן). אכן ישנן עוד שתי פסקאות באמצע פסוקים שמשום מה לא מנאן ה"מבין חידות", דהיינו בין שני ה"לא תחמד" בעשרת הדברות שבפרשת ויתרו, ובין "ולא תחמד" לבין "ולא תאווה" שבעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן. ומה שאינני סופר גם את שלוש הפסקאות שבין "לא תרצח" ל"לא תנאף" ל"לא תגנב" ול"לא תענה" הוא מפני שבעלי המסורה מנו תשעה פסוקים לעשרת הדברות הן בפרשת יתרו והן בפרשת ואתחנן ובדאי הלכו אחרי טעם העליון כמו שאבאר להלן בע"ה (ומנו את שתי הדברות אנכי ולא יהיה כאחד מפני ששתיהן מפי הגבורה שמענום כדאיתא במכות ריש כ"ד ע"א ובהוריות סוף ח' ע"א), ובטעם העליון הרי כל אחת מדברות אלו נקראת כפסוק בפני עצמו והפסקאות שביניהם אינם באמצע פסוקים. אבל עיין במסורה גדולה במדבר ז' י"ד שמתייחסת ל"לא תרצח, לא תנאף וגו'" כפסוק אחד, דהיינו לפי טעם התחתון, ולפי טעם התחתון תהיינה עוד שלש פסקאות באמצע הפסוקים בעשרת הדברות שביתרו ובעשרת הדברות שבואתחנן המתחילים ב"לא תרצח". על כל פנים, לכל היותר יהיו בכל התורה כולה עשר פסקאות באמצע פסוקים - ואם תצרף גם את הפסקא שבפרשת וישלח הנ"ל יהיו אחת עשרה - מתוך תרס"ט פסקאות, ועדיין תופעה זאת נדירה היא מאד שבטילה בששים. ולכן כשתיקנו לקרוא את שני הפסוקים כאחד, כבר לא יבוא אדם להכניס ביניהם פרשה חדשה.

והנה בפרשת בא אכן יש מקום כזה שעלולים לטעות ולהכניס שם פרשה חדשה, והוא ב"ג ה' "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו'" והחשש הוא שמא יתחילו שם פרשה כמו שפרשה חדשה מתחילה ב"והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני" שנמצא ששה פסוקים אחר

כך, וברם המנחת שי מדגיש וכותב "והי' כי יביאך הראשון, אין כאן שום פיסקא", ז"א שיכולים לטעות ולעשות כאן פרשה חדשה. וגם בפרשת צו יש מקום כזה, והוא בז' כ"ב "וידבר ה' אל משה לאמר" שהמנחת שי מביא שיש וסוברים למעשה שכאן מתחילה פרשה חדשה, ומסקנתו היא שאין כאן פיסקא. וכיון שיש בשני המקומות הללו חשש לטעות צירפו אל שני הפסוקים האלו את הפסוקים הקודמים להם ומנאום כפסוק אחד כדי שלא יטעו בכך, כנ"ל. ואל תקשה ממה שמצינו בפרשת וישלח (ל"ה כ"ב) שצורפו שני הפסוקים "ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וגו', ויהיו בני יעקב שנים עשר" להיות נקראים ביחד ומ"מ במניין הפסוקים שבסדרה נמנים כשנים (כי הרי כדי להגיע למספר קנ"ד כמסומן בסוף פרשת וישלח מונים שני פסוקים אלו לשנים - ומה שיש בקצת חומשים המודפסים שהשנים ממוספרים רק כפסוק אחד טעות הוא), כי בפרשת וישלח קריאת השנים כאחד היא רק בציבור מהטעם הידוע, אבל ביחיד נקראים שני הפסוקים ממש כשנים וגם בטעמים שונים מביבור, אבל בפרשיות בא וצו כאשר את שני הפסוקים קראום חכמי המסורה לפי דעתי ביחד גם בציבור וגם ביחיד הם נמנים לפסוק אחד, כמו בכהת"כ שאם קוראים משהו כפסוק אחד מונים אותו כאחד. דוגמא לכך שאפילו בשני המקומות בתורה שיש בהם פסקא באמצע הפסוק, דהיינו במדבר כ"א א' ובדברים ב' ח' כנ"ל, נמנין שני החלקים של הפסוק רק כפסוק אחד (ומה שיש חומשים של ספר במדבר שמודפסים אחרת טעות הוא). ואעפ"י שבמס"ק בפרשת וישלח פתיך את הפסוק הזה המורכב משני פסוקים בהדי השאר וכתבו "כ"ה פסוקים פסקא מצעות פסוק" (שבתורה יש רק זו ועוד שתיים [ועוד כמה בעשרת הדברות כנ"ל] וכל השאר הן בנביאים וכתובים), אינו דומה ה"מצעות פסוק" של פרשת וישלח לכל השאר, כי בפרשת וישלח נמנים כשני פסוקים אעפ"י שנקראים בציבור כאחד, ובשאר המקומות נמנה פסוק שבאמצעו פסקא רק כפסוק אחד, כמו שנתבאר. והנה יכול להיות שישנם עוד מקומות דסליק אדעתין להתחיל שם פרשה חדשה, וכגון בפרשת וארא (שמות ח' א') שהמנחת שי כותב "בספרים מדויקים כ"י אין שום פיסקא וכו'" עיי"ש, ומ"מ לא צירפו לפסוק זה את הפסוק שלפניו ולמנותו כאחד לבל יטעו, והוא מפני שאצל בעלי המסורה שמנו את הפסוקים וחיברו את הסימנים לא הי' שום חשש שיטעו במקומות ההם, ורק בפרשת בא ובפרשת צו הרגישו צורך לצרף פסוקים כנ"ל כדי שלא יטעו, ולכן רק בשתי הסדרות האלו חסר פסוק במניין שלהם.

ולכאורה תירוצנו מוקשה מהסוגיות של קריאת התורה בראש חודש במס' מגילה כ"א ע"ב וביום ראשון של מעמדות במס' תענית כ"ז ע"ב שמדברות על אופן שיש פרשה של שמנה פסוקים לתלתא גברי או פרשה של חמשה פסוקים לתרי גברי ששמואל סובר שמפצלים פסוק אחד מהם לשני קרואים, דהיינו לקרוא לאחד שני פסוקים ומחצה ולעוד אחד שני פסוקים ומחצה, ורב חולק ואומר שאי אפשר לקרוא כך משום שכל פסוק דלא פסיק משה רבנו אנן לא פסקינן, והלכה כרב - ואפילו שמואל לא התיר דבר זה אלא משום שאי אפשר אחרת. והרי ההסבר לכלל זה שכל פסוק וכו' אנן לא פסקי' הוא שלפצל פסוק הרי זה שינוי בתורת משה ואסור, וא"כ איך ייתכן שבעלי המסורה יקראו שני פסוקים כאחד הרי זה גם כן שינוי בתורת משה, וכמו שפסוק דלא פסיק משה אנן לא פסקינן, פסוקים שפסיק משה אנן לא מצרפינן, דמאי שנא. אלא שמזה שבפרשת וישלח אנחנו קוראים בציבור את שני הפסוקים "ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וגו'" ו"ויהיו בני יעקב שנים עשר" ביחד רואים אנחנו בעליל שאין בזה איסור של כל פסוק דלא פסיק משה וכו'.

והטעם בזה נ"ל כי הרי בסוגיות הנ"ל מדובר כשעולה מפסיק בקריאתו באמצע פסוק דפסיק משה ועולה אחר בא למקומו בחצי הפסוק השני, אבל באופן שעולה אחד יקרא פסוק אחד שלם ועוד שני חצאי פסוקים באופן שיישמעו כאילו הם שני כתובים נפרדים - עצה

כזאת כלל לא עלה על דעת שמואל, כי זה לא ייחשב כקריאת שלשה פסוקים, כי הקריאה איננה נקבעת על פי איך הניגון נשמע מאת הקורא אלא עפ"י כמה פסוקים של מרע"ה נקראו. ולהפך באופן שיקראו פסוק אחד כהלכתו ועוד שני פסוקים בלי ניגון של סוף פסוק באמצע ייחשב שאכן הייתה כאן קריאת שלשה פסוקים של מרע"ה. ולכן בנ"ד אם יעלה אדם לתורה בפרשת בא בפסוק "היום אתם יוצאים וכו' והיה כי יביאך וגו'" שלבעלי המסורה יישמע כקורא פסוק אחד, וגם יקרא רק את הפסוק הבא אחר כך דהיינו "שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה'" ייחשב מה שקרא לג' פסוקים והקורא יוכל לעצור שם, ואע"פ שלמניין הפסוקים שמנו בעלי המסורה לפרשת בא קרא רק שני פסוקים. זאת אומרת, שהניגון של הקריאה לא ישנה את המציאות של כמה פסוקים קרא, ורק מספר הפסוקים שמנו בעלי המסורה לכל הסדרה משתנה על ידי הניגון כי איך שאדם קורא אותם קובע את מספרם, ודוק. והנה במגילה ג' ע"א ונדרים ל"ז ע"ב יש דרשה של ר' איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב בפסוק בנחמיה "ויקראו בספר בתורת א-להים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא", ש"ויקראו בספר בתורת א-להים" זה מקרא, "מפורש" זה תרגום, "ושום שכל" אלו הפסוקים, "ויבינו במקרא" זה פיסוק טעמים עד כאן לשון הבבלי, וקשה למה צריכים את הלימוד של "ושום שכל" על הפסוקים, הרי יש לימוד מ"ויבינו במקרא" על פיסוק טעמים וזה בודאי כולל את הטעם של סוף פסוק כמו שכולל זקף ורביע ואתנחתא. ולפי דברינו נראה כי מלבד שצריך לקרוא את הפסוק באופן שמבינים אותו היטב על ידי פיסוק הטעמים שבו, יש דין מיוחד של מה נקרא פסוקים לגבי הדין של כל פסוק דלא פסיק משה ולגבי הדין של הקורא בתורה שלא יפחות מג' פסוקים. והדין של פסוקים הוא בעצם החפצא של קריאת התורה שבוזה מתחיל הפסוק בנחמיה "ויקראו בספר בתורת א-להים מפורש ושום שכל" שהוא מקרא ותרגום ופסוקים, משא"כ הדין של פיסוק טעמים הוא חיוב צדדי שנלמד מ"ויבינו במקרא", כלומר שכשקוראים בתורה יש חיוב גם ליתן לשומעים להבין את הקריאה וזה על ידי פיסוק הטעמים. ויש נ"מ בין שני הדינים, שאם יש סיבה מיוחדת לשנות את הטעמים ולהבין את הקריאה באופן אחר כגון שצריכים למנוע טעות בהכנסת פיסקא במקום שאסורה להיות או למנוע את הטעות שהשומעים יחשבו שראובן חטא, אזי אינו חייב בדין הצדדי הזה, אבל החפצא של קריאת התורה שחייבים במקרא ותרגום ופסוקים לא זזה ממקומה. וגם יכולות להיות עוד סיבות שמפניהם מותר לשנות את הטעמים, כל' לא לקיים את הדין הצדדי של חיוב "ויבינו" את קריאת התורה, כדבעינן למימר לקמן בע"ה. ובעצם הרי ידוע מה ששו"ע הרב פוסק בסוף פ"ב הלכות ת"ת שבתורה שבכתב אם מוציא בשפתיו אעפ"י שאינו מבין אפילו פירוש המלים הוא מקיים מצות "ולמדתם", וגם עיין את דברי אבא מארי במבוא לספרו על חמשה חומשי תורה "אמת ליעקב - עיונים במקרא" שמחלק בין תורה לנביאים וכתובים ואת ידי חיוב קריאת התורה הוא יוצא אף אם אינו מבין מה שהוא קורא, וזה כדברינו שהדין של "ויקראו בספר בתורת א-להים" דהיינו מצות קריאת התורה יכולים לקיים אף בלי "ויבינו במקרא", כי הבנת מה שנקרא הוא דין צדדי שאינו מעכב ב"ויקראו בספר בתורת א-להים" כנ"ל.

ונראה שגם ממה שכשקוראים את עשרת הדברות בטעם עליון ומצרפים ביחד חמשה פסוקים בדברות אנכי ולא יהיה לפי הטעם העליון, ובדברה זכור את יום השבת מצרפים ארבעה פסוקים, ואף קוטעים את הפסוק האחד שכולל את ארבע הדברות של לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב ולא תענה וגו' לארבעה חלקים, רואים יסוד זה שאין בעיה של כל פסוק דלא פסיק משה אנן לא פסקינן, כי הניגון אינו מבטל את הפסוקים כפי שנקבעו ע"י מרע"ה כנ"ל. אלא שנוכל לומר שמעשרת הדברות לא איריא כי ייתכן לומר שגם החלוקה של הטעם העליון נקראת פסוק דפסיק משה, ז"א שחזן מקריאת התורה של כל התורה כולה שהיא

בטעם תחתון, יש קריאה אחרת של עשרת הדברות לדברותיהן שמקיימים אותה בזמן מתן תורתנו (או ביום קהל כגון למצות הקהל), ואכן מטו בשם הרב מבריסק ^{אוצר החכמה} שזה פשט בגמ' ברכות ה' ע"א וז"ל אמר ר' לוי בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם", "לוחות" אלו עשרת הדברות, "והתורה" זה מקרא, והמצוה" זו משנה, "אשר כתבתי" אלו נביאים וכתובים, "להורותם" זה גמרא, מלמד שכולם ניתנו למשה בסיני עכ"ל, ש"לוחות זה עשרת הדברות" פירושו שיש לימוד תורה מיוחד של עשרת הדברות כמו שיש לימודי תורה שונים מסוימים של שאר חלקי התורה שהם משנה נ"ך וגמרא שמנויים בהמשך מימרא זאת, ולימוד תורה המיוחד הזה הוא בטעם עליון. אבל פשט זה ייתכן לומר רק לפי מנהג האשכנזים בא"י שאת טעם העליון קוראים רק בשבועות (ושל פרשת ואתחנן יקראו רק בהקהל) ובסתם קריאת התורה קוראים בטעם התחתון, אבל לפי מנהג הספרדים כאן ומנהג הקהילות בחו"ל שכל אימת שקורים את העשרת הדברות בציבור קורים אותן בטעם העליון מוכרחים ללמוד שטעם העליון הוא אותה הקריאה של טעם התחתון אלא שבציבור מצרפים כמה פסוקים וגם קוטעים פסוק אחד, ותיקשי לן אם כן הרי יש בזה האיסור של כל פסוק דלא פסיק משה וכו', וצריך לומר כנ"ל שהקריאה נקראת עדיין קריאת פסוקים של מרע"ה, אלא שקראנו אותם בניגון אחר שיישמע כאילו כל דברה נפרדת מהאחרת, ועל זה יש רק הבעיה של "ויבינו במקרא" אלו פסוק טעמים - אלא שמפני הדגשת הדברות כנתינתן בסיני מותר לשנות את הטעמים כנ"ל לגבי מעשה ראובן ומנין הפסוקים שבסדרה. והנה ב"ספר המקנה" בקידושין ל' ע"א ד"ה וי"ו דגחון שמדבר שם על קה"ת של כל שבת הוא מחדש ואומר שאת עשרת הדברות אין לחלק בין שני קרואים "משום דבדיבור אחד נאמרו", וזה מבואר במכילתא על הפסוק "וידבר א-להים את כל הדברים האלה לאמר" שכל עשרת הדברות נאמרו ע"י הקב"ה בבת אחת. ונראה שיסודו של בעל המקנה בנוי על מה שקריאת הדברות היא בטעם עליון כנתינת עשרת הדברות מסיני ובוזה נכלל גם שיחיד קורא אותן כבח' פסוקים אחרונים שבתורה כמו שנפסק בשו"ע או"ח סי' תכ"ב ס"ז.

והנה לעיל הבאתי שלמניין הפסוקים שמנו בעלי הסימנים לפרשת יתרו ולפרשת ואתחנן הלכו אחר טעם העליון, וההכרח לזה הוא כי לפי טעם התחתון ישנם שלשה עשר פסוקים בעשרת הדברות - לא רק תשעה כמו שמנו הן בפרשת יתרו והן בפרשת ואתחנן. וצ"ע למה ספרו את הפסוקים לפי טעם העליון, ובודאי שבעלי המסורה לא למדו בהבנת טעם העליון כפשט של הרב מבריסק שכל גופו של טעם העליון הוא בדין לימוד התורה הנפרד לעשרת הדברות כי הרי כשמנו בעלי המסורה את הפסוקים לא לעשרת הדברות מנאום אלא לקבוע את מנין הפסוקים לכל פרשת יתרו ולכל פרשת ואתחנן ובוודאי היו צריכים לחשבנם לפי טעם התחתון. אכן אפילו לדין שטעם העליון בא לצרף את שלשה עשר הפסוקים של עשרת הדברות - וגם להפריד חלק מהם - כדי להראות איך ניתנו בסיני בתור עשרת הדברות צריכים הסבר למה מנו את פסוקי הסדרה לפי הטעם העליון ולא לפי הטעם התחתון. וצריך לומר שמנו את הפסוקים לכל סדרה וסדרה לא לצורך היחיד אלא לצורך הציבור, ולכן מנאום על פי קריאת הציבור. אבל לפי זה קשה למה בפרשת וישלח מנו את שני הפסוקים המצורפים כשניים ולא כאחד, הרי בציבור קוראים אותם ביחד. ויש לומר שצירוף הפסוקים בעשרת הדברות אינו דומה לצירוף הפסוקים בפרשת וישלח כי בעשרת הדברות רוצים אנחנו בקריאתם בטעם העליון שתהיינה כל דברה חטיבה אחת כנתינתה בסיני, מה שאין כן בפרשת וישלח, כי מה שראובן עשה איננו חטיבה אחת עם היות בני יעקב שנים עשר, כי שני דברים הם, אלא שרוצים להראות בקריאה שלמרות מה שעשה ראובן נשארו בני יעקב שנים עשר, כלו' שראובן לא חטא. ולכן אין בפרשת וישלח צירוף של שני פסוקים שיהיו כפסוק אחד,

וכל מה שעושים הוא לבטל את ההפסק שבין שני הפסוקים ובוה מראים שאין סתירה בין מה שנאמר בפסוק הראשון למה שנאמר בפסוק השני, ודוק. (וייתכן שלמעשה בקריאת פרשת וישלח בציבור אין מצרפים שני הפסוקים ביחד ממש אלא רק מבטלים את ההפסק שביניהם, ובעל קורא צריך לדעת איך לעשות זה, ודוק.) ולפי זה ייתכן שבעלי המסורה שלפי דעתי קבעו לקרוא את שני הפסוקים בפרשת בא ואת השנים בפרשת צו כאחד מפני חשש תקלה כנ"ל לא עשו זאת כי אם בציבור כי הסופרים שהם יכולים בטעות להכניס שם פרשה חדשה הם מפרנסים את מעשיהם על פי קריאת הציבור לא של היחיד, ואפילו אם היחידים ימשיכו לקרוא את שני הפסוקים בטעמיהם של הפסוקים דפסיק משה לא יטעו הסופרים.

אלא כשנעייין בשני הפסוקים שלפי דעתי צירפום בעלי המסורה בפרשת בא ובפרשת צו, נראה שרק לגבי פרשת בא אפשר לומר כתירוץ שהפסוק "היום אתם יוצאים בחדש האביב" והפסוק "והיה כי יביאך" הצטרפו לחטיבה אחת, ואז נבין את הפסוק היחיד שיצרנו מתוך הצירוף כאילו שהתורה אומרת שכיון שבנ"י יוצאים היום בחדש האביב צריכים לשמור שגם כשיכנסו לארץ ישמרו לעשות את עבודת הפסח בחדש האביב. אבל בפרשת צו בלתי אפשרי לצרף את הפסוק "ונפש כי תגע בכל טמא וכו' ואכל מבשר זבח השלמים וכו' ונכרתה הנפש ההיא" לפסוק "וידבר ה' אל משה" שיהיו חטיבה אחת. וא"כ לא יכול להיות שנספרם כפסוק אחד במניין הפסוקים, וכמו שלא ספרו את שני הפסוקים בפרשת וישלח כפסוק אחד כנ"ל. ונראה לומר יותר מזה, כי הדרך שלי לתרץ את חוסר הפסוק במנין של פרשת צו אינו עולה כהוגן מעיקרא כי אי אפשר לצרף את שני הפסוקים בפרשת צו לקרותם כאחד כלל כי איך אפשר לקרוא "וידבר ה' אל משה" כסופו של הפסוק של חיוב כרת לאוכל קדשים בטומאה כי הלוא לא יהיה שום קשר בין רישא דקרא לסיפיה. ואדרבה זאת גופא הסיבה שהיו כאלה שעשו פרשה חדשה בפסוק "וידבר ה' וגו'" כמו שכתב המנחת שי שהבאתי, והוא מפני שלא ראו שום קשר בין פרשת אכילת קדשים בטומאה לפרשת איסור חלב שכתוב אח"כ. ולכן, אעפ"י שאכן תירצנו בע"ה את המניין של בעלי המסורה בפרשת בא למה יש להם פסוק פחות משיש אצלנו, אבל לפרשת צו לא העלינו ארוכה, כי אפילו אם יש בפרשת צו חשש שיכניסו פרשה חדשה, אי אפשר לסלק את הטעות הזאת על ידי צירוף של שני פסוקים שלא ניתנו להצטרף, והקושיא על הסימן של פרשת צו איך משמשת המלה "צו" לסימן על סדרה שיש בה צ"ו פסוקים במקומה עומדת.

ועפ"י דרך הגמישות שמוצאים אנו בשימוש של מלה מהסדרה לסימן, נראה לי להגיה את הסימן שבדפוסים ככה: "צ"ו פסוקים, צו סימן", ופירושו הוא שהרי הסימן הוא המלה שנמצאת ממש בתחילת הסדרה שגורמת לכל הסדרה להיקרא על שם המלה ההיא, והסימן מציין שממלה זו בתכונתה ואילך ישנם צ"ו פסוקים כמניינה של המלה. אלא כיון שכל אחד יודע שבלתי אפשרי שפרשה תתחיל במלה "צו" שמביעה פקודה בלי שתקדים ותבאר מי נותן את הפקודה ולמי הוא נותנה - דוק ותשכח שתמיד כשכתוב הציווי הזה בין ליחיד בין לרבים (צו, צו) ישנה הקדמה כזאת - ועל כרחך שיש או פסוק אחד או כמה פסוקים לפני צ"ו הפסוקים ההם להבהיר מי המפקד ולמי פוקדה, ולכן כמו שפירש רש"י בבראשית כ"א ל"ד שכיון שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וכשצריכים להוסיף שנה אין מוסיפין אלא אחת עיי"ש, ככה נימא אנן שלא באו חכמי המסורה עם הסימן לסתום אלא לפרש, ומוסיפין לצ"ו הפסוקים רק פסוק אחד ולא יותר (או כלך לדרך אחרת, מצד הכלל שתפשת מועט תפשת מוסיפין רק פסוק אחד להשלים את הציווי ולהודיע מי נתן את הפקודה ולמי ניתנה) ונמצא שבסדרה ישנן צ"ו פסוקים ועוד פסוק אחד, שבס"ה צ"ז, והמלה "צו" שמספרה רק צ"ו מצביעה שישנם צ"ז פסוקים בסדרה. ויש ראי' מוכחת שבעלי המסורה אכן מנו צ"ו פסוקים לפרשת צו אעפ"י שהסימן הוא "צו" כי סך הכל של הפסוקים בכל ספר ויקרא רשום

שמנה מאות וחמישים ותשעה, והסימן הוא נט"ף (כשהפ"א סופית מצביעה על שמנה מאות עפ"י השימוש של כמנפ"צ הסופיות למאות שמחמש עד תשע כסדרן), ורק על ידי מספר של צ"ז לפרשת צו מגיעים לסכום הזה, ולא על ידי מספר צ"ו. והנה לסך הכל של פסוקי כל ספר שמות רשום אלף ומאתים ותשעה, והסימן הוא אר"ט (כשהאל"ף מצביעה על אלף), שאיננו נכון כלל, כי לפי הסימן "ימנה" לפרשת בא שמצביע על ק"ה פסוקים אמור סך הכל של הספר להיות אלף ומאתים וששה, ולפי המספר הפשוט, כל' אם נמנה את הפסוקים כמו שאנחנו רואים אותם דהיינו ק"ו פסוקים בפרשת בא, אמור סך הכל של הספר להיות אלף ומאתים ושבעה, ואין מגיעים לאלף ומאתים ותשעה. וחושבני שסך הכל הוא באמת הנו אלף ומאתים וששה, אלא כיון שהסימן לכך היה צריך להיות "ארו" שהיה מזכיר אוון, כלומר את הקללה שבשירת דבורה "אורו מרוז וכו' ארו ארו ירשבה", ולכן שינוהו וכתבו "אראה", וכיון שלסימנים לפסוקים שבכל ספר וספר אין בעלי המסורה משתמשים בגימטריאות כאשר עושים בסימנים שלכל סדרה וסדרה אלא באותיות המספר כמו שהוא, לכן התבלבלו המעתיקים כשראו "אראה" וכתבו "ארט" במקומה. ואם צדקתי בהשערה זו, יהיה לנו ראייה שלא היה להם בפרשת בא ק"ו פסוקים, כי אלמלי כך הרי היה סך הכל אלף ומאתים ושבעה והסימן היה "ארז" שהנו סימן פשוט ויפה, ולא היתה שום סיבה שהמעתיקים יטעו ויכתבו "ארט" במקומו.

ואסיים במילתא דתמיהא שנמצא בסימנים לסדרות שהמאירי ב"קרית ספר" קבע. והוא שלפרשת יתרו סימן "אליאל" שהוא שם אדם המופיע בכמה מקומות בדברי הימים א, כאשר בעלי המסורה סימנו "יונדב", שם של אדם אחר המופיע בכמה מקומות בשמואל ב וירמיה. על כל פנים גם המאירי וגם בעלי המסורה מסכימים שסך מספר הפסוקים בפרשת יתרו הוא ע"ב, והגיעו לחשבון זה על ידי שמנו את פסוקי עשרת הדברות שבפרשה ההיא לתשעה כנ"ל. אכן לפרשת ואתחנן שבעלי המסורה סימנו "עזיאל" שמו של דוד אהרן (בשמות ו' י"ח ועוד) ועוד אישים בנ"ך, שמספרו קי"ח, סימן המאירי "פלט" שהוא שם בדברי הימים א כנ"ל, אבל מספרו קי"ט. זאת אומרת, שאליבא דהמאירי יש פסוק יותר בפרשת ואתחנן ממה שלבעלי המסורה, וצ"ע למה. ואין לי לתרץ אלא בחידוש שלמאירי בטעם העליון בפרשת ואתחנן נמנים עשרה פסוקים ולא רק תשעה כמו שהוא בעצמו מנה בפרשת יתרו. והטעם הוא כי בפרשת יתרו שמדובר בנתינת עשרת הדברות בהר סיני נקראים אנכי ולא יהיה ביחד, אבל בפרשת ואתחנן כאשר משה רבנו מספר איך שקיבלו את עשרת הדברות ומה הן, שם נקראים אנכי ולא יהיה בשניים. ועיין בפרקי רבי אליעזר ספמ"א וז"ל (בתיקון לשון קל, עיין שם ובמכות סוף דף כ"ג וריש כ"ד) כל מצות שבתורה תרי"ג, ולפיכך נאמר "תורה צוה לנו משה" שמנין תורה תרי"א, ושתיים דיבר הקב"ה שנאמר "אחת דיבר א-להים שתיים זו שמעתי", הרי תרי"ג עכ"ל, ונראה שפירשו את הפסוק בתהילים מזמור ס"ב שהקב"ה דיבר את אנכי ולא יהיה כאילו זאת דברה אחת, אבל אצלנו נעשה מזה שתי מצוות. ולכן ביתרו שמדובר על עצם הציווי מפי הגבורה נקראות שתי הדברות כאחת כנתינתן בסיני, דהיינו "אחת דיבר א-להים", אבל בואתחנן בתוך הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל נקראות בשנים על פי סיפיה דקרא "שתיים זו שמעתי". וזהו חידוש שאליבא דהמאירי קראו בטעם העליון שבפרשת ואתחנן את הפסוק הראשון "אנכי ה' וגו'" בנפרד מארבעת הפסוקים שמתחילים ב"לא יהיה", כל' שבמילים "מבית עבדים" שבסוף הפסוק הראשון הטעימו סוף פסוק, ואז התחילו פסוק אחר לארבעת הפסוקים המצורפים ביחד עד "לאוהבי ולשמרי מצותי". אכן לפי דעת בעלי המסורה קראו את טעם העליון בואתחנן את כל חמשת הפסוקים מ"אנכי ה' וגו'" עד "לאוהבי ולשמרי מצותי" מצורפים לפסוק אחד כמו שקראוהו בפרשת יתרו. ואכן ראיתי שברוב החומשים סימנו את הטעם העליון של עשרת הדברות שבפרשת

ואתחנן כשיטת בעלי המסורה שכל חמשת הפסוקים נקראים כפסוק אחד, אבל במקראות גדולות דפוס ויניציא סימנו סוף פסוק בטעם העליון של פרשת ואתחנן במלים "מבית עבדים" ואחריהן התחילו פסוק חדש, אבל בפרשת יתרו שבאותו דפוס לא סימנו סוף פסוק עד "לאוהבי ולשמרי מצותי", וזהו כשיטת המאירי.

אוצר החכמה

אקדמות מילין

1234567 | תחילת

י'תברך ה'יוצר ו'ישתבח ה'כורא אשר זיכני להוציא לאור עולם ספר פני החמה, והוא חידושים וביאורים על סימני מנין הפסוקים שבסוף כל פרשה וחומש מהחמשה חומשי תורה.

ראשית דבר, נבוא בסקירה קצרה על מקורות סימנים אלו, מהותם, ושורש כוונת בעלי המסורה בכך שנקטו סימנים לציון מנין פסוקי פרשיות התורה.

שנינו באבות (פ"א מ"א) 'משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה', דהיינו שמלבד תורה שבכתב, קיבל משה רבינו מפי הגבורה גם תורה שבעל פה, ונמסרה דור אחר דור עד אנשי כנסת הגדולה שהם החכמים שהיו בימי עזרא בזמן עולי גולת בבל.

ביחד עם התורה שבעל פה קיבל משה רבינו את ה'מסורה', כפי שנאמר בכתובים שהיה עזרא עומד וקורא בתורה, והיו החכמים מפרשים ומבארים את הדברים לעם שעמדו לפניהם, ומלבד מה שביארו החכמים לעם את דברי התורה עצמם, הוסיפו ופירשו להם את ה'מסורה', שנאמר (נחמיה ח א-ח) 'ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים, ויאמרו לעזרא הסופר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל. ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וגו'. ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש, ושום שכל ויבינו במקרא'. ודרשו חז"ל (מגילה ג. נדרים לו:):

"ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורות".

וכתבו תוספות והרא"ש (נדרים שם) דמסורות היינו חסירות ויתירות, ופירש הרש"ש (מגילה שם) וז"ל:

"נראה דר"ל שהתבוננו לתת טעם על חסירות ויתירות שע"פ המסורה על מה הם רומזים, או דר"ל היבא דהמסורת חילוף הקריאה התבוננו לקרות כפי המריאה".

וכן כתב בספר 'מסורת המסורת' להמדקדק רבי אליהו בחור זצ"ל שהוא אחד מהספרים הראשונים שעסקו בתורת המסורה, וז"ל:

"שהיו קוראין להם כל המלות כמו שהיתה מסורת בידם ממש ע"ה, כגון קריין וכתבן".

נמצינו למדים, שה'מסורה' ניתנה למשה רבינו בסיני, ונמסרה מדור לדור מרב לתלמיד, ובראשית תקופת בית שני סידר עזרא הסופר את כל דקדוקי המסורה שנסכחה בגלות, וכתב ספר תורה מכוון ומדוקדק כפי שקיבל מהדורות שקדמוהו, ויחד עם אנשי כנסת הגדולה לימדו לעם ישראל את המסורה שנמסרה מדור לדור מפי משה רבינו ששמע מפי הקב"ה.

מלבד חסירות ויתירות וקרי וכתוב, נכללים בכלל ה'מסורה' גם הטעמים והנקודות, פרשיות פתוחות וסתומות ופסקי הפסוקים ועוד מסורות.

דורות הראשונים שהיו עוסקים בחלק זה של התורה נקראו 'סופרים', שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, כדאיתא בקידושין (ל):

"לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל האותיות שבתורה. שהיו אומרים וא"ו ד'נחון' חציין של אותיות של ס"ת, 'דרש דרש' חציין של תיבות, 'והתגלח' של פסוקים, 'יכרסמנה חזיר מיער' עי"ן דיער חציין של תהלים, 'והוא רחום יכפר עון' חציו דפסוקים".

אמ"ת 1234567

לאחר חתימת התלמוד היו מחכמי ישראל שהרבו לעסוק בחכמת ה'מסורה', והידועים שבהם 'בן אשר' מחכמי טבריה ו'בן נפתלי' מחכמי בבל, שהעלו

זהרי חמה

א. ה"ה רבינו אהרן בן משה משבט אשר, שהיה חי לפני כאלף שנים בדור שלאחר רב סעדיה גאון, ועל שמו היתה המסורה קרויה בשם 'בן אשר'. רבינו אהרן בן משה היה אחד מבעלי המסורה האחרונים, ואבות אבותיו החל מרבינו אשר הזקן שהיה חי כמאתים שנה לפניו עסקו בחכמת המסורה. הרמב"ם הסתמך על המסורה של בן אשר כפי שכתב בהלכות ספר תורה (פ"ח ה"ד) וז"ל "שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו", וכן נהגינן אנן.

על הכתב את המסורת שקיבלו מרבوتיהם, וכתוצאה מכך לא יכול לבוא אדם ולשנות קוצו של יו"ד מהנכתב בספרים שלנו, שעל המסורת שלהם אנו ^{אוצר החכמה} מסתמכים. וכתב הגר"י שטייף זצ"ל (שו"ת וחידושי מהר"י שטייף סי' צא), וז"ל:

"והנה בכל מפרשי המסורה נתקבל שאנשי טבריה עמלו ויגעו מאד מאד בחכמה זו, ומנו כל אות שבתורה כמה אלפין יש וכמה ביתין וכן כל האותיות, ואיזה תיבות נמצאו עוד הפעם בתנ"ך, ועל כל תיבה מסרו בסימן אי' תמצא עוד הפעם וכמה פעמים שנמצאים בתנ"ך, והן הם חכמי המסורה. וכן מסרו על שינוי הנגינות ונקודות, ונתנו סימנים על הדבר בדרך חידה ומליצה מפסוקי תנ"ך [ובעין זה נמצא בש"ס כב"מ שמסרו סימנים, ואולי גם אלו הסימנים המה מבעלי המסורת]."

בתחילה נדפסו בחומשים שני חיבורים, המסורה הגדולה והמסורה הקטנה. המסורה הקטנה נכתבה ונדפסה בר"ת וסימנים שונים סביב דפי החומשים על הגליונות, והמסורה הגדולה מורחבת ומפורטת הרבה יותר. נכללים בהם פרטי המסורת של קרי וכתוב ושל חסירות ויתירות, וכן המסורת שקיבלו לענין שינויי הכתיבה של כמה תיבות הנכתבות באופנים שונים בכ"ד ספרים, וכן דקדוקי מסורה נוספים.

מקובלנו מרבותינו, שהסימנים בסוף הפרשיות והחומשים מקורם קודש מרבותינו הקדמונים בעלי המסורה. עדות קדומה לכך מצינו עוד מתקופת הגאונים, וכך מובא בשם רב נטרונאי גאון²:

_____ זחרי חמה _____

ב. ה"ה רבינו משה בן דוד משבט נפתלי, ועל שמו היתה מסורת כבל קרויה בשם 'בן נפתלי'. מסורה זו חלוקה במעט על מסורת 'בן אשר', ועיקרי החילוקים הם בנקודות וטעמים.

ג. הובא בספר מסורת התורה והנביאים עמ' 13.

"חכמי טבריא מיוזיא אחר התימת התלמוד, ספרו ומנו תיבות ופסוקים ופרשיות שבכל כ"ד ספרי קודש, ומסרו לנו סימנים, שם אדם שהוא כגימטריא כמספר אותיות הפרשה, וכן המלים וכו'".

אף בספרי האחרונים מצינו כמה מהם שציינו לכך שמקור הסימנים הוא מחכמי המסורה הקדמונים. כן כתב בספר מבין חידות לרבי יוסף היילבורן זצ"ל (הקדמה, ^{מפתח המסורה} ^{אוצר החכמה}) ובספר מבוא המסורה לרבי יוסף קלמן מקאסוויי זצ"ל (פ"ו), וכן כתב בספר 'מסורת המסורת' (הקדמה שלישית), וז"ל:

"אך המעשה אשר עשו בעלי המסורת הוא שהשתדלו בכל מאמצי כוחם ולא נחו ולא שקטו עד שמנו כל הפסוקים והתיבות והאותיות מכל ספר וספר וכו' וכן מנו מספר לפסוקים לתיבות ולאותיות שבכל פרשה ופרשה שבתורה ונתנו בהם סימנים, כמו בראשית פסוקו קמ"ו סימן אמציה, נח פסוקו קנ"ג סימן בצלאל, וכן בכל פרשה נתנו שם אדם לסימן".

וכן כתב רבי אשר אנשיל ווירמש זצ"ל בספרו סייג לתורה (עמוד יא), בבואו לבאר את הדברים שנמסרו לנו מחכמי המסורה, וז"ל:

"כמות הפסוקים דהיינו מנין הפסוקים, מסרו בסוף כל ספר וספר ובתורה אף בסוף כל סדר וסדר, ובסופו סימן מה. כמו בסוף סדר בראשית נמסר קמ"ו אמציה יחזקיהו, ובסוף סדר נח נמסר קנ"ג בצלאל סימן אבי יסכה לומ".

ראיה נוספת לכך שהסימנים מקורם איתן מרבותינו הקדמונים, ניתן להביא מדברי המנחת שי על הפסוק (עזרא י מ) 'מִכְנֹדְכִי שְׁשִׁי שָׁרִי', שהם שמות אנשים בימי עליית עזרא, וז"ל:

והרי חמה

ד. בכמה ספרים מובא דברי רב נטרונאי גאון כראיה שהסימנים של מנין הפסוקים אכן מבעלי המסורה הם. אבל קשה מאד להביא ראיה משם כי מלשון רב נטרונאי גאון משמע שבעלי המסורה הניחו סימנים למנין האותיות ותיבות של הפרשיות, ולא הזכיר שעשו סימנים למנין הפסוקים. אולי אפשר ליישב שמשמעות הלשון 'ומנו תיבות פסוקים ופרשיות וכו' ומסרו לנו סימנים', הוא שמנו תיבות פסוקים ופרשיות אבל עשו סימנים למנין הפסוקים בלבד. ומה שכתב בסיפא 'שם אדם שהוא כגימטריא כמספר אותיות הפרשה וכן המילים', כתב לי חכם אחד שליט"א דנראה דלא דק. ובהכרח צריך לומר כן, שהרי לא מצינו בשום רשימת מסורה סימנים בשמות אדם לתיבות ולאותיות.

"מכנרבי. בספרים מדוייקים בכ"ף אחר המ"ם לא נבי"ת, וראיה גדולה לדבר שהרי היא [- תיבת מכנרבי] סימן לפסוקי פרשת לך לך שהם קב"ו".

1234367

וכתב הרה"ג ר' צבי הלפרין שליט"א (נדפס בספר תורת יעקב להגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א, פרשת פקודי), שמדברי המנחת שי מוכח שהסימנים הנזכרים נתחברו ע"י בעלי המסורה, שכן מהסימן הנזכר בפרשת לך לך הביא המנחת שי ראיה לגירסא הנכונה בקרא דעזרא, ואילו לא היו הסימנים מבעלי המסורה לא ניתן להביא ראיה מהם.

מלבד הסימנים שנדפסו בחומשים, נרשמו סימנים גם בספר החילופים^ה וכן בקרית ספר [ח"ב] להמאירי. פעמים שסימניהם דומים לאלו הנמצאים בחומשים שלנו, אך פעמים שיש להם סימנים אחרים^ו.

אוצר החכמה

דבר פשוט הוא שמנין התיבות והפסוקים של הפרשיות אינו סתם ובדרך מקרה בעלמא, וכמאמר הכתוב (דברים לב מז) 'כי לא דבר רק הוא מכם' ופירש רש"י 'אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר'. וכן מצינו אצל כמה מגאוני הדורות כמו הגר"א, המגלה עמוקות, ובעל חנוכת התורה, והבני יששכר, שדרשו את מנין התיבות והפסוקים שבתורה^ז, וכמה מגדולי הדורות ובעלי אגדה דרשו אותם בדרך פרד"ס כפי שיבואר בתוך הספר.

זחרי חמה

ה. ספר החילופים התחבר ע"י רבי מישאל בן עוזיאל לפני כאלף שנים. תרגום העברי נקרא מחברת התיג'אן (ירושלים תשכ"א).

ז. ע"י במאמרו של הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א המובא בספרינו שביאר מה שמצינו שינויים בין הסימנים שכתב המאירי לסימנים הנדפסים בחומשים וז"ל, "אבל היותר נראה שסימנים אלו אכן מחכמי המסורה יצאו, אלא שלא באו בשלמותם לידי הרב המאירי ז"ל ולא ראם, וכמו שמצינו שיש הרבה שמביאים מסורות מכתב יד שלא היו אצל שאר רבותינו וזה מצוי בכתבי הרב מנחת שי והרב הרוו"ה ז"ל, ולכן הוזקק הרב המאירי ז"ל לתת בה סימנים מדיליה, ועיין".

ז. ע"י בפרשת תצוה שם הובאו דברי המגלה עמוקות והחנוכת התורה, וראה מש"כ בפרשת מקץ בשם הבני יששכר שהביא בשם מחותנו בעל העטרת צבי מזידטשוב זצ"ל טעם פנימי לכך שחכמי המסורה מנו את מנין התיבות של פרשת מקץ.

כמו כן מצינו בספרי האחרונים שכתבו על הסימנים שנקטו בעלי המסורה, שיש בהם חכמה נפלאה וסודות גדולים וצפונים. כך כתב בעל המבין חידות זצ"ל (מפתח המסורה), וז"ל:

"כי לא לחינם מסורה ארשת סימניהם אשר נתנו במלות קצרות, כי תחיתיהם סודות וענינים נפלאים. לכן אין ראוי להעלים עין מלעיין ומלחקור אחרי עניני סתריהם, אולי יישר בעיני ה' ויצליח לכל משכיל אל כל אשר יפנה, ונבון תחבולות בהם יקנה, ויקויים בנו בקשת המשורר גל עיני ואבימה נפלאות מתורתך".

וכן כתב בספר מבוא המסורה (פ"ו), וז"ל:

"והנה מדברי השל"ה הקדוש גלמוד לנידון רידן לסימני בעלי המסורה, שנודאי יש בהם סודות גדולים ונוראים בסימניהם נוסף על הפשוט מה שמורה הסימן, וכל דבריהם ג"כ יש בהם סודות וענינים נפלאים".

והנה, יש שביארו שחכמי המסורה נקטו לכל פרשה ופרשה את הסימן שמרמז לאותה פרשה, וכן הובא בשם בעל האגרות משה זצ"ל בספר מסורת משה (עמ' תקכד אות סח), וז"ל:

"ודודי הנר"ד [הגאון רבי דוד פיינשטיין שליט"א בן האגר"מ זצ"ל] בא ואמר לרבינו שהסימנים שנוכחים בסוף הפרשיות הם מרמזים על הפרשה, אינם סתם סימנים למספר הפסוקים. והסכים רבינו, ובכל כמה דקות הזכיר רבינו סכום פסוקים של איזה פרשה, ואפילו של איזה פרק, ומאיוזה פסוק מתחיל הפרשה, שהראה רוב בקיאותו של רבינו בדקדוק ענין זה".

ולכך אמרתי אף אני להמשיך בדרך זו לבאר את ענייני הסימנים, ויגעתי וחיפשתי את השייכות של כל סימן וסימן לאותה פרשה שהסימן מציין את מנין הפסוקים שלה, ובס"ד נתעוררתי להתבונן בכל הסימנים ליישבם ולהבין סתריהם כפי מה שידי משגת אולי יישר בעיני ה' ויעלה בידי להאיר את הדברים.

והרי חמה

ח. ע' דברי השל"ה הקדוש (תורשבע"פ אות סמ"ך) וז"ל, "וראיתי הרבה בני אדם כשיש סימן בגמרא אין לומדין הסימן ואין קוראין אותו וחלילה לעשות כן. ואני חושב כי סודות גדולות מרומזים בסימנים נוסף על פשוטו מה שמורה הסימן".

עוד מצאתי שעל אף שניתן לבאר את הסימן על דרך הפשט, על פי רוב ניתן לבאר אף על דרך הרמז ועל דרך הסוד כפי שהתבאר בספה"ק, ולכן פעמים ששילבתי אף אני ביאור בדרך הנ"ל. ואע"פ שכל מה שיתבאר בספר הוא רק טיפה מן הים הגדול של חכמה מפוארה היא חכמת המסורה, תקוותי שספר זה יעורר בני עמנו הקדו' לשים לבם לסימנים אלו ולבארם בעזרת האל, כי בזמננו חלק זה מהתורה"ק כמעט אין דורש לו.

והנה בחומשים הנדפסים מצינו ד' מיני סימנים.

א. סימן שהוא שם של אדם או שם של מקום הנזכרים בתנ"ך^א.

ב. סימן שהוא תיבה מאותה פרשה^ב.

ג. סימן שהוא תיבה סתם. דהיינו שאינה שם אדם או מקום, ואף אינה תיבה מאותה פרשה^א.

ד. סימן שאינו תיבה כלל, אלא צירוף אותיות שמניינם עולה בגימט' למנין הפסוקים בפרשה^ב.

ומעיון בכמה מהמקורות הנ"ל נראה, שבספרים הקדמונים לא היו הסימנים אלא שמות אנשים בלבד. וכפי שהובא לעיל בשם רב נטרונאי גאון "ומסרו לנו סימנים, שם אדם". ובספר החילופים [לפי תרגום עברי במחברת התיגאן עמ' קיא] מניח כלל בריש דבריו וז"ל, "ואעשה לכל פרשה ופרשה שם איש ידוע", ועוד כתב שם "ונתחיל במניין כל פרשה ופרשה ונשים לפסוקי כל פרשה שם איש

והרי חמה

א. בפרשת כי תשא ציינו בעלי המסורה את מנין הפסוקים בסימן חננאל, ושם זה לא נזכר בתנ"ך כי אם כשם של מגדל, אלא שבמפרשים מבואר שמגדל זה קרוי על שם אדם ששמו חננאל. סימן שהוא שם אדם או מקום צוין על ידי בעלי המסורה בכל הפרשיות, מלבד פרשיות תולדות, ויחי, פקודי, צו, כי תבא, נצבים.

י. סימן זה צוין על ידי בעלי המסורה בפרשיות נח, לך לך, תולדות, ויצא, מקץ, שמות, וארא, בשלח, תרומה, צו, אחרי, בהר, נשא, חקת, פנחס, מטות, מסעי, כי תבא, נצבים.

יא. סימן זה צוין על ידי בעלי המסורה בפרשיות ויחי, מטות, וזאת הברכה.

יב. סימן זה צוין על ידי בעלי המסורה בפרשת עקב.

שישמר בו המניין ולא תשגה בו".^י וגם בקרית ספר (ח"ב) להמאירי כל הסימנים הם שמות אנשים. וכן בספר מסורת המסורת הנ"ל "בכל פרשה נתנו שם אדם לסימן". וכן ראיתי בכמה כתבי יד קדומים, שכל הסימנים המופיעים שם הם שמות אנשים.

אולם מדברי הספר סייג לתורה המובאים לעיל משמע שסימנים שהם תיבות מהפרשה גם מבעלי המסורה הם, כי מתייחס הסימן של פרשת נח אב"י יסכ"ה לו"ט לבעלי המסורה, וסימן זה הוא צירוף של תיבות הנזכרות בתוך שני פסוקים בפרשה. ועוד בקובץ סיני (כרך קכו, קכו) במאמר 'רישומי המסורה בסופי פרשות התורה וספרי התנ"ך', כתב הר"ה ג' ר' מרדכי ליב קצנלנבוגן שליט"א שראה כתב יד שנכתב בתחילת האלף הששי, ונרשמו בו סימנים שהם תיבות מהפרשה"י. ואכן, לפני כחמש מאות שנה החלו המדפיסים לציין סימנים שהם תיבות מהפרשה"י, ומאותה עת ועד המהדורות בני זמנינו נדפסו בחומשים גם סימנים שאינם שמות אנשים או מקומות אלא תיבות מאותה פרשה וכן"ל"י.

ומאחר וכאמור מצינו אחד ממפרשי המסורה שכתב שסימנים אלו מקורם מבעלי המסורה, ועוד מצינו בכתב יד עתיק, וכבר נדפסו בחומשים מאות בשנים, וכן מצינו לכמה מרבתינו ובעלי אגדה במשך הדורות שדרשו והעמיקו

זהרי חמה

אוצר החכמה

יג. בפר' קדושים מופיע במחברת התיגאן הסימן 'נודד' שאינו שם אדם. ובאמת גם הסימן המופיע בספר החילופים החוילה הוא מוזכר ביחס לארץ החוילה ואינו שם אדם, אבל יתכן דכיון שמצינו בתורה אדם שנקרא 'חוילה' (בראשית י כט), סימן ע"י החוילה (עם תוספת ה') אע"פ שלא מופיע עם תוספת ה' כשמוזכר אצל שם אדם.

יד. וראה שם שהסתפק אם סימנים אלו אכן מבעלי המסורה הם.

יו. סימנים אלו נדפסו לראשונה במהדורה השניה של 'מקראות גדולות' שנדפסה בשנים רפ"ה – רפ"ו ע"י החכם רבי יעקב בן חיים ש'היה בקי מאד בגמרא וכפוסקים ובסתרי התורה ג"כ' (ספר אמונת חכמים פ' כב, מהחכם רבי שלמה אביעד שר שלום בזילאה תלמיד הרמח"ל). רבי יעקב בן חיים אסף רבים מכתבי יד של בעלי המסורה, וסידר את הסימנים שנדפסו במהדורות שונות מאותה עת ועד ימינו.

יז. אכן, ישנם סימנים שעל אף שאינם נזכרים במהדורה הנ"ל, נדפסו במהדורות מאוחרות יותר ונזכרים אף בחומשים שלפנינו. וכן ישנם סימנים שנזכרים בספר החילופים ובמאירי, ולמרות זאת אינם מופיעים במהדורה הנ"ל.

בסימנים אלו, הלכך אמינא להמשיך בדרכם, והשתדלתי בספר זה לדרוש בכל הסימנים הנמצאים ברוב ככל החומשים הנדפסים. ואכן, אחר העיון מצאתי בעז"ה שיש פנים ועומק בכל מיני הסימנים, בין סימנים שהם שמות אנשים או מקומות ובין סימנים שהם תיבות מהפרשה ובין סימנים שהם תיבות בעלמא, בכולם הסימנים רומזים אל יסוד עיקרי מהפרשה". ולא זו בלבד, אלא אפילו בפרשיות שנרשם בהם יותר מסימן אחד, תמיד הם עולים בקנה אחד לרמז על אותו ענין, וכפי שיתבאר למעיין בספר.

מלבד מה שביארתי כל סימן וסימן בעזרת החונן לאדם דעת, הוספתי וליקטתי מה שמצאתי בספרים של חכמי ישראל במשך הדורות, שביארו ופירשו אף הם את הסימנים על פי דרכם, והבאתי מדבריהם בהערה בתחילת הביאור שביארתי על פי דרכי. יש מהם שפירשו את כל הסימנים, כדוגמת הספר אמרי שפר (פיעטרקוב, תרס"ט) מהגאון רבי שמעון פרץ הלוי יפה זצ"ל, וכן התפוחי חיים בקונטרס סימנים דאורייתא (ירושלים, תשנ"ט) מהגאון רבי חיים אלתר פאנעט זצ"ל אב"ד קארלסבורג". יש מהם שלא פירשו כי אם חלק מהסימנים, כדוגמת

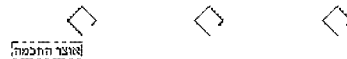
זהרי חמה

י. מלבד הסימן בסוף פרשת וזאת הברכה, שאינו רומז על ענין מפורש מאותה פרשה, אלא על כללות ענין הגאולה שיש לה שייכות לפרשה זו.

ח. וז"ל הספר דורות האחרונים (א ז-מ), ערך "יפה. ר' שמעון פרץ הלוי", "הרה"ג המופלא צדיק ועניו, מילידי זאמוט ויהי חתנו של הגאון הצדיק ר' בן-ציון הכהן אבד"ק שקוד, ובא לזקנתו לאמריקה והאריך ימים בתורה ועבודה, חבר ס' "אמרי שפר" בדבר סימני הפרשיות שבתורה, ועלה לעיה"ק ונפ' שמה כבן ס"ה שנה ביום ט"ו טבת תרע"א והוא אבי הגאון מוהר"ר שלום אלחנן הלוי אב"ד דבהמה"ג בנוירק". וז"ל הספר אהלי שם (עמ' 303) אביו הרה"ג הנ"ל [- הגאון רבי שמעון פרץ הלוי יפה זצ"ל] הוא מפורסם בבקיאותו הנפלאה בשני התלמודים בבלי וירושלמי, במדרשים וזוה"ק ופסיקתות, וששה סדרי משנה שגורים על לשונו בע"פ והוא איש צדיק בכל דרכיו, הרבה שנים היה בצוותא חדא עם בנו הרב המצוין הזה באמצעריקא ובשנת תרס"ח עלה להר ד' אל אה"ק תו"ב. השתלשלות יחוסו עולה הרבה דורות רבנים וגדולי ישראל, מגזע רבינו הגאון מהר"ם יפה בעל הלבושים זי"ע".

יט. "ואני הצעיר בנו ועבדו אשר שמשתי לפניו [- הגאון רבי חיים אלתר פאנעט זצ"ל] כשלושים שנה ובחנתי היטב כל מוצאיו ומובאיו, יכולני להעיד כי היה גאון הגאונים בכל

הספר חיי יצחק (ווארשא, תרע"ב) מהגאון רבי חיים יצחק אייזיק יוסטמאן זצ"ל, שביאר את הסימנים על ספר בראשית ושמות והבאתי מדבריו, ויש שפירשו חלק קטן מסימני המסורה. ברוב ככל מקומות שמצאתי שיש מי שמפרש סימן זה או אחר, השתדלתי להביא מדבריו בהערה. ופעמים שהבאתי רק חלק מדבריהם, וראוי לעיין באותם ספרים אף בשאר דבריהם הנפלאים.

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, מודה אני לפניך ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ללמוד ולחדש בתורתנו הקדושה, ושזיכני להגיע עד הלום לברך על המוגמר בסיום ספר זה.

אפתח בברכת הודאה מעומק הלב, להורי היקרים, אאמו"ר הר"ר יעקב יוסף גלביין שליט"א ואמי מורתי מרת מרים—מלכה שתחי', אשר העניקו לי ברוח ובגשם, ומסרו נפשם ומאודם לגדלני ולהדריכני בדרך התורה והמצוות. ועד היום הזה מוסיפים ומסייעים לנו בכל זמן ועת. יה"ר, שיאריך ה' ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים וירוו רוב נחת מכל צאצאיהם.

ואזכיר לטובה ולברכה, מו"ח ד"ר אריה לייב גורדון שליט"א וחמותי מרת גיטל שרה שתחי', המסורים לנו בכל לבם ומשפיעים מטובתם ואהבתם

זהרי חמה

מקצועות התורה בהלכה אגדה ודרוש ספרי מוסר וחסידות תולדותיהם של צדיקים וכו', וכן היה גאון נפלא ביראת ד' טהורה ובכל מדה נכונה שמנו חז"ל אחת מהם לא נעדרה אצלו וכן ספרי פלפול וכדו' כל רז לא אניס ליה וידע תמיד מתי להשתמש בכל דבר ודבר ולא עירבב את התחומים מעולם" (עדות בנו, בהקדמה לספר תפוחי חיים עה"ת).

ב. חז"ל הספר חכמי פולין (עמ' תיג), ערך "רבי חיים יצחק אייזיק יוסטמאן", "מכונה ר' חיים אייזע. מתושבי ווארשא. תלמיד הגה"ק הרי"מ מגור. חיבר חיי יצחק עה"ת, שיח יצחק על ש"ס. עוד חיבר 'ב' חלקים גדולים על כל הש"ס, חיבור גדול על הרמב"ם, הרבה חידושים עה"ת, משניות, תפלות, תהלים, מדרשים, וזוה"ק, שו"ת עם גאוני ארץ' (בנו בשער חיי יצחק שמות). הסתופף בצל הרה"ק מאיזביצא [בהערה שם כתוב שבחיי יצחק מביא הרבה מדבריו ששמע מפ"ק]. נפטר ג' בניסן תרע"א."

189 = קפ"ט

פסוקים דבכל קריה
ספר בראשית

Gen.	I	1—L 26	סכום פסוקים של ספר בראשית
			אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה
		1534 = אָדָלָד	סימן
	XXVII	40	וחציו ועל חרבך תחיה
		§. 1	
	I	1—VI 8	פרשת בראשית
		146 = קמ"ו	מנין הפסוקי מאה ושה וארבעים
			סימן אָמְצִיָה
		§. 2	
	VI	9—XI 32	פרשת נח
		153 = קנ"ג	מנין הפסוקי מאה שלשה וחמשים
			סימן בָּצֶלְאֵל
		§. 3	
	XII	1—XVII 27	פרשת לך לך
		126 = קכ"ו	מנין הפסוקים מאה ששה ועשרים
			סימן מִכְנֶדְכִי
		§. 4	
	XVIII	1—XXII 24	פרשת וירא
		146 = קמ"ו	מנין הפסוקי מאה ששה וארבעים
			סימן יְחִזְקִיָּהוּ
		§. 5	
	XXIII	1—XXV 18	פרשת חיי שרה
		105 = קה"ה	מנין הפסוקי מאה וחמשה
			סימן יְהוֹדָע
		§. 6	
	XXV	19—XXVIII 9	פרשת תולדת
		106 = קנ"ו	מנין הפסוקים מאה וששה
			סימן יְהִלְלָאֵל
		§. 7	
	XXVIII	10—XXXII 3	פרשת ויצא
		148 = קמ"ח	מנין הפסוקי מאה שמונה וארבעים
			סימן חֶלְקִי
		§. 8	
	XXXII	4—XXXVI 43	פרשת וישלח
		154 = קנ"ד	מנין הפסוקי מאה ארבעה וחמשים
			סימן קְלִיָּשָׁה
		§. 9	
	XXXVII	1—XL 23	פרשת וישב
		112 = קי"ב	מנין הפסוקי מאה ושנים עשר
			סימן בְּקִי
		§. 10	
	XLI	1—XLIV 17	פרשת מקץ
		146 = קמ"ו	מנין הפסוקי מאה ששה וארבעים
			סימן יְחִזְקִיָּהוּ
		§. 11	
	XLIV	18—XLVII 27	פרשת ויגש
		106 = קנ"ו	מנין הפסוקי מאה וששה
			סימן יְהִלְלָאֵל
		§. 12	
	XLVII	28—L 26	פרשת ויחי
		85 = פה"ה	מנין הפסוקים חמשה ושמנים
			סימן יִמְלָה

190 = קצ'

ספר שמות

Exod.	I	1—XL 38	סכום הפסוקים של ספר ואלה שמות
			אלף ומאהים ותשעה
		1209 = ארמ"ט	סימן
	XXII	27	וחציו אלהים לא חקלל

1 Sam.	X	11	(ס')
"	"	22	(ס')
"	XIV	36	(ס')
"	XVI	12	(ס')
"	XIX	21	(ס')
"	XXIII	4	(ס')
2 Sam.	XII	7	(ס')
"	"	13	(ס')
"	XXIV	10	(ס')
1 Kings	XIII	20	(ס')
Isa.	VIII	3	(ס')
Ezek.	III	16	(ס')
Hos.	I	2	(ס')

188 = קפ"ח

Josh.	IV	1	(ס')
Judg.	II	1	(ס')
1 Sam.	X	11	(ס')
"	"	22	(ס')
"	XIV	12	(ס')
"	"	19	(ס')
"	"	36	(ס')
"	XVI	12	(ס')
"	XIX	21	(ס')
"	XX	27	(ס')
"	XXI	10	(ס')
"	XXIII	2	(ס')
"	"	11	(ס')
"	"	12	(ס')
2 Sam.	V	19	(ס')
"	VII	4	(ס')
"	"	5	(ס')
"	"	8	(ס')
"	VIII	16	(ס')
"	"	17	(ס')
"	X	17	(ס')
"	XII	7	(ס')
"	XIV	19	(ס')
"	XVI	13	(ס')
"	XVII	14	(ס')
"	XVIII	28	(ס')
"	XIX	8	(ס')
"	XX	10	(ס')
"	"	14	(ס')
"	XXI	1	(ס')
"	"	6	(ס')
"	XXIV	10	(ס')
"	"	11	(ס')
"	"	23	(ס')
1 Kings	XIII	20	(ס')
"	XXI	22	(ס')
Isa.	XXXVI	16	(ס')
Jerem.	XXXVIII	28	(ס')
Ezek.	III	16	(ס')
Hos.	I	2	(ס')
Neh.	VII	73	(ס')
1 Chron.	XI	2	(ס')
"	XVII	3	(ס')
2 Chron.	X	18	(ס')
"	XIV	7	(ס')

עם נבאים נבא
עוד הלם איש
הטוב בעיניך עשה
ושוב ראי
אחרים ויתנבאו גם הָמָה
לשואל ביהוה
אתה האִישׁ
חטאתי ליהוָה
ספר את העָם
ישיבים אל השלחן
ותהר ותלד בן
ויהי מקצה שבעת ימים
דבר יהוה בהושע

לעבור את הירדן
אל הבָּקִים
והנה עם נבאים נבא
הבא עוד הלם איש
ונודיעה אתכם דָּבָר
וילך הלוח רֶבֶךְ
כל הטוב בעיניך עשה
עם יפה עינים ושוב ראי
מלאכים אחרים ויתנבאו גם הָמָה
ויפקד מקום דָּגֶד
כי אין אחרת זולתה בָּהָה
והכיתי בפלשתים האֵלָה
הגד נא לעבדך
ואת אנשי ביד שָׁאוֹל
החתנם ביד
ויהי בלילה ההוא
לך ואמרת אל עבדי אל דָּוִד
ועתה כה תאמר לעבדי לדָּוִד
ויואב בן צרויה על הצָבָא
ואחישלך בן אביתר כהֲנָנִים
ויגד לדָּוִד
ויאמר נתן אל דוד אתה האִישׁ
הדיד יואב אתך בכל זָמַת
וילך דוד ואנשיו בְּדָרֶךְ
מעצת אחישל
וישחחו למלך לאסוף אָרֶצָה
ודבר על לב עבדך
ולא שנה לו ויָמָת
ובית מעכה וכל הבָּרִים
ויבקש דוד את פני יְהוָה
בנבעת שואל בחיר יְהוָה
אחרי כן ספר את העָם
ויקם דוד בבָּקֶר
הכל נתן אדונה המלך למֶלֶךְ
ויהי הם ישיבים אל השלחן
וכבית בעשא בן אחיה
אל תשמעו אל חזקיהו
אשר נלכדה ירושָׁלַם
ויהי מקצה שבעת ימים
תחלת דבר יהוה בהושע
וכל ישראל בעריהם
אתה המוציא והמביא את יִשְׂרָאֵל
ויהי בלילה ההוא
וירנמו בו בני ישראל אבן ויָמָת
מיהודה שלש מאות אֵלָף

Levit.	IX	1–XI 47	פרשת שמע	מנין הפסוק אחד ותשעים סימן מ'ק'ד'ו
.	XII	1–XIII 59	פרשת תזריע	מנין הפסוק שבעה וששים סימן ב'ג'ד'ו
.	XIV	1–XV 38	פרשת מצרע	מנין הפסוק תשעים סימן י'ע'ד'ו
.	XVI	1–XVIII 30	פרשת אחרי מות	מנין הפסוק שמונים סימן ע'ד'ו
.	XIX	1–XX 27	פרשת קדשים	מנין הפסוק ארבעה וששים סימן נ'ד'ד'ו
.	XXI	1–XXIV 28	פרשת אמר	מנין הפסוק מאה וארבעה ועשרים סימן מ'ע'ד'ו
.	XXV	1–XXVI 2	פרשת בהר סיני	מנין הפסוק שבעה וחמשים סימן ה'פ'ל'ו
.	XXVI	3–XXVIII 34	פרשת בחקתי	מנין הפסוק שמונה ושבעים סימן ע'ז'א

קצב = 192

ספר במדבר

Numb.	I	1–XXXVI 18	סכום הפסוקים של ספר וידבר	אלף ומאתים ושמונים ושמונה וחציו וזהו תאריך אשר אבדור בו
.	XVII	20	פרשת במדבר סיני	מנין הפסוק מאה ותשעה וחמשים סימן ה'ק'ק'ד'ו
.	IV	21–VII 89	פרשת נשא	מנין הפסוק מאה ששה ושבעים סימן ע'מ'ז'ו
.	VIII	1–XII 16	פרשת בהעלתך	מנין הפסוק מאה ששה ושלושים סימן מ'ה'ל'ל'א'ל
.	XIII	1–XV 41	פרשת שלח לך	מנין הפסוק מאה ותשעה עשר סימן ק'ל'ט'ו
.	XVI	1–XVIII 32	פרשת קרח	מנין הפסוק חמשה ותשעים סימן ד'נ'י'א'ל

Exod.	I	1–VI 1	פרשת שמות	מנין הפסוק מאה וארבעה ועשרים סימן מ'ע'ד'ו
.	VI	2–IX 36	פרשת וארא	מנין הפסוק מאה אחד ועשרים סימן י'ע'י'א'ל
.	X	1–XIII 16	פרשת בא	מנין הפסוק מאה וששה סימן י'ה'ל'ל'א'ל
.	XIII	17–XVII 16	פרשת בשלח	מנין הפסוק מאה וששה עשר סימן ק'נ'א'ה
.	XVIII	1–XX 26	פרשת יתרו	מנין הפסוק שנים ושבעים סימן א'ל'י'א'ל
.	XXI	1–XXIV 18	פרשת משפטים	מנין הפסוק מאה ושמונה עשר סימן ע'ז'י'א'ל
.	XXV	1–XXVII 19	פרשת תרומה	מנין הפסוק ששה ותשעים סימן מ'ל'ז'ו
.	XXVII	20–XXX 10	פרשת תצוה	מנין הפסוק מאה ואחד סימן מ'י'ק'ב'א'ל
.	XXX	11–XXXIV 36	פרשת כי תשא	מנין הפסוק מאה ותשעה ושלושים סימן ח'נ'נ'א'ל
.	XXXV	1–XXXVIII 20	פרשת ויקהל	מנין הפסוק מאה ושנים ועשרים סימן ק'נ'ו'א'ה
.	XXXVIII	21–XL 28	פרשתפקדי	מנין הפסוק שנים ותשעים סימן ע'ז'י'ה

קצב = 191

ספר ויקרא

Levit.	I	1–XXVII 34	סכום הפסוקים של ספר ויקרא	שמונה מאות ושמונים ותשעה וחציו והשני בבשר חוב
.	XV	7	פרשת ויקרא	מנין הפסוק מאה ואחד עשר סימן ד'ע'י'א'ל
.	VI	1–VIII 36	פרשת צו	מנין הפסוק שבעה ותשעים סימן ע'ב'ד'ד'ו

		§. 9	
Deut.	XXXII 1-52	פרשת האזינו	
	52 = נב	מנין הפסוק שנים וחמשים	
		סימן קלב	
		§. 10	
"	XXXIII 1-XXXIV 12	פרשת וזאת הברכה	
	41 = מא	מנין הפסוק אחד וארבעים	
		סימן קלאוואל	
		קצ"ד = 194	
Gen.	I 1-Deut. XXXIV 12	סכום הפסוקים של כל התורה	
		חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמשה	
		וסימ' דקמ"ה = 5845	
"	I 1-XXXIV 19	ודע כי מן בראשית עד ויבא חמור	
	1000	אלף פסוקים	
"	XXXIV 20-Exod. XVII 16	ומן ויבא חמור עד כי יד על כס יה	
	1000	אלף פסוקים	
Exod.	XVII 16-Levit. XI 7	ומן כי יד עד מבשרם לא תאכלו	
	1000	אלף פסוקים	
Levit.	XI 8-Numb. X 16	ומן מבשרם עד והורד המשכן	
	1000	אלף פסוקים	
Numb.	X 17-Deut. III 29	ומן והורד המשכן עד ועתה ישראל	
	1000	אלף פסוקים	
Deut.	IV 1-XXXIV 12	ומן ועתה ישראל עד סוף התורה	
		שמונה מאות וארבעים וחמשה פסוקים	
		845	
		קצ"ה = 195	
		מספר פסוקי של נביאים	
Josh.	I 1-XXIV 38	יהושע	
	656 = ותרין	שש מאות וחמשים וששה וסימ' ותרין = 656	
"	XIII 26	והציו ויחשבו	
		קצ"ו = 196	
Judg.	I 1-XXI 26	שפטים	
	618 = יחם	שש מאות ושמונה עשר וסימ' יחם = 618	
"	X 7	והציו וירעצו וירצצו	
		קצ"ז = 197	
1 Sam.	I 1-2 Sam. XXIV 26	שמואל	
	1506 = אור	אלף וחמש מאות וששה וסימ' אור = 1506	
"	XXVIII 26	והציו ולאשה על סרפק	
		קצ"ח = 198	
1 Kings	I 2-2 Kings XXV 30	מלכים	
		אלף וחמש מאות ושלשים וששה	
	1536 = אנל"ו	וסימ' אנל"ו = 1536	
"	XXII 6	והציו ויבצע סלך ישראל	
		קצ"ט = 199	
Isa.	I 1-LXVI 24	ישעיהו	
	1292 = ארצב	אלף ומאתים ותשעים ושנים וסימ' ארצב = 1292	
"	XXXIII 20	והציו כי אם שם ארץ ידע	
		ר = 200	
Jerem.	I 1-LII 34	ירמיהו	
		אלף ושלש מאות וששים וחמשה	
	1365 = אמסה	וסימ' אמסה = 1365	
"	XXVIII 10	והציו ויאמר הנביא	
		ר"א = 201	
Ezek.	I 1-XLVIII 35	חזקאל	
	1273 = ארעב	אלף ומאתים ושבעים ושלשה וסימ' ארעב = 1273	
"	XXV 17	והציו ויהי בעשתי עשרת שנה	

		§. 6	
Numb.	XIX 1-XXXII 1	פרשת חקה	
	87 = פז	מנין הפסוק שבעה ושמנים	
		סימן קצז	
		§. 7	
"	XXII 2-XXV 9	פרשת בלק	
	104 = קד	מנין הפסוק מאה וארבעה	
		סימן קנזח	
		§. 8	
"	XXV 10-XXX 1	פרשת פינחס	
	168 = קסח	מנין הפסוק מאה שמונה וששים	
		סימן קסלחח	
		§. 9	
"	XXX 2-XXXII 42	פרשת מסות	
	112 = קיב	מנין הפסוק מאה ושנים עשר	
		סימן קיב	
		§. 10	
"	XXXIII 1-XXXVI 13	פרשת מסעי	
	132 = קלב	מנין הפסוקי מאה ושנים ושלשים קלב = 132	
		סימן קלב	
		קצ"ג = 193	
		ספר דברים	
Deut.	I 1-XXXIV 12	סכום הפסוקים של ספר אלה הדברים	
	955 = הנ"ן	תשע מאות וחמשים וחמשה	
"	XVII 10	והציו ועשית על פי הדבר	
		§. 1	
"	I 1-III 22	פרשת דברים	
	105 = קה	מנין הפסוק מאה וחמשה	
		סימן קלכיה	
		§. 2	
"	III 23-VII 11	פרשת ואתחנן	
	119 = קיט	מנין הפסוק מאה ותשעה עשר	
		סימן קלט	
		§. 3	
"	VII 12-XI 26	פרשת עקב	
	111 = קיא	מנין הפסוק מאה ואחד עשר	
		סימן קיעואל	
		§. 4	
"	XI 26-XVI 17	פרשת ראה	
	126 = קכו	מנין הפסוק מאה ששה ועשרים	
		סימן קלאיה	
		§. 5	
"	XVI 18-XXI 9	פרשת שפטים	
	97 = צז	מנין הפסוק שבעה ותשעים	
		סימן עכד"ד	
		§. 6	
"	XXI 10-XXV 19	פרשת כי תצא	
	110 = קי	מנין הפסוק מאה ועשרה	
		סימן עלי	
		§. 7	
"	XXVI 1-XXIX 8	פרשת כי תבא	
	122 = קלב	מנין הפסוק מאה שנים ועשרים	
		סימן קלבג	
		§. 8	
"	XXIX 9-XXXI 30	פרשת נצבים	
	70 = ע	מנין הפסוק שבעים	
		סימן ארניה	

[illegible]

Sefard	Sefard	Sefard	Sefard	Early Sefard	Syria 1280	Yemenite	Yemenite	Persian	Eastern	Eastern	Eastern	Eastern	
MUNICH 392	SAS 508	MADRID	מאירי	VATICAN 448 SP	IOS D67	OR 1379	מחברת תיאגן	Or 2363	Or 1467	ס' החילופים	SAS 507	Or 4445	
אמציה	אמציה	אמציה	אמציה/יחזקיהו	חסר	אמציה	אמציה	אמציה	אמציה	אמציה	חסר	חסר	146	בראשית
בצלאל	בצלאל	בצלאל	בצלאל/ן חלקיו	בצלאל	בצלאל	בצלאל	בצלאל	בצלאל	בצלאל	חסר	קנג	153	נח
מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	מכנדבי	חסר	קבו	126	לך
קוליא	קוליא	קוליא	אמטן/כנניהו	כנניהו	לפלאו	לפלאו	לפלאו	לפלאו	לפלאו	חסר	קמח?	147	יורא
יהודיע	יהודיע	יהודיע	מלכית/יהודיע	יהודיע	יהודיע	יהודיע	יהודיע	יהודיע	יהודיע	חסר	קה	105	חיי שרה
יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	חסר	קו	106	תולדות
חלקי	פסח	חלקי	חלקי	חלקי	חלקי	חלקי	חלקי	חלקי	חלקי	חסר	קמח	148	יוצא
אביאסף	קליטה	קליטה	אביאסף	אביאסף/לעדן	קליטה	אביאסף	קליטה	אביאסף	אביאסף	חסר	קנד	154	וישלח
בקי	בקי	בקי	בקי	בקי	בקי	בקי	בקי	עיבל	עיבל	חסר	קיב	112	וישב
יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו/אמציה	יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו	יחזקיהו	חסר	קמו	146	מקץ
יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	חסר	קו	106	ויגש
אין סימן	ימלה	ימלה	ימלה	ימלה	ימלה	ימלה	ימלה	פד? ימלה	חסר	ימלה	אין סימן	85	יוחי
1534		1534	1552 ??	1534	1534	1534	1534	1534		1534	אין ליד	1534	
מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	חסר	קכד	124	שמות
יעיאל	יעיאל	יעיאל	יעיאל	יעיאל	אצל	יעיאל	יעיאל	קוח ?	חסר	יעיאל	קכא	121	וארא
יהללאל	מלכו	חסר	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	יהללאל	קמו חננאל?	חסר	יהללאל	קכט?	106	בא
סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	חסר	סנאה	קיו	116	בשלח
אליאל	אליאל	אליאל	אליאל	אליאל ??	חסד	אליאל	אליאל	אליאל	חסר	אליאל	עב	72	יתרו
עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	עזיאל	חסר	עזיאל	אין סימן	118	משפטים
סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	סלוא 977	חסר	סלוא 977	צו	96	תרומה
יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	יהודיע 105?	חסר	יהודיע 105?	קא	101	תצוה
חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חננאל	חסר	חננאל	קלט	139	כי תשא
סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	סנאה	חסר	סנאה	קכב	122	ויקהל
עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	עזיה	חסר	עזיה	צב	92	פקודי
1209	1209	1209	1209	1209	1209	1209	1209	1209		1209	אין סימן	1207	
דעואל	דעואל	דעואל	דעואל/מלכיה	דעואל	דעואל	דעואל	דעואל	דעואל	חסר	דעואל	קיא	111	ויקרא
עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	עבדיהו	חסר	עבדיהו	צז	97	צו
מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	מיכיהו	חסר	מיכיהו	צא	91	שמיני
בניה	בניה	בניה	בניה	בניה	בניה	בניה	בניה	בניה	חסר	בניה	סז	67	חזריע
יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	יעדו	חסר	למך	צא?	90	מצורע
עדו	עדו	עדו	עדו	עדו	עדו	עדו	עדו	עדו	חסר	עדו	פ	80	אחרי מות
נוח	נוח	ויזיאל	ויזיאל	מי זהב	ויזיאל	נודד	נודד	לדל	ס"ד	החזייל	סד	64	קדושים
מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	מעדי	ידלף	מעדי	קכד	קכד	124	אמור
חטיל	חטיל	חטיל	חטיל/אין	חטיל	חטיל	חטיל	חטיל	חטיל	חסר	חטיל	נז	57	ברה
עזא	עזא	עזא	עזא	עזא	עזא	עזא	עזא	עזא	חסר	עזא	עזא	78	בחקתי
859	859	859	859	859	859	859	859	859		859	קנט	859	
חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	חלקיהו	קנט	159	במדבר
עמוס	עמוס	עמוס	עמוס/עמידיב	עמוס	עמוס	עמוס	עמוס	עמוס	עמוס	עמוס	קעו	176	נשא
מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	מהללאל	קלו	136	בהעלתך
פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	חסר	פלט	קוט	119	שלח לך
דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	דניאל	צא?	95	קרח
עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	עזי	פז	87	חקת
מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	מנוח	קד	104	בלק
לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	לחלק	קסח	168	פינחס
עיבל	עיבל	בקי	בקי	עיבל	בקי	עיבל	עיבל	עיבל	עיבל	עיבל	קיב	112	מטות
בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	בלק	אין סימן	132	מסעי
1288	1288	1288	1288	1288	1288	1288	1288	1288	1288	1088	1285	1288	
מלכיה	מלכיה	מלכיה	מלכיה	מלכיה	קה	מלכיה	מלכיה	מלכיה	מלכיה	מלכיה	קה	105	דברים
פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	קכא	פלט	פלט	פלט	פלט	פלט	קוט	119	ואתחנן
יעלא	יעלא	יעלא	יעלא	יעלא	קיא	יעלא	יעלא	יעלא	יעלא	יעלא	אין סימן	111	עקב
פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה	פלאיה ?	פלאיה ?	פלאיה ?	קכד?	126	ראה
סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	סלוא	צז	97	שפטים
עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	עלי	קי	110	כי תצא
מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	מכבני	קכב	122	כי תבא
אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	חסר	40	נצבים
אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	אין סימן	חסר	30	וילך
כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	כלב	נב	52	האזינו
גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	גאואל	חסר	41	וזאת הברכה
955	964	955	_____	960	955	955	955	955	955	955	955	953	
5845	5845	5845	5845	5845	5845	5845	5845	5845	3102	5845	5645	5841	Sefer totals
											5805		total stated